

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2021

ΑΣΤΙΚΑ ΥΒΡΙΔΙΑ. ΣΧΕΣΙΑΚΕΣ
ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΑ
ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΕΣ
ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΚΑΙ
ΣΚΥΛΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΣΤΑΥΡΙΔΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ [41002054]
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: PENNY (ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ) ΚΟΥΤΡΟΛΙΚΟΥ
ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΕΙΡΗΝΗ ΜΙΧΑ, ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΛΥΚΟΓΙΑΝΝΗ
ΔΠΜΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
Μέρος Πρώτο: Πολιτισμός και φύση.....	8
1.1. Φεμινιστική σκέψη, υλισμός και υβριδικότητα	10
1.2. Συναρμογή ως τρόπος σκέψης.....	17
1.3. Συν-αισθήσεις και μη-αναπαραστατική θεωρία.....	20
1.4. Υβριδικές και μη-ανθρωποκεντρικές γεωγραφίες.....	26
Μέρος Δεύτερο: Πόλη και Φύση	31
2.1. Μία σύντομη περιήγηση στις θεωρίες για την πόλη.	31
2.2. Μη-ανθρωποκεντρικές αστικές γεωγραφίες.....	38
2.3. Ερευνώντας τα ζώα της / στην πόλη.....	42
Μέρος Τρίτο: Περιπατώντας με υβριδικά υποκείμενα στην Αθήνα.....	44
3.1. Εισαγωγή στην επιτόπια έρευνα.....	44
3.2. Πόλη και σκυλίσια συντροφιά	47
3.3. Συν-αισθήσεις, υλικότητες και αλληλεπιδράσεις.....	55
3.4. Πανδημία και σκυλίσια συντροφιά	63
Συμπεράσματα	66
Βιβλιογραφία.....	67

Εισαγωγή

Βασικός στόχος της συγκεκριμένης μεταπτυχιακής εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ πόλης και φύσης. Ο αστικός χώρος στις διαφορετικές μορφές του - ως θεωρητική έννοια, ως δομημένο περιβάλλον, ως μονάδα ανάλυσης, ως αποδέκτης και διαμορφωτής των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων - νοείται πάντα σε άμεσο συσχετισμό με την έννοια της φύσης, ως ένα πρωταρχικά ανθρωπογενές επίτευγμα, ως μία εικόνα που κατασκευάζεται σε αντίθεση με αυτήν της υπαίθρου και του φυσικού περιβάλλοντος. Εντός, λοιπόν, αυτού του ευρύτερου πλαισίου, η συγκεκριμένη εργασία εκκινεί από τα εξής ερωτήματα: *πώς αντιλαμβανόμαστε την σχέση πόλης-φύσης αν λάβουμε υπόψη τα πολλαπλά/διαφορετικά υποκείμενα που δρουν στον αστικό χώρο και τις σχέσεις που συγκροτούνται μεταξύ τους; Τι είδους βιώματα, αισθήσεις, υλικότητες, κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και δυναμικές προκύπτουν αν αποσταθεροποιήσουμε τις έννοιες και τα υποκείμενα που λαμβάνονται ως δεδομένα και κυρίαρχα στις συζητήσεις για την πόλη;*

Τα ερωτήματα αυτά αγγίζουν ευρύτερες συζητήσεις και προβληματισμούς που λαμβάνουν χώρα σε πολλαπλά πλαίσια θεωριών και επιστημών. Η θεματική αυτή αντανακλάται στην βαθύτερη προβληματική των αλληλεξαρτώμενων και πολλαπλών δυισμών, όπως φύση - πολιτισμός, σώμα - νους, λογική - συναισθημα (ή αισθήσεις), ζώο - άνθρωπος, οι οποίοι έχουν διαμορφώσει τις κυρίαρχες θεωρήσεις για την κοινωνία, την πόλη, την φύση, τα σώματα και την πολιτική στον δυτικό κόσμο.

Ταυτόχρονα, η προσέγγιση του θέματος γίνεται κριτικά και με γνώμονα τη παραγωγή θεωριών 'από τα κάτω', που στόχο έχουν την προβληματοποίηση καθημερινών και φαινομενικά δεδομένων εννοιών και όχι την παραγωγή μεγάλων αφηγήσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, η παραγωγή ενσωματωμένης γνώσης άμεσα συνδεδεμένης με το βίωμα καθίσταται κεντρική. Έτσι, το θέμα αυτό προσεγγίζεται με στόχο την ανάδειξη καθημερινών πρακτικών και ενσώματων εμπειριών που παράγουν αστικό χώρο και ταυτόχρονα παράγονται από αυτόν. Η συζήτηση αυτή συνομιλεί με τις σπουδές πόλης τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και σε πρακτικό, καθημερινό και βιωματικό.

Το σημείο εκκίνησης της συγκεκριμένης εργασίας είναι το υβριδικό υποκείμενο σκύλος-άνθρωπος και ο τρόπος με τον οποίο αυτό βιώνει, παράγει και διαπραγματεύεται τον χώρο μέσα από τις καθημερινές πρακτικές στην πόλη. Η εργασία αυτή επικεντρώνεται στην ενσώματη εμπειρία και τον καθημερινό χώρο με βασικό σκοπό να αναζητήσει νέους τρόπους 'μη ανθρωποκεντρικής' ανάγνωσης της πόλης. Ταυτόχρονα, εμπνέεται από τις πολύπλευρες και δυναμικές σχέσεις ανθρώπου-σκύλου-πόλης για να περιγράψει τις

καθημερινές, ενσώματες και υβριδικές εμπειρίες που παράγονται και παράγουν διαρκώς και σχεσιακά τον μεταξύ τους χώρο αλλά και όλα τα επιμέρους υποκείμενα.

Μεθοδολογικά η εργασία αυτή αποτελεί μία ποιοτική έρευνα που αντλεί το εμπειρικό της υλικό από εν κινήσει συζητήσεις κατά τη διάρκεια της μετακίνησης ανθρώπων και σκύλων στον δημόσιο χώρο. Πιο συγκεκριμένα, το εμπειρικό υλικό απαρτίζεται από συζητήσεις και παρατηρήσεις που συγκροτήθηκαν μέσα από εννιά συνεντεύξεις, που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της καθημερινής βόλτας σκύλων με την ανθρώπινη συντροφιά τους στην πόλη. Η μεθοδολογία αυτή επιλέχτηκε με σκοπό την διερεύνηση των μη-ανθρωποκεντρικών καθημερινών συναντήσεων (more-than-human encounters) που λαμβάνουν χώρα στον αστικό χώρο με έμφαση στις σχέσεις ανθρώπου-σκύλου.

Η γνώση που παράγεται μέσα από αυτή την εργασία, καθώς και το εμπειρικό υλικό στο οποίο βασίζεται, είναι χωρικά και χρονικά τοποθετημένα. Οι καθημερινές πρακτικές, των οποίων ένα ψήγμα μόνο μπορεί να σκιαγραφηθεί μέσα από τις χρονικά περιορισμένες συζητήσεις, τοποθετούνται χωρικά στην πόλη της Αθήνας, και πιο συγκεκριμένα στους ανοιχτούς δημόσιους χώρους που βρίσκονται στο βορειοανατολικό τμήμα του κέντρου της Αθήνας και διατρέχουν τις περιοχές Εξάρχεια, Νεάπολη, Λυκαβηττός, Γκύζη και Άνω Πατήσια. Πιο συγκεκριμένα, οι δημόσιοι χώροι στους οποίους έγινε η περιήγηση περιλαμβάνουν δρόμους, πεζοδρόμια, πάρκα, λόφους και πλατείες, όπως ο Λόφος Στρέφη, η Πλατεία Πρωτομαγιάς, το Πεδίον του Άρεως, το Πάρκο Δρακοπούλου και την Πλατεία Παπαδιαμάντη. Χρονικά, το εμπειρικό υλικό συγκεντρώθηκε κατά τον μήνα Ιούλιο και Αύγουστο του 2021, σε διάφορες ώρες της μέρας και σε διαφορετικές μέρες της εβδομάδας.

Το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο πραγματώνεται η συγκεκριμένη εργασία διαμορφώνεται από ποικίλες ‘ανθρωπογενείς και μη’ συνθήκες, η κάθε μία από τις οποίες απαντά σε διαφορετικές κλίμακες και χρονικότητες, ενώ όλες μαζί σχηματίζουν τις στιγμές συνάντησης ανάμεσα στην ερευνήτρια, τα συμμετέχοντα υποκείμενα και τον αστικό χώρο. Συγκεκριμένα, η έρευνα λαμβάνει χώρα μέσα σε ειδικές και έκτακτες συνθήκες, καθοριστικής σημασίας για την διαμόρφωση των καθημερινών όρων διαβίωσης. Η πανδημία του κορωνοϊού Covid-19, με τις συνακόλουθες ακραίες πρακτικές εγκλεισμού που επιβάλλονται καθορίζει απόλυτα την καθημερινότητα των κατοίκων της πόλης και δημιουργεί νέους όρους κοινωνικής και πολιτικής συνύπαρξης. Ταυτόχρονα, οι πολύ υψηλές θερμοκρασίες, λόγω του πρωτοφανούς σε διάρκεια καύσωνα, και οι ταυτόχρονη εκδήλωση ανεξέλεγκτων πυρκαγιών σε συνάρτηση με την παρέμβαση των ανθρωπογενών δράσεων και πρακτικών για την αντιμετώπιση των έκτακτων αυτών καταστάσεων δημιουργούν ειδικές συνθήκες στην καθημερινότητα των πολιτών.

Γιατί όμως επιλέχθηκε η έμφαση στις σχέσεις ανθρώπου και σκύλου για την διερεύνηση της ευρύτερης προβληματικής πόλη-φύση; Γιατί δεν επιλέχθηκε ως κεντρική θεματική η πράσινη βιωσιμότητα και η ανθεκτικότητα; Οι θεματικές αυτές, είναι γεγονός, έχουν παράγει πλούσιο ερευνητικό και θεωρητικό έργο που άπτεται ακριβώς της σχέσης μεταξύ αστικού και φυσικού περιβάλλοντος μέσα από την ανάλυση των πολιτικών σχεδιασμού με σκοπό την αντιμετώπιση και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Ωστόσο θεωρείται ότι υπάρχει ευρύ και γόνιμο πεδίο εναλλακτικών προσεγγίσεων.

Η επιλογή αυτή έχει διττή σημασία, που άπτεται τόσο θεωρητικών αναζητήσεων όσο και μεθοδολογικών επιλογών. Αρχικά, σε θεωρητικό επίπεδο, η επιλογή των αλληλεπιδράσεων ανθρώπου-σκύλου ως βασικό σημείο εστίασης ωθεί την ερευνήτρια σε αναζήτηση θεωριών και αναλύσεων που πειραματίζονται με σχεσιακές οντολογίες, πολλαπλά υποκείμενα, εναλλακτικές νοήσεις της εμπρόθετης δράσης (agency). Οι πειραματισμοί αυτοί συνομιλούν με διαφορετικές θεωρητικές σχολές, τρόπους σκέψης και πολιτικά πρότζεκτ, όπως ο νέος υλικός φεμινισμός (new material feminism), οι σπουδές επιστήμης και τεχνολογίας (science and technology studies) και η μη-αναπαραστατική θεωρία (non-representational theory).

Η προσέγγιση της εργασίας αυτής μπορεί δημιουργεί την εντύπωση ότι απομακρύνεται από την κεντρική προβληματική καθώς καταπιάνεται με την υλικότητα, τα συναισθήματα και τις συν-αισθήσεις. Παρόλα αυτά λόγω της επιλογής της σχέση ανθρώπου-σκύλου ως βασική μονάδα ανάλυσης η εργασία αναπόφευκτα επιστρέφει στην συζήτηση του δίπολου πόλης-φύσης. Παράλληλα, η προσέγγιση της προβληματικής πόλη-φύση μέσω της υβριδικής φιγούρας σκύλος-άνθρωπος προϋποθέτει μία θεωρητική διερεύνηση που βασίζεται μεν, αλλά και ταυτόχρονα ξεφεύγει από τα πλαίσια της αναπαράστασης και του Λόγου (discourse) και οδηγεί στην αναζήτηση θεωρήσεων μέσα από εναλλακτικές μορφές ανάλυσης και μη-λεκτικούς μηχανισμούς σημασιοδότησης. Ταυτόχρονα, η έμφαση στην υλικότητα δεν γίνεται τόσο για να προσδώσει μία μεταβατική οντολογία μεταξύ αντικειμένου και υποκειμένου στην μη-ανθρώπινη ζωή, όσο διότι η έλλειψη λεκτικής επικοινωνίας οδηγεί στην αναθεώρηση της σχέσης ύλης-υποκειμένων-χώρου με τρόπο ριζικό, ρευστό αλλά καθόλα υπαρκτό και καθημερινό.

Η εστίαση στο βίωμα ανθρώπινων και σκυλίσσιων συντροφιών στην πόλη είναι ταυτόχρονα μία μεθοδολογική επιλογή. Οι βασικές έννοιες με τις οποίες διαβάζονται οι πολλαπλές σχέσεις ανθρώπινων και μη ανθρώπινων οντοτήτων που παράγουν διαρκώς χώρο και υποκείμενα είναι η καθημερινότητα, το σώμα, η πόλη και ο χώρος. Τα υβριδικά υποκείμενα σκύλου-ανθρώπου αποτελούν σημαντικό σημείο εκκίνησης της έρευνας για την

διερεύνηση των πολλαπλών συναντήσεων και αλληλεπιδράσεων που λαμβάνουν χώρα στον αστικό δημόσιο χώρο καθημερινά για τρεις βασικούς λόγους. Πρώτον, θέτοντας ως μονάδα ανάλυσης τη σχέση ανθρώπου-σκύλου, το επίκεντρο της έρευνας τοποθετείται εξ' αρχής στις σχεσιακές αντιλήψεις του χώρου. Δεύτερον, η συμβιωτική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ανθρώπου και σκύλου επιτρέπει την ενασχόληση με το δίπολο φύση-πόλη σε ιδιαίτερα κοντινό επίπεδο, εκκινώντας από την ενσώματη εμπειρία και το βίωμα. Τρίτον, η βιολογικά και πολιτισμικά διαμορφωμένη ανάγκη της καθημερινής βόλτας των σκυλιών καθιστά την πρακτική αυτή ιδανική για την διερεύνηση ερωτημάτων που αφορούν τον δημόσιο χώρο, τις καθημερινές πρακτικές και τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.

Η συνέχεια της εργασίας αυτής δομείται σε τρία μέρη, σε άμεση αντιστοιχία με τον συσχετισμό θεωρίας και πρακτικών όπως έχει περιγραφεί έως τώρα. Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται σύντομη αναφορά σε ευρύτερες θεωρητικές προσεγγίσεις των σχέσεων πολιτισμού-φύσης. Αρχικά γίνεται αναφορά στις πιο πρόσφατες αναλύσεις που σχετίζονται με το μεταστρουκτουραλισμό, τον μετανθρωπισμό, τη φεμινιστική σκέψη, τον νέο υλισμό (new materialism) και την συν-αίσθηση (affect), μαζί με τις οποίες γίνεται η προσπάθεια γραφής και διερεύνησης του θέματος αυτού στο παρόν κείμενο. Στο δεύτερο μέρος, οι θεωρητικές προσεγγίσεις επικεντρώνονται στην σχέση πόλης και φύσης όπως αυτή έχει εκφραστεί μέσα από διαφορετικά ρεύματα σκέψης, από την Σχολή του Σικάγο στην Αστική Πολιτική Οικολογία και τις μη-ανθρωποκεντρικές θεωρήσεις της πόλης (more-than-human cities). Ολοκληρώνοντας το δεύτερο μέρος της εργασίας γίνεται αναφορά στο αντίκτυπο των θεωρητικών αναλύσεων στις μεθοδολογίες με τις οποίες ερευνούμε τον αστικό χώρο με σκοπό τον συσχετισμό της θεωρίας με θέματα έρευνας και πρακτικής.

Το τρίτο μέρος της εργασίας επικεντρώνεται στο εμπειρικό υλικό που συλλέχθηκε κατά την ποιοτική έρευνα και την ανάλυσή του με βάση τρεις κεντρικές θεματικές όπως αυτές αναδείχθηκαν μέσα από τις συζητήσεις, (1) τις αναγνώσεις της πόλης μέσα από την σχέση ανθρώπου σκύλου, (2) τις δυναμικές, υλικότητες και συν-αισθήσεις που αναδύονται κατά τις μετακινήσεις στην πόλη με σκύλο και (3) τέλος, τις μεταλλαγές που βίωσαν τα υποκείμενα εν καιρώ πανδημίας.

Μέρος Πρώτο: Πολιτισμός και φύση

Το κείμενο αυτό εκκινεί από την θέση ότι η προσέγγιση του χώρου ως διαδικασία που ενέχει τόσο ανθρώπους όσο και άλλες μη ανθρώπινες οντότητες όχι μόνο μας φέρνει αντιμέτωπες με τους πιο θεμελιώδεις δισμούς που έχουν δομήσει τη σύγχρονη σκέψη, αλλά επιπροσθέτως μας ωθεί να τους υπερβούμε, να συμπεριλάβουμε πολλαπλές οντολογίες, να πειραματιστούμε, και να επιτρέψουμε στην έρευνα να ξεπεράσει τις προσδοκίες μας (Whatmore, 2006).

Η άποψη της πόλης ως κάτι παραπάνω από ανθρώπινη προϋποθέτει έναν προβληματισμό σχετικά με τη σχέση φύσης και πολιτισμού. Αυτός ο διαχωρισμός είναι από τους βαθύτερους και πιο θεμελιώδεις στην αστική θεωρία – όπως και γενικά στις κοινωνικές επιστήμες (Braun, 2005; Trepel, 1996). Έτσι, για τους σκοπούς της συγκεκριμένης εργασίας, η συζήτηση αυτή εκκινεί από τις πρόσφατες σχετικά εκκλήσεις για μια σχεσιακή ανάγνωση του χώρου, της πόλης και της αστικής (ανθρώπινης) γεωγραφίας, που έλαβαν χώρα στα τέλη του προηγούμενου αιώνα. Στο διάστημα αυτό, νέοι τρόποι σκέψης έχουν «διεισδύσει» στις σπουδές πόλεις. Οι σχεσιακές, δυναμικές και ρευστές οντολογίες που προέρχονται από ένα ευρύ φάσμα κλάδων, όπως η φιλοσοφία, οι σπουδές επιστήμης και τεχνολογίας και ο φεμινισμός έχουν δημιουργήσει ένα σύνολο ετερογενών ιδεών που ωθούν την αναθεώρηση εννοιών που έως σήμερα θεωρούνταν δεδομένες.

Η προβληματοποίηση της σχέσης φύσης-πόλης, εργασία που προϋποθέτει την αποσταθεροποίηση συγγενών δίπολων όπως φύση-πολιτισμός, σώμα-νόηση, ανθρώπινο και μη ζώο, καθιστά αναγκαία της αναζήτηση νέων μεθοδολογικών και αναλυτικών εργαλείων τα οποία επιτρέπουν την συμπερίληψη νέων υποκειμένων, την κατανόηση των αλληλένδετων διαδικασιών παραγωγής χώρου, αντικειμένων και υποκειμένων, καθώς και τις δυνάμεις εξουσίας που καθορίζουν τις διαδικασίες αυτές με τρόπο σχεσιακό, ασταθή και διαρκή. Επιπροσθέτως, η συμπερίληψη νέων υποκειμένων και αναζήτηση εναλλακτικών συσχετισμών μεταξύ αυτών και του περιβάλλοντος οδηγούν στην ανάγκη εύρεσης νέων θεωριών και αναλυτικών πλαισίων που να επαναπροσδιορίζουν την έννοια της εμπρόθετης δράσης (agency). Τέτοια αναλυτικά πλαίσια εντοπίζονται σε έννοιες όπως η συν-αίσθηση (affect) και ο νέος υλισμός (new materialism), όπου αμφότερες τοποθετούν σε κεντρική θέση την σχεσιακή παραγωγή υποκειμένου και περιβάλλοντος με απώτερο σκοπό τον συσχετισμό του Λόγου (discourse) με την ύλη και την κατανόηση της διαδικασίας με την οποία ο Λόγος παράγει διαρκώς ύλη και σώματα. Για το λόγο αυτό, γίνεται μία σύντομη αναφορά στις επιρροές που προέρχονται από ριζοσπαστικά θεωρητικά κινήματα, όπως ο φεμινισμός, ο

μεταστρουκτουραλισμός και ο μετανθρωπισμός, τα οποία έχουν οδηγήσει στην αναθεώρηση των κυρίαρχων τρόπων αντίληψης της συσχέτισης υποκειμένων και χώρου.

1.1. Φεμινιστική σκέψη, υλισμός και υβριδικότητα

Ποιόν και τι αγγίζω όταν αγγίζω το σκυλί μου; Πως το 'γίγνεσθαι από κοινού' μπορεί να μία πρακτική μέσα από την οποία γινόμαστε 'με τον κόσμο'; (Haraway, 2008, σ. 3)¹

Με αυτές τις ερωτήσεις ξεκινάει το βιβλίο της η βιολόγος, φεμινίστρια και θεωρητικός των σπουδών επιστήμης και τεχνολογίας Donna Haraway το βιβλίο της, δημοσιευμένο το 2008, 'Όταν τα είδη συναντιούνται' (When Species Meet). Η Haraway είναι ίσως μία από τις σημαντικότερες φωνές στην συζήτηση για τις σχέσεις μεταξύ επιστήμης, τεχνολογίας, φύσης και πολιτισμού ήδη από την δεκαετία του '80. Βασικές πτυχές του έργου της αποτελούν η αποδόμηση και αποσταθεροποίηση των πολιτικών της γνώσης (politics of knowledge) και της σχέσης μεταξύ φύσης και πολιτισμού. Οι πολιτικές της γνώσης περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο παράγεται η γνώση και τις σχέσεις εξουσίας που αυτή η διαδικασία ενέχει. Όσον αφορά τον δυισμό φύση-πολιτισμός, βασικός στόχος των κειμένων της Haraway είναι η συγκρότηση ενός νέου τρόπου σκέψης που θα μπορεί δεν θα στηρίζεται στα έως τώρα υφιστάμενα δίπολα στα οποία έχουν θεμελιωθεί οι έως τώρα κυρίαρχες αναλύσεις.

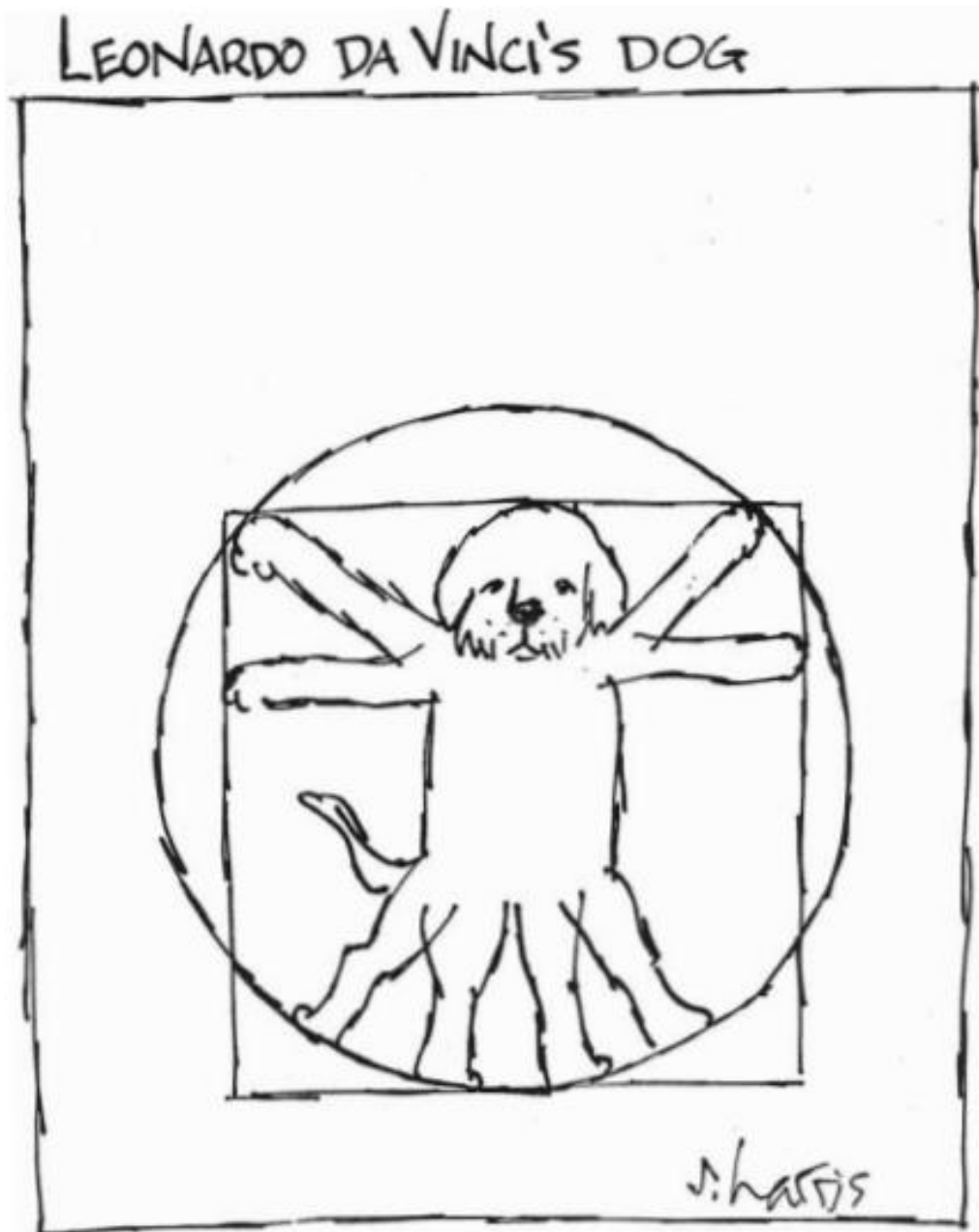
Οι δύο αυτές πτυχές, των πολιτικών γνώσης και της σχέσης πολιτισμού-φύσης, είναι για την Haraway άρρηκτα συνδεδεμένες, καθώς το πως κατανοούμε την σχέση φύσης-πολιτισμού έχει διαμορφωθεί μέσα στο πλαίσιο του δυτικού, καπιταλιστικού και ανδροκρατικού Λόγου, δηλαδή των κανονιστικών νορμών που συντηρούν την ιδέα του 'λευκού, δυτικού, ετεροκανονικού άνδρα' ως το αρχέτυπο του Ανθρώπου και κατ' επέκταση ως το βασικό υποκείμενο που παράγει και κατανοεί τον κόσμο και με βάση το οποίο αποδίδεται η ιδιότητα του υποκειμένου σε διαφορετικές οντότητες (Haraway, 1991, 2008). Το ευρύτερο θεωρητικό ρεύμα στο οποίο έχει διαδραματίσει κεντρικό ρόλο το έργο της Haraway είναι αυτό του μετανθρωπισμού, ο οποίος περιλαμβάνει τρόπους σκέψης που στρέφεται κατά της ανθρωποκεντρικότητας προτείνοντας ένα νέο τρόπο κατανόησης των σχέσεων παραγωγής υποκειμένων (βλ. ακόμα Braidotti, 2013).

Έτσι, ένας από τους βασικούς στόχους του έργου της Haraway είναι η αποσταθεροποίηση του διαχωρισμού των κοινωνικών, τεχνολογικών και φυσικών επιστημών και η απομάκρυνση από τα ανθρωποκεντρικά πρότυπα του Καρτεσιανού μοντέλου σκέψης στο οποίο έχει βασιστεί η Δυτική διάνοηση. Κατά την φεμινίστρια

---

¹ Στο αρχικό κείμενο οι ερωτήσεις αυτές διατυπώνονται ως εξής: «Whom and what do I touch when I touch my dog? and How is 'becoming with' a practice of becoming worldly?» (Haraway, 2008, σ. 3). Η συγκεκριμένη μετάφραση, καθώς και οι υπόλοιπες εντός του κειμένου, έχουν γίνει από την ερευνήτρια εκτός και αν αναφέρεται διαφορετικά.

θεωρητικό η επίτευξη αυτού του στόχου γίνεται μέσω της έμφασης στην 'τοποθετημένη γνώση' (situated knowledge), δηλαδή την παραγωγή 'μερικής' γνώσης που πηγάζει από ιστορικά και γεωγραφικά τοποθετημένα ενσώματα υποκείμενα, σε αντίθεση με την 'αντικειμενική' γνώση που παράγεται από τη θέση ενός εξωτερικού παρατηρητή, θέση η οποία δεν υφίσταται άλλα έχει κατασκευαστεί από τις σχέσεις εξουσίας που παράγουν

"Leonardo da Vinci's Dog." Copyright Sidney Harris, ScienceCartoonsPlus.com.

Εικόνα 1: Πηγή. "When Species Meet", Haraway Donna, 2008, p.8
γνώση και καθεστώτα αλήθειας (Haraway, 1988).

Έχοντας, λοιπόν, προβληματοποιήσει τον τρόπο με τον οποίο παράγεται η ‘αντικειμενική’ γνώση η οποία ορίζει τα αυστηρά σύνορα μεταξύ φυσικού και πολιτισμικού χώρου ως πράξη χωρίς ιστορικό και γεωγραφικό προσδιορισμό, η Haraway διατυπώνει ένα διαφορετικό τρόπο αντίληψης της σχέσης αυτής. Η διατύπωση αυτή τοποθετεί στο κέντρο την μορφή του υβριδίου, έννοια η οποία στοχεύει στην κατάρρευση δίπολων μέσω της έμφασης στην σχεσιακότητα.

Βασικό αναλυτικό και ερμηνευτικό εργαλείο στην διατύπωση του νέου αυτού τρόπου σκέψης αποτελούν διαφορετικές μορφές, μία πρακτική εμπνευσμένη από το έργο του φιλοσόφου Michel Foucault, όπως το cyborg,² το oncomouse³ και πιο πρόσφατα τα σκυλιά συντροφιάς, με επίκεντρο και αφετηρία τις εμπειρίες με τις δικές της σκύλες συντροφιάς. Η χρήση μορφών για την διάρθρωση των θεωριών της έχει συγχρόνως και καταστατικά διττή σημασία: της χρησιμοποιεί τόσο ως μεταφορές για την διατύπωση νέων τρόπων σκέψης, όσο και ως αναφορές σε πραγματικές ενσώματες υπάρξεις οι οποίες γειώνουν τις έννοιες περί υβριδικότητας, σχεσιακότητας και ρευστής ύλης δίνοντάς τους υλική υπόσταση.

Η χρήση της έννοιας της υβριδικότητας, συνώνυμο της οποίας έγινε η μορφή του cyborg, στοχεύει να αποδώσει πως όλα τα όντα βρίσκονται διαρκώς σε σχέσεις αλληλεπίδρασης, μέσα από τις οποίες λαμβάνουν την μορφή τους δυναμικά, μία πρακτική που ονομάζει ‘γίγνεσθαι από κοινού’ (becoming with) (Haraway, 2008, σ. 3). Η καθιέρωση της έννοιας ‘γίγνεσθαι από κοινού’ έχει στόχο να αναδείξει τόσο την θέση ότι αντικείμενα και υποκείμενα δημιουργούνται μέσα από τις σχέσεις που σχηματίζουν, όσο και ότι η πραγμάτωση αυτή αποτελεί μία συνεχόμενη και επιτελεστική διαδικασία. Έτσι, η *συν-ύπαρξη*

---

² Το cyborg προέρχεται από τη σύνθεση και τη σύντμηση της φράσης ‘cyb-ernetetic org-anism’. «Το cyborg είναι ένα υβριδικό πλάσμα, σύνθεση οργανισμού και μηχανής. [...] Είναι υβριδικές οντότητες της μεταπολεμικής εποχής με υλικό κατασκευής τους, πρώτον εμάς και άλλα οργανικά πλάσματα στην «υψηλής τεχνολογίας» μορφή που έχουμε προσλάβει, χωρίς να το επιλέξουμε, ως πληροφορικά συστήματα, κείμενα και εργονομικά ελεγχόμενα συστήματα μόχθου, επιθυμίας και αναπαραγωγής» (Haraway, 1991, σσ. 15–16). Ο όρος έχει λάβει διαφορετικές μεταφράσεις στο ελληνικό συγκείμενο, όπως κυβόργιο, σάιμποργκ, κυβερνοοργανισμός και ανθρωπορομπότ. Στην εργασία αυτή διατηρείται αμετάφραστος καθώς θεωρείται πως η αρχική μορφή ενέχει συγκεκριμένες συνδηλώσεις που σχετίζονται με το κοινωνικό και γεωπολιτικό πλαίσιο στο οποίο καθιερώθηκε.

³ Το oncomouse³ αποτελεί ένα εργαστηριακό υβρίδιο που προκύπτει από την ανάμειξη της βιολογίας του ποντικιού με γονίδια γυναικείου καρκίνου του μαστού. Το εμπορικό σήμα oncomouse χρησιμοποιείται ως βασικό σχήμα λόγου από την Haraway επειδή είναι το πρώτο κατοχυρωμένο με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ζώο στον κόσμο και προϊόν εργαστηρίου του οποίου η ύπαρξη είναι αφιερωμένη στην έρευνα για τον καρκίνο του μαστού. [...] Το oncomouse ως οντότητα ενσωματώνει ερωτήσεις σχετικά με την τεχνοεπιστήμη και την τεχνητότητα του δυϊσμού μεταξύ ανθρώπων και ζώων, τον πολιτισμό και τη φύση και την επιστήμη και την τεχνολογία (Travers, 2001).

όχι μόνο είναι δεδομένη στον τρόπο που υπάρχουμε, αλλά μάλιστα προηγείται της ύπαρξης. Ταυτόχρονα, όμως, οι όροι με τους οποίους υφίσταται αυτή η συν-ύπαρξη διαμορφώνονται με βάση το εκάστοτε συγκείμενο και τις άνισες σχέσεις εξουσίας το οποίο αυτό περιλαμβάνει. Όπως περιγράφει @ Weaver, «το ‘γίγνεσθαι από κοινού’ της Donna Haraway [είναι] ένας ‘χορός συσχέτισης’ στον οποίο «όλοι οι χορευτές ξαναγίνονται μέσα από τα μοτίβα που επιτελούν, τις διαδικασίες συνάντησης μεταξύ ανθρώπινων και μη ζώων στις οποίες καθεμία γίνεται ‘από κοινού διαθέσιμη’ και μέσω των οποίων η καθεμία αναδύεται αλλαγμένη» (2013, σ. 690). Ως βασική σκόπευση του τρόπου σκέψης που προτείνει η Haraway καθίσταται το να μάθουμε να συν-υπάρχουμε δημιουργώντας σχέσεις βασισμένες στην αναγνώριση της διαφοράς και όχι στην προσπάθεια ομογενοποίησης⁴.

Βάσει αυτών, η Haraway δοκιμάζει να διαβάσει τη ιστορία της σχέσης μεταξύ ανθρώπων και σκυλιών με άλλη ματιά. Αντίθετα στην προσέγγιση όπου βλέπει τα ζώα, και συγκεκριμένα τα σκυλιά, απογυμνωμένα από οποιαδήποτε δυνατότητα εμπρόθετης δράσης, είτε ως κατοικίδια ζώα τα οποία υπάρχουν χάρις τον άνθρωπο και για την εξυπηρέτηση του ανθρώπου, είτε ως ανήμερα τέρατα τα οποία υπάρχουν ακριβώς επειδή είναι ανέγγιχτα από την ανθρωπότητα (Haraway, 2008, σσ. 206–208), η σχέση σκύλων-ανθρώπων ιστορικοποιείται ως μία σχέση μεταξύ οντοτήτων σε αλληλεπίδραση η οποία παράγει νέα συμβιωτικά υποκείμενα. Έτσι, η ιδέα ότι ο άνθρωπος σταδιακά εξημέρωσε τον σκύλο για την εξυπηρέτηση των σκοπών του προβληματοποιείται μέσα από την εναλλακτική αφήγηση ότι τα σκυλιά σταδιακά προσέγγισαν, ερχόμενα σιγά σιγά όλο και πιο κοντά, τους ανθρώπινους οικισμούς με σκοπό να αξιοποιήσουν διάφορες πτυχές αυτής της σχέσης, τόσο υλικές όπως οι υπολειπόμενες τροφές των ανθρώπων, όσο και άυλες, όπως η αίσθηση ασφάλειας ή η φροντίδα.⁵

Η Haraway όμως δεν στέκει μόνη της στην προσπάθεια επανεξέτασης της έννοιας της φύσης μέσα από μία φεμινιστική σκοπιά. Ο προβληματισμός της σχέσης φύσης και πολιτισμού κατέχει κεντρική θέση στον φεμινιστικό χώρο ήδη από τον καιρό που η Simon de Beauvoir διατύπωσε το διάσημο ρητό «Δεν γεννιέσαι γυναίκα. Γίνεσαι» (ντε Μποβουάρ, 2008). Το έργο τη Beauvoir άνοιξε τον δρόμο για την απομάκρυνση από τον βιολογικό ντετερμινισμό που οδήγησε στην ανάλυση του κοινωνικού φύλου, σε αντιδιαστολή του

---

⁴ Για την διατύπωση μίας πολιτικής έννοιας της αγάπης βασισμένης σε αυτή τη θέση βλ Hardt & Berlant (2021, σσ. 16–18).

⁵ Πηγή: Διάλεξη 2003-2004 Avenali Chair του τμήματος ανθρωπιστικών σπουδών στο Κέντρο Townsend Center, UC Berkeley, με τίτλο ‘From Cyborgs to Companion Species.’
https://www.youtube.com/watch?v=Q9gis7-Jads&t=34s&ab_channel=UCBerkeleyEvents

βιολογικού, ως μία κατασκευή, μία διαρκή διαδικασία εγγραφής των κανονιστικών νορμών στα σώματα (ό.π.).

Βασιζόμενη σε αυτό το έργο, η φιλόσοφος και φεμινίστρια Judith Butler αναλαμβάνει να προχωρήσει αυτή τη θέση παρά πέρα μέσω της προβληματοποίησης τόσο της μονολιθικής έννοιας 'γυναίκα' όσο και την κατανόηση του σώματος ως μία κενή επιφάνεια που αναμένει να εγγραφεί (Butler, 1990, 1993). Η προβληματοποίηση αυτή αντανακλάται άμεσα στους τρόπους που αναπαρίσταται η φύση αντίστοιχα ως λευκό χαρτί (Butler, 1993, σ. 4). Έτσι, μαζί με την αναθεώρηση των εννοιών κοινωνικό και βιολογικό φύλο και την σχέση ανάμεσά τους, αναθεωρείται και ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τις έννοιες της φύσης και της υλικότητας. Όπως αναφέρει και η Butler (1993),

[H] ίδια η έννοια της φύσης πρέπει να επανεξεταστεί, διότι η έννοια της φύσης έχει ιστορία, και η διαμόρφωση της φύσης ως η κενή και άψυχη σελίδα, πάντα ήδη νεκρή, είναι αποκλήμα του μοντέρνου, που συνδέεται άμεσα πιθανότατα με την εμφάνιση τεχνολογικών μέσων κυριαρχίας. Πράγματι, ορισμένες έχουν υποστηρίξει ότι μια επανεξέταση της «φύσης» ως σύνολο αλληλένδετων δυναμικών ταιριάζει τόσο με φεμινιστικούς όσο και με οικολογικούς στόχους... Αυτή η επανεξέταση θέτει επίσης υπό αμφισβήτηση το μοντέλο της κατασκευής σύμφωνα με το οποίο το κοινωνικό ενεργεί μονομερώς στο φυσικό και το επενδύει με τις παραμέτρους και τις έννοιές του (σ.4-5).

Επομένως, η ύλη, η φύση και τα σώματα επανέρχονται στην συζήτηση χωρίς όμως να αντικαθιστούν την σημασία του Λόγου, των σχέσεων εξουσίας και των κοινωνικών κανονιστικών πλαισίων τα οποία εγγράφονται σε αυτά. Αντ' αυτού, η έννοια της κοινωνικής κατασκευής αναδιατυπώνεται ως ιστορικά προσδιορισμένο πλαίσιο «παραγωγικών περιορισμών» (Butler, 1993, σ. xi) και η ύλη ως «μια διαδικασία υλοποίησης που σταθεροποιείται με την πάροδο του χρόνου για να παράγει το αποτέλεσμα του ορίου, της σταθερότητας και της επιφάνειας που ονομάζουμε ύλη» (ό.π., σ.9, έμφαση στο αρχικό).

Έτσι, με επίκεντρο τον συσχετισμό κοινωνικού και υλικού, και με βασική επιρροή τα έργα των Haraway και Butler, αναδύονται νέα θεωρητικά ρεύματα, όπως αυτό του νέου υλικού φεμινισμού (new material feminism), με βασική εκπρόσωπο την θεωρητικό Karen Barad. Η Barad προσεγγίζει συνδυαστικά τις φεμινιστικές και κοινή θεωρίες με τις σπουδές επιστημών και τεχνολογίας, διαβάζοντας την μία μέσω της άλλης, για να διατυπώσει αυτό που αποκαλεί μεταανθρωπική επιτέλεση (post-humanist performativity) (2003, σ. 803). Όπως αναφέρει και η ίδια:

Προτείνω μια συγκεκριμένη μεταανθρωπιστική έννοια της επιτέλεσης - που περιλαμβάνει σημαντικούς υλικούς και ρηματικούς (discursive), κοινωνικούς και επιστημονικούς,

ανθρώπινους και μη ανθρώπινους, φυσικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Μια μεταανθρωπιστική αφήγηση θέτει υπό αμφισβήτηση το δεδομένο των διαφορετικών κατηγοριών «ανθρώπινο» και «μη -ανθρώπινο», εξετάζοντας τις πρακτικές μέσω των οποίων σταθεροποιούνται και αποσταθεροποιούνται αυτά τα διαφορετικά όρια (Barad, 2003, σ. 808).

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, είναι σημαντικό να επιστρέψουμε στην σημασία των πολιτικών παραγωγής γνώσης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η προβληματοποίηση της έννοιας της φύσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κατάργηση των 'μεγάλων' θεωριών που αντιλαμβάνονται τον κόσμο ως αντικειμενικά αμετάβλητο, ήδη ολοκληρωμένο και σε αναμονή ανακάλυψης. Για το λόγο αυτό, η 'γείωση' των παραπάνω θεωρητικών διατυπώσεων σε καθημερινές και ενσώματες πρακτικές καθίσταται αναγκαία. Έτσι, η Haraway (2008) , βασίζει την θεώρησή της στις δικές της εμπειρίες μέσα από παιχνίδια ευκινησίας (agility games) με τις σκυλίσιες συντροφιάς της, εμπειρίες που έχουν διαμορφωθεί σε συγκεκριμένο ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο και ανάμεσα σε υπαρκτά σώματα με διαπλεκόμενες κοινωνικές ταυτότητες⁶.

Ένα ακόμα παράδειγμα ανάλυσης όπου οι θεωρίες της υβριδικότητας, της μεταανθρωπικής επιτέλεσης και της σχεσιακής παραγωγής των υποκειμένων συναντούν το προσωπικό βίωμα και τις ενσώματες πρακτικές είναι η (αυτό-)εθνογραφική έρευνα τ@ θεωρητικ@ των σπουδών φύλου, γυναικών και σεξουαλικότητας Harlan Weaver (2013). @ Weaver συζητά για την κατασκευή της ράτσας πιτ-μπουλ μέσα από ποικίλα αναλυτικά πρίσματα όπως οι έμφυλες σχέσεις, η εθνότητα, η σεξουαλικότητα, η τάξη και η φυλή. Βασιζόμεν@ τόσο στην δική τ@ εμπειρία ως τρανς άτομο και στον ρόλο του πιτ-μπουλ συντροφιάς με το οποίο βίωσε στην κρίσιμη μεταβατική περίοδο, όσο και σε αφηγήσεις και αναπαραστάσεις που σχετίζονται με τις κυνομαχίες και την διάσωση από αυτές 'πιτ-μπουλ' σκυλιών, διατυπώνει την έννοια 'γίνεσθαι σε είδος' (becoming in kind). Πιο συγκεκριμένα, @ Weaver περιγράφει πως ως εμφανώς τρανς άτομο όπου η παρουσία του στον δημόσιο χώρο καθίσταται έντονα ευάλωτη, η παρουσία της Haley, το «πιτ-μπουλ» τ@, είναι αυτό που εξασφάλισε την αίσθηση της ασφάλειας και του 'ανήκειν' στην πόλη. Ταυτόχρονα, η λευκή, μεσοαστική και κουήρ ταυτότητα τ@ Weaver ενθάρρυνε άλλους ανθρώπους να διαβάσουν τη Haley ως ένα λιγότερο απειλητικό και επικίνδυνο 'πιτ-μπουλ' (Weaver, 2013, σ. 689). Η

---

⁶ Για την διαθεματικότητα των μεταανθρωπικών θεωριών και ερευνών βλ. το κείμενο της Maneesha Deckha (2012) όπου υποστηρίζει πως ενώ ο μεταανθρωπισμός είναι εξ' αρχής και καταστατικά διαθεματικός, καθώς αναλύει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κοινωνικών κατηγοριών του φύλου και των ειδών, η ιδιαίτερη έμφαση που τοποθετείται στις έμφυλες διαστάσεις, σε βάρος άλλων κατηγοριών όπως η φυλή, η τάξη, η σεξουαλική προτίμηση κλπ., αναπαράγει τους αποκλεισμούς που χαρακτηρίζουν τον φεμινισμό του 2^{ου} κόμματος.

έννοια 'γίγνεσθαι σε είδος' αποτελεί συνέχεια της έννοιας της Haraway 'γίγνεσθαι από κοινού' και σκοπό έχει να αναδείξει την διαρκή ανάμειξη ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων ζώων στην διαμόρφωση κοινωνικών ταυτοτήτων (Weaver, 2013, σ. 689). Το 'είδος' (kind) του 'γίγνεσθαι σε είδος' καταγράφει το ρόλο των κατηγοριών ταυτότητας στις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων και μη ανθρώπινων ζώων. Το 'γίγνεσθαι' (becoming) υποδηλώνει τη μη στατική, διαδικαστική φύση αυτών των σχέσεων, μια αίσθηση διαπραγμάτευσης από κοινού ως μια δυναμική διαδικασία (ό.π.). Σύμφωνα με τ@ Weaver η έννοια 'γίγνεσθαι σε είδος' παρέχει έναν σημαντικό εργαλείο για την κατανόηση των συσχετισμών ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες όπως τα είδη, οι ράτσες, η φυλή, η τάξη και το φύλο χωρίς όμως να καταφεύγει σε συνήθειες σε σχέσεις αναλογίας μεταξύ των κατηγοριών αυτών (2013, σ. 690). Μέσα από την αφήγησή τ@ βλέπουμε πως κατηγορίες όπως οι ράτσες, τις οποίες θεωρούμε βιολογικά και φαινοτυπικά δεδομένες, αποτελούν κοινωνικά κατασκευασμένες κατηγορίες, οι οποίες μεταλλάσσονται ανάλογα με τις εκάστοτε αλληλεπιδράσεις με άλλες κοινωνικές κατηγορίες και υλοποιούνται διαρκώς σε σώματα σκύλων και τους τρόπους διαχείρισής.

1.2. Συναρμογή ως τρόπος σκέψης

Παράλληλα με τους νέους τρόπους σκέψης που προέκυψαν μέσα από φεμινιστικά πολιτικά πρότζεκτ, μία παρακείμενη κατηγορία ιδεών που έχει ασχοληθεί με την αναθεώρηση της σχέσης φύση-πολιτισμού είναι αυτή που βασίζεται στην έννοια της 'συναρμογής' (assemblage). Ο τρόπος αυτός σκέψης εμπνέεται, όπως και ο προαναφερθέντα ρεύματα, από τις θεωρήσεις του μεταστρουκτουραλισμού. Πιο ειδικά, η συναρμογή ως τρόπος σκέψης εισήχθη από τους Gilles Deleuze και Felix Guattari, ενώ αργότερα διατυπώθηκε με πιο συστηματικό και δομημένο τρόπο από τον DeLanda (2006). Όπως τονίζει ο Müller (2015), οι Deleuze και Guattari αντιλήφθηκαν το έργο τους ως ένα εργαλείο ανάλυσης, έναν τρόπο σκέψης και όχι μία θεωρία που απαρτίζεται από ένα σύνολο εννοιών με επεξηγηματικές ικανότητες (2015b, σ. 28). Παρόλο που έχουν υπάρξει αρκετοί ορισμοί για το τι συνεπάγεται πραγματικά η συναρμογή ως τρόπος σκέψης, και οι συζητήσεις σχετικά με αυτό το θέμα παραμένουν ανοικτές σε διαφορετικές ερμηνείες, για τους σκοπούς αυτού του κειμένου γίνεται μία προσπάθεια απόδοσης της έννοιας αυτής.

Ο Müller (2015b) ορίζει η συναρμογή ως «έναν τρόπο διάταξης ετερογενών οντοτήτων έτσι ώστε να συνεργάζονται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα» (σ.28). Εδώ, η φράση «ετερογενείς οντότητες» σημαίνει ότι άνθρωποι, ζώα, αντικείμενα, τεχνουργήματα, έγγραφα πολιτικής, κτίρια και θραύσματα ή ακόμη και ολόκληρα συστήματα υποδομής μπορούν να συνδεθούν στις συναρμογές ενώ ταυτόχρονα, όλα θα εισέλθουν επί ίσοις όροις, χωρίς οντολογικές ιεραρχίες ή εγγενείς ιδιότητες (Müller, 2015b, σ. 29). Με άλλα λόγια, ο κόσμος δεν θεωρείται ούτε ανθρώπινο τεχνούργημα ούτε καθαρά 'φυσικός' και αυθύπαρκτος ανεξάρτητα από τους δρόντες που κατοικούν σε αυτών. Σύμφωνα με αυτή την θεώρηση, ο κόσμος παράγεται από μια πληθώρα κοινωνικοϋλικών (sociomaterial) και κοινωνικοφυσικών (socio-natural) συναρμογών των οποίων η ύπαρξη δεν είναι ούτε μόνιμη ούτε προκαθορισμένη.

Επιπλέον, η εμπρόθετη δράση και η ικανότητα του να παραχθεί αλλαγή προέρχονται από τις διασυνδέσεις που σχηματίζουν την συναρμογή και όχι από τις ιδιότητες των οντοτήτων που δρουν για να την σχηματίσουν. Με άλλα λόγια, οι συναρμογές είναι 'παραγωγικές' και όχι 'μιμητικές' (Müller, 2015b, σ. 29), πράγμα που σημαίνει ότι οι δυνατότητές τους είναι κάτι περισσότερο από ένα απλό άθροισμα των ιδιοτήτων των μερών τους. Ο DeLanda χαρακτηρίζει αυτό τον τρόπο συσχέτισης ως ανάπτυξη 'σχέσεων εξωτερικότητας' (relations of exteriority), σε αντίθεση με τις 'σχέσεις εσωτερικότητας' (relations of interiority) (2006, σ. 10). Η βασική αυτή διαφορά υποδεικνύει ότι, στην πρώτη

περίπτωση, οποιοδήποτε στοιχείο μπορεί να αποσπαστεί από τη συναρμογή και να συνδεθεί σε διαφορετικό σύνολο, χωρίς αυτή να χάσει τις ιδιότητές της (ό.π.). Ταυτόχρονα, η συνάθροιση δεν θα πάψει απαραίτητα να υπάρχει όταν επιμέρους στοιχεία αποσπαστούν από αυτή, αλλά σίγουρα θα μετατραπεί σε μία νέα συναρμογή με ικανότητες που προκύπτουν από τις σχέσεις μεταξύ του νέου συνδυασμού οντοτήτων. Τέλος, οι διαδικασίες με τις οποίες οι οντότητες εμπλέκονται ή αποσυνδέονται σε συναρμογές αποτελεί ένα ακόμα βασικό συστατικό του τρόπου αυτού σκέψης και περιγράφονται από τις έννοιες της εδαφικοποίησης (territorialization) και της αποεδαφικοποίησης (deterritorialization) (DeLanda, 2006, σ. 12).

Ο σκοπός αυτής της προσέγγισης δεν είναι να αποδώσει συνείδηση και σκοπιμότητα σε υλικά αντικείμενα, αλλά να υποστηρίξει μία *‘κατανεμημένη εμπρόθετη δράση’*, μια συσπείρωση που περιλαμβάνει ταυτόχρονα ανθρώπινους και μη ανθρώπινους παράγοντες, απορρίπτοντας έτσι τον δυισμό φύσης και πολιτισμού στον οποίο έχουν βασιστεί προηγούμενα παραδείγματα σκέψης (Donovan, 2014; McFarlane, 2011a). Όπως υποστηρίζει ο McFarlane (2011a), λαμβάνοντας υπόψη ένα πολλαπλό φάσμα παραγόντων και οντοτήτων, η συναρμογή ως τρόπος σκέψης μπορεί δυνητικά να διευρύνει τους χώρους της κριτικής παρέμβασης (σ. 219). Η έννοια της συναρμογής, ως μια αναλυτική κατασκευή που συνδέεται στενά με τον μεταστρουστρουκτραλισμό, προωθεί μια «οντολογία της συνάντησης» (Amin and Thrift, ό.α. στο Jacobs, 2012, σ. 417), σύμφωνα με την οποία τα υποκείμενα, τα αντικείμενα και ο χώρος ερευνώνται βάσει των συναντήσεων και αλληλεπιδράσεών τους και όχι διακριτά. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με την οντολογία αυτή η ανάλυση του χώρου πρέπει να διατρέχει διαφορετικές κλίμακες, ακολουθώντας τις συναρμογές όπως σχηματίζονται δυναμικά καθώς νέες οντότητες συνδέονται ή αποσυνδέονται από αυτές. Επομένως, από την κλίμακα του σώματος, στην κλίμακα τη πόλης και έως την κλίμακα των υπερτοπικών δικτύων μεταξύ πόλεων, η σκέψη μέσω της συναρμογής υποδηλώνει τρόπους ύπαρξης στον κόσμο που επιτρέπουν την κατανόηση και εκτίμηση της πολλαπλότητας.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονιστεί ξανά πως η συναρμογή ως τρόπος σκέψης αποτελεί ένα ευρύτατο θεωρητικό πλαίσιο ανοιχτό προς διαφορετικές ερμηνείες, και η αναφορά στο συγκεκριμένο κείμενο δεν έχει σκοπό να υποστηρίξει μία ολοκληρωμένη και επαρκή περιγραφή. Παρόλα αυτά, θεωρείται σημαντική αυτή η έστω και μικρής έκτασης ανάλυση καθώς ως τρόπος σκέψης έχει εμπνεύσει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τους τρόπους αναλύονται πλέον ο χώρος και η πόλη. Δεδομένης της σημασίας που μπορεί να έχει αυτός ο τρόπος σκέψης για την σύλληψη της έννοιας του χώρου, έχουν γίνει ήδη αρκετές

προσπάθειες για τον άμεσο συσχετισμό της συνάθροισης με διάφορα πεδία της ανθρωπογεωγραφίας, όπως η πολιτική γεωγραφία (Dittmer, 2014; Müller, 2015b) και η πολιτισμική γεωγραφία (Whatmore, 2006). Πιο συγκεκριμένα για την εργασία αυτή, τα ερμηνευτικά και αναλυτικά εργαλεία που προσφέρει η συναρμογή ως τρόπος σκέψης είναι τουλάχιστον τέσσερα και άμεσα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Αρχικά, η διατύπωση πως η εμπρόθετη δράση, η δυνατότητα επηρεασμού και αλλαγής αναδύονται μέσα από σχέσεις οντοτήτων και δεν μπορούν να αναλυθούν με βάση τα επιμέρους αντικείμενα και υποκείμενα που εμπλέκονται στη συνάθροιση. Δεύτερον, η το γεγονός πως με βάση την συναρμογή μπορούν να αναλυθούν πολύπλοκα συστήματα, όπως η πόλη και ο αστικός χώρος, χωρίς αυτά να απλοποιηθούν σε ένα άθροισμα επιμέρους οντοτήτων με καθορισμένα και στατικά χαρακτηριστικά. Τρίτον, το γεγονός πως μη-ανθρώπινες οντότητες συμπεριλαμβάνονται ισάξια και εξ' αρχής στην ανάλυση και αξιολογούνται με βάση την θέση τους σε διαφορετικά δίκτυα και συγκεντρώσεις. Τέλος, η έμφαση στην σχεσιακή παραγωγή ποιητών και συνθηκών, βάσει της οποίας συσχετισμοί όπως, ο χώρος και τα υποκείμενα, η φύση και ο πολιτισμός, η φύση και η πόλη, μπορούν να νοηθούν με επίκεντρο τις αλληλεπιδράσεις τους τους ως σύνολα 'κοινωνικοφυσικών' (socionatural) και 'κοινωνικοϋλικών' (sociomaterial) συνθηκών.

1.3. Συν-αισθήσεις και μη-αναπαραστατική θεωρία

Στην ενότητα αυτή γίνεται αναφορά στα αναλυτικά και ερμηνευτικά εργαλεία που επικεντρώνονται στη συσχέτιση υλικότητας, χώρου, αισθήσεων και συναισθημάτων. Οι τρόποι αυτοί σκέψης συνομιλούν άμεσα με τα θεωρητικά πλαίσια που έχουν αναφερθεί έως τώρα καθώς είναι και αυτοί απότοκοι του ρεύματος του μεταστρουκτουραλισμού. Η ενότητα ξεκινάει με μία σύντομη περιγραφή της μη-αναπαραστατικής θεωρίας, ένα νέο επιστημολογικό παράδειγμα που αναδύθηκε μέσα από το πεδίο της πολιτισμικής γεωγραφίας. Έπειτα, γίνεται αναφορά στην έννοια συν-αίσθηση (affect) και τη σημασία της σε οντολογικό και επιστημολογικό επίπεδο, καθώς και την συνεισφορά του εντός του πλαισίου της γεωγραφίας με σκοπό την διατύπωση μίας νέας αντίληψης του χώρου. Τέλος, η ενότητα κλείνει με μία σύντομη αναφορά στην έννοια των 'συν-αισθητικών' ατμοσφαιρών μέσα από την οποία η συν-αίσθηση λαμβάνει χωρικές διαστάσεις.

Αρχικά, όμως, είναι σημαντικό να αναφερθεί για ποιο λόγο συμπεριλαμβάνεται στο συγκεκριμένο κείμενο η προσέγγιση του χώρου ως έννοια συνδεδεμένη με συναισθήματα και αισθήσεις. Τοποθετώντας στο κέντρο ένα μη-ανθρωποκεντρικό υποκείμενο ερχόμαστε σε θέση να αναζητήσουμε νέες οντολογίες και επιστημολογίες καθώς πλέον οι κυρίαρχες δεν επαρκούν για να αναλύσουν την διαδικασία υποκειμενοποίησης, το εύρος και τις διαφορετικές ποιότητες της εμπρόθετης δράσης και κατ' επέκταση τον συσχετισμό υποκειμένων και περιβάλλοντος με τρόπο συμπεριληπτικό. Έτσι, τα εργαλεία για την αναζήτηση αυτή προσφέρουν νέα παραδείγματα τα οποία δίνουν ιδιαίτερη έμφαση σε υλικές ποιότητες, συναισθηματικούς κόσμους και μη-αναπαραστατικές εντάσεις, όπως αυτές των συναισθημάτων, της συν-αίσθησης των αισθήσεων, με άλλα λόγια σε συνθήκες που δεν περιορίζονται στην λογοθετική επικοινωνία και αναπαράσταση.

Ένα τέτοιο σετ εργαλείων παρέχει η μη-αναπαραστατική θεωρία (non-representational theory) διατυπωμένη αρχικά από τον γεωγράφο Nigel Thrift (1996), η οποία επηρέασε σε μεγάλο βαθμό το πεδίο της πολιτισμικής γεωγραφίας, εκκινώντας από τον Βρετανικό ακαδημαϊκό χώρο στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Η ανάγκη, κατά τον Thrift, της διατύπωσης μίας τέτοιας θεωρίας μπορεί να περιγραφεί καλύτερα σε αντιδιαστολή με το κυρίαρχο επιστημολογικό παράδειγμα της εποχής κατά την οποία πρωτοδιατυπώθηκε, αυτό δηλαδή της 'αναπαραστατικής στροφής' και του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, το οποίο εστιάζει στη δομή του συμβολικού νοήματος και τους τρόπους με τους οποίους αυτό εγγράφεται μέσα από νοηματοδοτήσεις ενισχύοντας τις άνισες διανομές αγαθών, ευκαιριών και εξουσίας (Anderson & Harrison, 2010, σ. 4). Έτσι, σε αντίδραση με την υπεροχή που είχε

αποδοθεί στις αναπαραστάσεις σε βάρος άλλων μέσων αλληλεπίδρασης όπως η υλικότητα, οι αισθήσεις και εντάσεις που δεν μπορούν να περιγράψουν λεκτικά, διατυπώθηκε η μη-αναπαραστατική θεωρία ως ένα πρακτικό μέσο κατανόησης της πραγματικότητας (Thrift, 1999, σ. 304). Σύμφωνα με τον Thrift, «[η] μη-αναπαραστατική θεωρία προκύπτει από την απλή... παρατήρηση ότι δεν μπορούμε να εξαγάγουμε μία αναπαράσταση από τον κόσμο επειδή βρισκόμαστε απευθείας μέσα σε αυτόν, συν-κατασκευάζοντάς τον με πολλούς ανθρώπινους και μη-ανθρώπινους άλλους, για πολυάριθμους σκοπούς...» (Thrift, 1999, σσ. 296-297).

Η μη-αναπαραστατική θεωρία ορίζεται καλύτερα μέσα από τα βασικά χαρακτηριστικά της. Αρχικά, όπως ειπώθηκε ήδη, οι μη αναπαραστατικές θεωρίες είναι θεωρίες της πράξης, καθώς εστιάζουν στις πρακτικές ανθρώπων ή/και μη ανθρώπων όντων και στους τρόπους με τους οποίους η αναπαραγωγή και η αναθεώρηση των πρακτικών αυτών επηρεάζουν τις διαδικασίες νοηματοδότησης (Anderson, 2009b, σ. 504). Ακολούθως, οι πρακτικές τείνουν να γίνονται αντιληπτές ως δυναμικά αναδυόμενες συνθέσεις ανθρώπων και μη ανθρώπων υλικότητων (Whatmore, 2002). Τέλος, ως θεμελιώδη σημεία εκκίνησης της μη-αναπαραστατικής θεωρίας αναφέρονται τα εξής τρία: (1) η δέσμευση σε μία διευρυμένη αντίληψη του κοινωνικού που θα περιλαμβάνει όλων των ειδών τα υλικά σώματα, (2) η έμφαση στις σχέσεις και την σχεσιακή (ανα)παραγωγή του κόσμου και (3) η επιδεκτικότητα σε οντότητες που είναι τόσο παρούσες όσο και απύσες, υλικές όσο και άυλες, απτές και ατμοσφαιρικές (Anderson & Harrison, 2010, σσ. 13-16). Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως οι διατυπώσεις στα πλαίσια της μη-αναπαραστατικής θεωρίας δεν αξιώνουν μία απόλυτη 'στροφή' σκέψης που θα αντικαταστήσει τα προηγούμενα επιστημικά παραδείγματα, όπως αυτό της 'αναπαραστατικής στροφής'. Αντιθέτως, θεμελιώδης σκοπός της μη-αναπαραστατικής θεωρίας και της έμφασης στην υλικότητα είναι ο εμπλουτισμός και η διεύρυνση των προηγούμενων τρόπων σκέψης μέσω της 'επιστροφής' με κριτικό τρόπο σε αντικείμενα γνώσης τα οποία 'ξεχάστηκαν' λόγω των σχέσεων εξουσίας που χαρακτηρίζουν τις πολιτικές παραγωγής γνώσης (Whatmore, 2006).

Μία έννοια που περιγράφει ακριβώς τη σύμμετρη υλικών και άυλων, ενσώματων και ατμοσφαιρικών πτυχών είναι η 'συν-αισθηση' (affect).⁷ Τι είναι όμως η συν-αισθηση; Αυτή

---

⁷ Οι τρόποι μετάφρασης ποικίλουν της έννοιας affect ποικίλουν ανάλογα με το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιείται. Η μετάφραση του όρου στην συγκεκριμένη εργασία προέρχεται από το συλλογικό έργο « Το συν-αισθημα στο πολιτικό. Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο» σε επιμέλεια Ειρήνης Αβραμοπούλου (Αβραμοπούλου, 2018).

η ερώτηση εντοπίζεται σχεδόν σε όλα τα έργα στα οποία αναφέρεται η συν-αίσθηση και αυτό διότι όλα συμφωνούν πως δεν υπάρχει σαφής και μοναδικός ορισμός της έννοιας. Συχνά οι συν-αισθήσεις γίνονται κατανοητές ως εντατικές ικανότητες ενός σώματος να επηρεάζει (μέσω επίδρασης - affection) και να επηρεάζεται (ως αποτέλεσμα τροποποιήσεων - modifications), περιγραφή που χρησιμοποιείται για να προσδώσει μη διαμορφωμένες και αδόμητες εντάσεις που, αν και δεν είναι απαραίτητα βιωμένες σε ατομικό επίπεδο, αντιστοιχούν στη μετάβαση από τη μία σωματική κατάσταση στην άλλη και επομένως είναι αναλύσιμες ως προς τις επιπτώσεις τους (McCormack, 2003, στο Anderson, 2009a, σ. 8).

Ο Thrift (2004) αναφέρει τέσσερις τρόπους κατανόησης της συν-αίσθησης βάσει του θεωρητικού χώρου από τον οποίο πηγάζει ο καθένας. Σύμφωνα με αυτή τη κατηγοριοποίηση η έννοια συν-αίσθηση γίνεται κατανοητή ως: ενσώματη γνώση, ως βάση της θεωρίας του επηρεασμού (affect theory), ως ικανότητα αλληλεπίδρασης και ανάδυσης μέσα από σχέσεις και ως μία 'φυσιολογική' αλλαγή στα πλαίσια του νεοδαρβινισμού (σσ.60-64). Παρόλο που αυτοί οι τρόποι κατανόησης δεν αποτελούν ξεκάθαρα διακριτούς και ανεξάρτητους ορισμούς, η εργασία αυτή για λόγους ευκρίνειας και συνοπτικότητας αναλύει την τρίτη περίπτωση με την οποία αναγνωρίζονται πιο έντονοι συσχετισμοί.

Έτσι, ο τρίτος ορισμός του όρου εμπνέεται άμεσα από το έργο του Baruch Spinoza και την μετέπειτα επανερμηνεία του από τον Gilles Deleuze, σχετίζεται άμεσα με ερμηνείες της έννοιας της φύσης και επικεντρώνεται στην ανάδυση νέων δυνατοτήτων μέσα από τις αλληλεπιδράσεις που λαμβάνουν χώρα σε έναν κόσμο ο οποίος παράγεται διαρκώς (Thrift, 2004, σ. 61). Ο Deleuze αναφέρεται στην χαρτογράφηση των οντοτήτων ως εξής:

Τα όντα/αντικείμενα δεν προσδιορίζονται από το σχήμα τους, ούτε από τα όργανα και τις λειτουργίες τους ή ως ουσία ή υποκείμενα. Δανειζόμενοι από... γεωγραφικές έννοιες, μπορούμε να ορίσουμε τα αντικείμενα από το γεωγραφικό πλάτος και μήκος τους. [...] Το γεωγραφικό μήκος ενός σώματος τον συνδυασμό σχέσεων μεταξύ ταχύτητας και βραδύτητας, ορμής και ηρεμίας, μεταξύ σωματιδίων που το συνθέτουν βάσει αυτής της προσέγγισης, δηλαδή, μεταξύ μη διαμορφωμένων στοιχείων. Ονομάζουμε γεωγραφικό πλάτος το σύνολο των επιδράσεων (affect) που καταλαμβάνουν ένα σώμα κάθε στιγμή, δηλαδή τις εντατικές καταστάσεις μιας ανώνυμης δύναμης... Με αυτόν τον τρόπο κατασκευάζουμε τον χάρτη του σώματος. Τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη μαζί αποτελούν τη Φύση, το επίπεδο εμμένειας ή συνοχής, η οποία είναι πάντα ασταθής και μεταβαλλόμενη, συντίθεται και ανασυντίθεται συνεχώς από ατομικότητες και συλλογικότητες (Deleuze, 1988, στο Thrift, 2004, σ. 63).

Καθώς η ερμηνεία αυτή τοποθετεί στο κέντρο του προβληματισμού τα όρια ανάμεσα στο σώμα, τα αντικείμενα και τον χώρο/κόσμο έχει εμπνεύσει σημαντικά έρευνες που άπτονται της γεωγραφίας. Με άλλο λόγια, αυτή η σχετικά ακαθόριστη και πολύπλοκη έννοια, έχει προσφέρει σημαντικά εργαλεία για την αναδιατύπωση της παραγωγής υποκειμένων, αντικειμένων και περιβάλλοντος σχεσιακά, με τη μορφή συνεχές, επομένως

αποφεύγοντας την παγίδα του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού.

Ακολούθως, με βάση τον Deleuze, ο γεωγράφος McCormack (2008) επικεντρώνει την ανάλυσή του σε μια διευρυμένη έννοια του σώματος, η οποία γίνεται κατανοητή μέσα από ένα διττό πλαίσιο (σ. 418). Πρώτον, έναντι μιας κίνησης - η τάση ενός σώματος να κινείται, να επιβραδύνει ή να παραμένει ακίνητο· δεύτερον, με βάση την ικανότητα ενός σώματος να επηρεάζει και να επηρεάζεται από άλλα σώματα, μια χωρητικότητα η οποία διαμορφώνεται σχεσιακά και δυναμικά (ό.π.).

Με άλλα λόγια, τα σώματα καθορίζονται βάσει δύο βασικών παραγόντων, την κίνηση και την επιρροή - ως δυνατότητα να επηρεάζουν και να επηρεάζονται - παράγοντες που με τη σειρά τους καθορίζονται από τις σχέσεις (encounters) στις οποίες εισέρχονται τα σώματα και αντικείμενα. Σε αντίθεση με άλλες εκδοχές για το τι είναι και τι κάνει η έννοια συν-αίσθηση, ο συσχετισμός της μη-αναπαραστατικής θεωρίας με τον όρο βασίζεται στη διάκριση μεταξύ της συν-αίσθησης και του συναισθήματος - όπου το συναίσθημα νοείται ως ο κοινωνικογλωσσικός καθορισμός της συν-αίσθησης. Ο όρος συν-αίσθηση είναι επομένως κεντρικός για την ανάπτυξη μίας μη-αναπαραστατικής προσέγγισης του κόσμου χωρίς όμως αυτό να αφαιρεί τις σχέσεις εξουσίας από την εξίσωση (Anderson, 2009a, σ. 9). Αντίθετα, ο ρόλος των σχέσεων εξουσίας στην σχεσιακή και δυναμική ανάγνωση της συν-αίσθησης εμπεριέχει την κατανόηση της εξουσίας ως διάχυτη ένταση που ενυπάρχει ήδη σε όλες τις σχέσεις (Foucault, 1978).

Όπως μας υπενθυμίζει ο Nigel Thrift (2004), η σημασία των συν-αισθήσεων στην ανάλυση του χώρου εν γένει, και του αστικού χώρου συγκεκριμένα, δεν περιορίζεται στην συμπερίληψη μη-ανθρώπινων όντων, αλλά έγκειται στον ζωτικό ρόλο που κατέχουν σε όλες σχεδόν τις πτυχές της ζωής στην πόλη (σ.57). Για το λόγο αυτό, οι αναφορές στον ρόλο των συν-αισθήσεων, παρότι περιορισμένες, δεν είναι νέο φαινόμενο, ενώ κεντρική θέση στο πεδίο αυτό κατέχει το έργο του Walter Benjamin (ibid.). Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη την σημασία των συν-αισθήσεων στην καθημερινή εμπειρία, προκύπτει το ερώτημα, για ποιο λόγο δεν είναι πιο συχνές οι αναφορές σε αυτές.

Ο Thrift (2004) αναγνωρίζει τουλάχιστον τρεις αιτίες που έχουν οδηγήσει σε αυτή την παράλειψη· αιτίες που όπως είδαμε και στην ενότητα της φεμινιστικής σκέψης έχουν αποτελέσει βασικό κομμάτι των πολιτικών παραγωγής γνώσης έως τώρα. Κατά τον Thrift, λοιπόν, βασικοί ανασταλτικοί παράγοντες στην θεματική αυτή είναι, πρώτον, το Καρτεσιανό πρότυπο σκέψης κατά το οποίο οι δεισμοί, ο καθαρός ορθολογισμός και η πλήρη συνειδητότητα αποτελούν το επίκεντρο της σκέψης και έρευνας· δεύτερον, ο αυστηρός καταμερισμός εργασίας που έλαβε χώρα ανάμεσα στις φυσικές και τις κοινωνικές

και ανθρωπιστικές επιστήμες κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα· τρίτον, η ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο της αναπαράστασης η οποία άφησε απ' έξω ό,τι δεν είναι δυνατόν να αναπαρασταθεί και να γίνει κατανοητά με λεκτικούς τρόπους επικοινωνίας, όπως οι αισθήσεις, οι συν-αισθήσεις και τα συναισθήματα (Thrift, 2004, σ. 58).

Η ανθρωπολόγος Yael Navaro-Yashin (2009), θέτει στο κέντρο της ανάλυσης της την έννοια συν-αίσθηση μέσω της εθνογραφικής της έρευνας με θέμα στους πληθυσμούς που διαμένουν στα ερειπωμένα εδάφη που άφησε πίσω του ο Ελληνοκυπριακός πληθυσμός στην Βόρεια Κύπρο το 1974. Ορμώμενη από την επεξεργασία και αναδιατύπωση του όρου ως μία χωρικά προσδιορισμένη έννοια, η Navaro-Yashin προτείνει μία ριζική αναθεώρηση του τρόπου που η έρευνα αντιλαμβάνεται τόσο την σχέση υποκειμένων και περιβάλλοντος όσο και υποκειμένων και αντικειμένων. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, ο όρος συν-αίσθηση γίνεται κατανοητός ως μία ένταση που προϋπάρχει του συναισθήματος, το οποίο γίνεται αντιληπτό ως η λεκτικά και κοινωνικά νοηματοδοτημένη έκφραση του affect σε προσωπικό επίπεδο. Η συν-αίσθηση αναδύεται πάντα και διαρκώς ανάμεσα σε υποκείμενα και αντικείμενα παράγοντας ταυτόχρονα τόσο τις σχέσεις μεταξύ τους όσο και τα ίδια ως οντότητες, οι οποίες κατ' επέκταση δεν είναι ποτέ ολοκληρωμένες αλλά σε μία διαρκή διαδικασία συλλογικής παραγωγής (σσ.10-14). Μέσω της εθνογραφίας της, αρνείται πεισματικά να ακολουθήσει είτε μία 'υποκειμενοκεντρική' είτε μία 'αντικειμενοκεντρική' προσέγγιση, προτείνοντας αντ' αυτού έναν τρόπο σκέψης που βρίσκεται κάπου ανάμεσα στις δύο αυτές οπτικές. Έτσι βλέπουμε πως η έννοια affect αντικαθιστά την έννοια της εμπρόθετης δράσης λαμβάνοντας μία ριζικά σχεσιακή μορφή. Με άλλα λόγια, η αντίληψη της εμπρόθετης δράσης, ως η δυνατότητα δράσης και αλλαγής στον κόσμο, γίνεται πλέον αντιληπτή και κατανοητή ως συν-αίσθηση, ως δηλαδή την δυνατότητα επιρροής και επηρεασμού. Έτσι, προσεγγίζοντας την παραγωγή κοινωνικού χώρου μέσω του affect τοποθετεί στο κέντρο της ανάλυσης τις σχέσεις μεταξύ ετερογενών οντοτήτων, μέσα από τις οποίες διαμορφώνεται σχεσιακά η δυνατότητα επιρροής και επηρεασμού. Με αυτόν τον τρόπο οι οντότητες πέρα-και-από τον άνθρωπο εισέρχονται ισάξια στο πεδίο της έρευνας ως βασικοί παράγοντες της καθημερινής ζωής, της κοινωνικής αλλαγής και της (ανα)παραγωγής του χώρου.

Ολοκληρώνοντας αυτή την ενότητα είναι σημαντικό να περιγραφεί μία ακόμα έννοια, αυτή των 'συν-αισθητικών ατμοσφαιρών' (affective atmospheres), της οποίας η χρήση έχει βοηθήσει την χωρικοποίηση εννοιών ιδιαίτερα ρευστών και συγκεχυμένων όπως η συν-αίσθηση, η επιτέλεση και η συναρμογή (assemblage). Οι ατμόσφαιρες νοούνται ως μια κατάσταση που βιώνεται τόσο προσωπικά όσο και συλλογικά, γίνεται αισθητή μέσω του

σώματος και προκύπτει από συνεχείς διαδικασίες συσχέτισης μεταξύ ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων οντοτήτων (Conradson & Latham, 2007; McCormack, 2008).

Η έννοια των συν-αισθητικών ατμοσφαιρών επιτρέπει την έρευνα των καθημερινών εμπειριών χωρίς αυτές να περιορίζονται σε ένα οριοθετημένο και σταθερό αντικείμενο έρευνας. Η αναλυτική συνεισφορά των ατμοσφαιρών στο πλαίσιο αυτού του κειμένου είναι τριπλή. Πρώτον, οι ατμόσφαιρες ωθούν την προσοχή στον συλλογικό αλλά φευγαλέο χαρακτήρα ενσώματων εντάσεων όπως ο φόβος, η χαρά, η ντροπή και ο θυμός που παραβαίνουν συνεχώς μέσα και μεταξύ των σωμάτων (Adey κ.ά., 2013, σ. 301). Ως εκ τούτου, είναι μια έννοια που μεταθέτει το κέντρο της συζήτησης από τα άτομα στις συλλογικότητες χωρίς να χάσει την ενσωματωμένη διάσταση (Anderson, 2009c). Ως εκ τούτου, τα συναισθήματα και οι αισθήσεις μετατρέπονται από ατομικές και μη πολιτικές καταστάσεις σε μια συλλογική πολιτικοποιημένη, βιωμένη και διυποκειμενική εμπειρία (Bille κ.ά., 2015). Δεύτερον, παρά τον απροσδιόριστο και φευγαλέο χαρακτήρα τους, οι ατμόσφαιρες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την υλικότητα. Συν-αισθητικές ατμόσφαιρες αναδύονται από και μεταξύ των σωμάτων, των κτιρίων, των αντικειμένων και των τεχνουργημάτων και δεν διαχωρίζονται από αυτά (Adey κ.ά., 2013; McCormack, 2008). Η σκέψη μέσα από τις συν-αισθητικές ατμόσφαιρες θέτει σε πρώτο πλάνο την επιτακτική ανάγκη να ληφθεί μία μη-ανθρωποκεντρική προσέγγιση. Τρίτον, οι ατμόσφαιρες είναι δυναμικές και μεταβαλλόμενες μονάδες ανάλυσης οι οποίες δίνουν έμφαση στη δράση αντί στη σταθερότητα, στο 'γίνομαι' αντί στο 'είμαι'. Ορίζονται μέσω διυποκειμενικών και διαϋλικών πρακτικών και αλληλεπιδράσεων (McCormack, 2008).

1.4. Υβριδικές και μη-ανθρωποκεντρικές γεωγραφίες

Έχοντας έως αυτό το σημείο περιγράψει συνοπτικά τα θεωρητικά εργαλεία μαζί με τα οποία η εργασία αυτή κατανοεί τον συσχετισμό υποκειμένων και αντικειμένων, ύλης και άυλων εντάσεων, φύσης και πολιτισμού, στην ενότητα αυτή γίνεται αναφορά στο σημείο σύγκλισης αυτών στο πεδίο της ‘ανθρωπογεωγραφίας’⁸: ένα αναγκαίο βήμα προς την διερεύνηση της σχέσης πόλης και φύσης. Πιο συγκεκριμένα, το σημείο σύγκλισης εντοπίζεται στον ερευνητικό έργο που ομαδοποιείται υπό τους όρους ‘υβριδικές γεωγραφίες’ (hybrid geographies) και ‘μη-ανθρωποκεντρικές γεωγραφίες’ (more-than-human geographies) (Braun, 2005; Whatmore, 1999, 2006), οι οποίες αντιλαμβάνονται τον χώρο ως μία δυναμική και προσωρινή συνάθροιση ετερογενών οντοτήτων.

Όπως έχει αναφερθεί ήδη, η ‘αναπαραστατική στροφή’ στη γεωγραφία, που βασίστηκε κυρίως στις έννοιες του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, έδωσε έμφαση στις έννοιες του λόγου και του νοήματος. Η πολύτιμη συμβολή της στροφής αυτής στην έρευνα παρήγαγε ένα εύρος ερμηνευτικών και αποδομητικών προσεγγίσεων, καθώς και ένα νέο λεξιλόγιο για την ερμηνεία κοινωνικών και χωρικών διαδικασιών. Ωστόσο, η έμφαση στην αναπαράσταση και το νόημα οδήγησε σε μειωμένη έμφαση στην υλικότητα, το ενσώματο και το μη-ανθρωποκεντρικό, πτυχές που απαιτούν προσοχή σε συνθήκες που δεν περιορίζονται σε ρητορικές πράξεις, στη λογική και στον ορθολογισμό. Όσον αφορά τη γεωγραφία, ειδικότερα, η ανάγκη αποστασιοποίησης από το σκοτεινό αποικιακό παρελθόν της επιστήμης, που κυριαρχήθηκε από την αντίληψη του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού, οδήγησε στην αποποίηση της σημασίας του ενεργού ρόλου του (δομημένου ή μη) περιβάλλοντος (Dittmer, 2014).

Η διάκριση φυσικού και κοινωνικού διατρέχει τις αντιλήψεις για τον χώρο σε πολλαπλά επίπεδα και εκφράζεται σε πολιτικές που αφορούν διαφορετικές κλίμακες. Το δίπολο φύση-κοινωνία ή φύση-πολιτισμός διαμορφώνει και τις καθημερινές γεωγραφικές αναπαραστάσεις και περιβαλλοντικές ευαισθητοποιήσεις καθώς επανεμφανίζεται με τη μορφή επίμονων διακρίσεων ανάμεσα στο ‘δομημένο περιβάλλον’ (το κοινωνικό άκρο) και στο ‘φυσικό περιβάλλον’ (το φυσικό άκρο), όπου στον ενδιάμεσο χώρο τοποθετούνται ιεραρχικά οι ανθρώπινες επεμβάσεις που οριοθετούν τα πλαίσια κοινωνικής/φυσικής

---

⁸ Ο όρος ‘ανθρωπογεωγραφία’ τοποθετείται σε εισαγωγικά καθώς, ενώ αποτελεί ένα καθιερωμένο πεδίο έρευνας και διανόησης με το οποίο η εργασία αυτή συσχετίζεται άμεσα, το πρώτο προσθετικό ‘άνθρωπο-’ της ανθρωπογεωγραφίας φαίνεται πλέον παραπλανητικό με βάση την πορεία που έχει λάβει αυτό το πεδίο τις τελευταίες δεκαετίες (βλ. ακόμα Massey, 1999a).

ύπαρξης ή απουσίας (Whatmore, 1999, σ. 25).⁹

Ωστόσο, η ίδια η ουσία της γεωγραφίας ως επιστήμης εξ' αρχής συνεπάγεται πως το μη-αναπαραστήσιμο και μη-ανθρωπογενές δεν θα μπορούσε ποτέ να μείνει έξω από τις συζητήσεις, γεγονός έχει υποστηριχθεί ήδη μέσα από μαρξιστικές αναλύσεις του χώρου (Robbins & Marks, 2010, σ. 178; βλ. Harvey, 1996). Έτσι, τα ρεύματα που προαναφέρθηκαν, ο μετανθρωπισμός, η συναρμογή ως τρόπος σκέψης και η μη-αναπαραστατική θεωρία ενέπνευσαν τις ερευνήτριες στον χώρο της πολιτισμικής γεωγραφίας να εμπλουτίσουν το αναλυτικό λεξιλόγιό τους. Σύμφωνα με την Whatmore (1999), η κριτική ανθρωπογεωγραφία, από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται από ανανεωμένο ενδιαφέρον σε ό,τι αφορά 'το πρόβλημα της φύσης': ενδιαφέρον έχει υποκινηθεί από νέα θεωρητικά ρεύματα, τα οποία έχουν διευρύνει τους ορίζοντες της 'κριτικής' ανάλυσης και πέρα από το Μαρξιστικό πλαίσιο, με βασικότερα αυτά του μεταδομισμού/μεταστρουκτουραλισμού, του φεμινισμού, και των μετά-αποικιοκρατικών και περιβαλλοντικών πρότζεκτ (Whatmore, 1999, σ. 23). Η υβριδικότητα, η υλικότητα, η έμφαση στην εμπειρία και τις πρακτικές και η επαναφορά της θεματικής της 'φύσης' ήταν κάποιες από τις αλλαγές που επέφεραν στην πολιτισμική γεωγραφία αυτοί οι τρόποι σκέψης. Οι φεμινιστικές προοπτικές και η γεωγραφία των ζώων, μεταξύ άλλων, οδήγησαν το δρόμο για την εισαγωγή της υλικότητας στη γεωγραφική έρευνα. Εν γένει, αυτές οι προοπτικές υιοθέτησαν η κάθε μία με τον δικό της τρόπο σχεσιακές οντολογίες, τονίζοντας τη συνύπαρξη, ανάδυση και παραγωγή μέσω πρακτικών συνάντησης και ενσωμάτωσης εμπειρίας (Robbins & Marks, 2010, σ. 179).

Η γεωγράφος Doreen Massey αποτελεί βασικό πρόσωπο που υποστήριξε την ιδέα πως ο χώρος παράγεται διαρκώς και σχεσιακά, διατύπωση που συνδέεται άμεσα με την διακήρυξή της πως ο χώρος είναι πολιτικός και η πολιτική παράγει χώρο (Massey, 1999a).

---

⁹ Σύμφωνα με τον Cronon (1996), αυτοί οι δυισμοί είναι κοινωνικά κατασκευάσματα που εξυπηρετούν στην διατήρηση άνισων σχέσεων εξουσίας. Όσο το «άγριο» και το «φυσικό» υπάρχει εκεί έξω, σχηματίζει τον αντίθετο στον οποίο οικοδομείται ο πολιτισμός και ο κοινωνικός κόσμος. Ταυτόχρονα, ως χώρος που υπάρχει επειδή ο άνθρωπος δεν τον έχει φτάσει ακόμα, γίνεται αντιληπτός ως ένας άδειος καμβάς βρίσκεται εν αναμονή της κατάκτησής του, ενώ οι αυτόχθονες, τα μη-ανθρώπινα ζώα και άλλες οντότητες που κατοικούν στους χώρους αυτούς καθίστανται αόρατα. Επεκτείνοντας αυτή τη γραμμή σκέψης, η έρευνα για τα ζώα έχει περιοριστεί έως τώρα σε «χώρους στους οποίους ο ανθρώπινος πολιτισμός δεν έχει φτάσει ακόμη», χώροι αντίθετοι με την ιδέα της πόλης ως ανθρωπογενές κατόρθωμα.

Έτσι, μία από τις συνεισφορές της στην έρευνα και την πολιτική είναι η κατανόηση του χώρου ως σχεσιακή διαδικασία, ως τόπο πολλαπλότητας και ως αναπόσπαστο κομμάτι της ύπαρξης της πολλαπλότητας και της αμφισβήτησης (Massey, 1999b, σσ. 279–280).

Η Sarah Whatmore, μέλος της ίδιας συλλογικότητας με την Doreen Massey, διαβάζοντας τον χώρο μέσα από το έργο της Donna Haraway και των Deleuze και Guatarri, καθώς και τις μεθοδολογικές και θεωρητικές συνεισφορές της Actor Network Theory (βλ. π.χ. Law, 2008), διατύπωσε συστηματικά την ανάγκη, για ηθικού και πολιτικούς λόγους, να αρθρωθεί μία μη-ανθρωποκεντρική (more-than-human) γεωγραφία. Όπως περιγράφει και η ίδια, η μη-ανθρωποκεντρική γεωγραφία περιλαμβάνει τέσσερα κεντρικά σημεία: (1) την εστίαση στο εύρος ετερογενών ανθρώπινων και μη ανθρώπινων οντοτήτων (σώματα, τεχνολογίες, ζωή και οικολογία) τα οποία εμπλέκονται διαρκώς μεταξύ τους παράγοντας νέες συνθήκες· (2) την έμφαση σε υλικές καταστάσεις που αναπόφευκτα συνεπάγεται και έμφαση στις άυλες και πιο οικείες πλευρές του χώρου που υπερβαίνουν την αναπαράσταση, όπως η συν-αίσθηση, τα συναισθήματα και οι αισθήσεις· (3) ανάδειξη των παράλληλων μετατοπίσεων που συνεπάγονται τα παραπάνω σε οντολογικό και επιστημολογικό επίπεδο· (4) μία χειρονομία προς το σημείο τομής - τη σημαντική κίνηση (significant move) - που θα οδηγήσει σε μια ουσιαστική και συμπεριληπτική ενασχόληση με την έρευνα ή σε μη-ανθρωποκεντρικές προσεγγίσεις του κόσμου. Το βήμα αυτό προϋποθέτει νέες συνεργασίες, σε επίπεδο θεωρίας και έρευνας, που θα διαπερνάνε τα καθιερωμένα όρια ερευνητικών πεδίων (Whatmore, 2006, σ. 602).

Επιπροσθέτως, η Whatmore δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε τρεις αλληλοσυνδεόμενες πτυχές της 'υβριδικής γεωγραφίας': την υβριδικότητα, την συλλογικότητα, και την σωματικότητα - καθώς και τις συνέπειες που έχουν στον επαναπροσδιορισμό των 'εξαγνισμένων' χώρων της φύσης και της κοινωνίας ως 'ρευστά κοινωνικοϋλικά δίκτυα εν δράσει' (Whatmore, 1999, σ. 27). Έτσι, σε πρώτο επίπεδο, η έννοια της υβριδικότητας αποβλέπει στην ρήξη του δυισμού μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, που έχει ενισχύσει την αντινομία μεταξύ φύσης και κοινωνίας, με σκοπό την επέκταση της έννοιας της εμπρόθετης δράσης και σε μη-ανθρώπινους δρώντες (Whatmore, 1999, σ. 27). Αυτή η επέκταση του πεδίου της κοινωνικής ενέργειας/ εμπρόθετης δράσης πέρα από το ανθρώπινο υποκείμενο, μέσω της έννοιας της υβριδικότητας, έχει δύο άμεσες συνέπειες για την επεξεργασία μιας σχεσιακής αντίληψης της κοινωνικής ζωής. Η μία αφορά τις επιπτώσεις μιας αποκεντρωμένης έννοιας της δράσης στην αναγνώριση του εγγενώς συλλογικού χαρακτήρα της δικτύωσης - ή αυτό που ονομάζει «υβριδικό συλλογικό» (Whatmore, 1999, σ. 28). Η άλλη επιδιώκει την σιωπηρή ρήξη με το λογοκεντρικό τεκμήριο ότι η εμπρόθετη

δράση είναι αποκλειστικά ανθρώπινο χαρακτηριστικό, μια κίνηση που σχετίζεται με τις «μη αναπαραστατικές» θεωρήσεις του κοινωνικού (ό.π.). Τέλος, η πτυχή της σωματικότητας δίνει έμφαση στην ενσώματης ανθρώπινης ύπαρξης - και με υλικούς όρους - καθώς και για την αναγνώριση των μεταβαλλόμενων ενσώματων υπάρξεων των διαφορετικών άλλων, ενώ ταυτόχρονα διαρρηγνύει την κατασκευή του δυισμού 'πραγματικότητας' και της 'αναπαράστασης' (Whatmore, 1999, σ. 30 έμφαση στο αρχικό).

Έτσι, με τον στόχο των διατομεακών και διεπιστημονικών συνεργασιών στο νου, στο ευρύτερο πλαίσιο των μη-ανθρωποκεντρικών γεωγραφιών έχει πλέον ενταχθεί σε μεγάλο βαθμό και το ερευνητικό κομμάτι των γεωγραφιών ζώων (animal geographies) (βλ. π.χ. Buller, 2014; J. Lorimer & Srinivasan, 2013; Srinivasan, 2016), πεδίο που έχει τις ρίζες του στη ζωολογία και την ηθολογία. Στην διασταύρωση των πεδίων αυτών, η έμφαση δίνεται στη χαρτογράφηση και τη θεωρητικοποίηση συγκεκριμένων μορφών μη-ανθρώπινης διαφοράς και στις γεωγραφικά προσδιορισμένες σχέσεις ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων ζώων. Στο πλαίσιο αυτό, τα ανθρώπινα και μη-ανθρώπινα ζώα γίνονται αντιληπτά ως αποτέλεσμα τοποθετημένων αλληλεπιδράσεων και δεν κατέχουν αυστηρά καθορισμένα χαρακτηριστικά εκ των προτέρων (J. Lorimer & Srinivasan, 2013, σ. 336).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, οι βασικές δεσμεύσεις της υιοθέτησης μίας μη-ανθρωποκεντρικής θεώρησης του χώρου, της γεωγραφίας και των υποκειμένων μπορούν να συνοψιστούν σε τέσσερις θεωρητικές κινήσεις (Whatmore, 2006, σσ. 603-604):

- α. Μετατόπιση της αναλυτικής εστίασης από τον λόγο στην πράξη.
- β. Μετάβαση από την έμφαση στο νόημα στην έμφαση στο *affect*.
- γ. Ανακατεύθυνση προς μη-ανθρωποκεντρικούς τρόπους έρευνας.
- δ. Μετάβαση από τις πολιτικές ταυτότητας στις πολιτικές παραγωγής της γνώσης.

Με τις δεσμεύσεις αυτές στο νου, η γεωγράφος Sarah Wright (2015), αναδιατυπώνει την έννοια 'αίσθησης του ανήκειν' (sense of belonging), ακολουθώντας μία μη-ανθρωποκεντρική προσέγγιση. Η έννοια της 'αίσθησης του ανήκειν', η οποία αποτυπώνει τους συσχετισμούς μεταξύ χώρων, τόπων, αντικειμένων και υποκειμένων, αποτελεί κεντρικό όρο της 'ανθρωπογεωγραφίας' καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πολλαπλές κλίμακες και τόπους, από σύνορα, πόλεις, και γειτονιές ως τον χώρο της κατοικίας. Σύμφωνα με την αναδιατύπωση της Wright (2015) λοιπόν, το αίσθημα του ανήκειν θεωρητικοποιείται με μία μη-ανθρωποκεντρική προσέγγιση ως συν-αίσθηση η οποία παράγεται μέσα από τις σχέσεις μεταξύ ετερογενών (ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων) οντοτήτων, αλλά ταυτόχρονα

παράγει και νέες σχέσεις, χώρους και υποκείμενα· είναι μία αίσθηση που βιώνεται με το σώμα και ταυτόχρονα είναι συλλογική· είναι μία ένταση που δεν μπορεί να περιγραφεί με γλωσσικούς ή υλικούς όρους αλλά αναλύεται, με όρους εμπνευσμένους από τον νέο υλικό φεμινισμό (Barad, 2003), ως συνθήκη που παράγεται επιτελεστικά μέσα από τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων ζώων, αντικειμένων, φυτών κ.ά.

Συνοψίζοντας, το πρώτο μέρος της εργασίας είχε ως σκοπό να αναδείξει τους ποικίλους τρόπους μέσα από τους οποίους η σχέση μεταξύ φύσης και πολιτισμού έχει αναπροσδιοριστεί ριζικά κατά την διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Μέσα από αυτές τις αναφορές βλέπουμε πως ετερογενή και συχνά ίσως ασύμφωνα θεωρητικά ρεύματα συγκλίνουν σε διαφορετικά σημεία με σκοπό την αποσταθεροποίηση των πολιτικών γνώσης που στοχεύουν στην διατήρηση των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας. Στον πυρήνα αυτών των αναθεωρήσεων βρίσκεται η αμφισβήτηση τόσο του ποια είναι τα καθιερωμένα υποκείμενα βάσει των οποίων διαμορφώνονται καθεστώτα αλήθειας και πολιτικές όσο με ποιο τρόπο αυτά κατασκευάζονται. Κοινός στόχος των θεωρήσεων αυτών είναι η μεταλλαγή του τρόπου που αντιλαμβανόμαστε το διαφορετικό και την σημασία των αλληλεπιδράσεων με αυτό.

Μέρος Δεύτερο: Πόλη και Φύση

2.1. Μία σύντομη περιήγηση στις θεωρίες για την πόλη.

Πριν από δεκαπέντε χρόνια, η Sarah Whatmore (2006) περιέγραψε το ηθικό, πολιτικό και εννοιολογικό σχέδιο των «υλιστικών επιστροφών» και των «μη-ανθρωποκεντρικών» προσεγγίσεων του χώρου (σελ.602). Ωστόσο, ενώ αυτή η παρότρυνση έχει ακουστεί από διάφορα πεδία κοινωνικής και γεωγραφικής έρευνας, όπως οι φεμινιστικές σπουδές και η πολιτισμική γεωγραφία, οι αστικές μελέτες δεν έχουν ακόμη διερευνήσει πλήρως τις δυνατότητές τους.

Το γεγονός ότι οι αστικές μελέτες έχουν υπάρξει κατά βάση ανθρωποκεντρικές έχει ήδη επισημανθεί αρκετές φορές (Atkins, 2012b; Hinchliffe κ.ά., 2005; Honorka, 2008; Wolch κ.ά., 1995; Wolch, 2002). Ήδη από τις θεωρήσεις της Σχολής του Σικάγο, οι πόλεις έχουν οριστεί κυρίαρχα ως πεδίο ανθρώπινης δημιουργίας και επιβολής (Honorka, 2008). Αυτό καθιέρωσε μια ανθρωποκεντρική προκατάληψη που βασίζεται στις αντιλήψεις της φύσης ως οντολογικά ξεχωριστής από τον αστικό χώρο. Ακόμα κι έτσι, ένα σημαντικό κομμάτι τη βιβλιογραφίας έχει ήδη αμφισβητήσει αυτήν την έννοια, κινητοποιώντας μια ποικιλία νέων εννοιών μέσω των οποίων οι πόλεις μπορούν να επαναπροσδιοριστούν για να συμπεριλάβουν μη-ανθρώπινες πτυχές. Νέοι τρόποι σκέψης, όπως αυτοί που αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα έχουν 'διδειχθεί' στις σπουδές της πόλης. Οντολογίες που βασίζονται στην σχεσιακότητα και της δυναμικές διαδικασίες και προέρχονται από μια ποικιλία κλάδων όπως η φιλοσοφία, οι σπουδές επιστημών και τεχνολογίας και ο φεμινισμός έχουν δημιουργήσει ένα σύνολο ετερογενών ιδεών που ωθούν στην κατάρρευση της ιδέας της πόλης ως στατικού και μονολιθικού αντικειμένου (Farias, 2009).

Βασικός αντικείμενο των σπουδών της πόλης από την καθιέρωσή τους ως αυτόνομο επιστημικό πεδίο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} είναι η διαρκής προσπάθεια κατανόησης του τι είναι ακριβώς η πόλη και τι διαδικασίες συνεπάγεται το να είναι ο χώρος αστικός. Στο εγχείρημα αυτό τίθενται διαρκώς νέες προκλήσεις στον 21^ο αιώνα καθώς οικονομικές, τεχνολογικές, πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές καθιστούν όλο και πιο δύσκολη την κατανόηση της πόλης ως αυτόνομη οντότητα. Οι δισμοί στους οποίους έχουν βασιστεί - και συνεχίζουν να βασίζονται σε πολλές περιπτώσεις - οι αστικές θεωρίες έχουν καταρρεύσει καθιστώντας υφιστάμενες έννοιες και αναλύσεις ανεπαρκείς για την ερμηνεία της παραγωγής αστικού χώρου. Η οικονομία και η πολιτική έχουν παγκοσμιοποιηθεί, τα διατοπικά δίκτυα συνδέουν ελαχιστοποιούν αποστάσεις και διευκολύνουν την μετακίνηση

και διάχυση ανθρώπων, κοινωνικών κινημάτων, πολιτικών, τεχνολογιών, ζώων, αντικειμένων κ.ά. Η τεχνολογία έχει αποκτήσει κεντρικό ρόλο στην διαμόρφωση αυτών των δικτύων ενώ ταυτόχρονα έχει ενσωματωθεί σε πολλαπλές πτυχές της καθημερινής ζωής. Επιπροσθέτως, η κλιματική αλλαγή, η ραγδαίοι ρυθμοί αστικοποίησης και η καταστροφή του περιβάλλοντος έχουν δώσει το έναυσμα για την αναθεώρηση του τρόπου που σκεφτόμαστε τη φύση σε σχέση με την πόλη και της διαδικασίες παραγωγής αστικού χώρου (Braun, 2005).

Έτσι, στο κεφάλαιο αυτό δίνεται μία σύντομη περιήγηση των βασικών θεωριών του τι ορίζεται ακριβώς ως πόλης με ιδιαίτερη έμφαση στην διαμόρφωση αυτών των θεωρήσεων ως προς το τι ορίζεται ως φύση και τους συσχετισμούς μεταξύ τους. Αρχικά, γίνεται αναφορά στην Σχολή του Σικάγο, η οποία θεωρείται μία από τις πρώτες σχολές σκέψης που επικεντρώθηκε με συστηματικό τρόπο στην πόλη ως βασική μονάδα ανάλυσης. Έπειτα, η ανάλυση περνάει στην Αστική Πολιτική Οικολογία, θεωρητικό και πολιτικό ρεύμα που αναδύθηκε σταδιακά στα μέσα του 20 αιώνα το οποίο χρησιμοποίησε τα αναλυτικά εργαλεία της μαρξιστικής σκέψης για να αναθεωρήσει την έννοια του αστικού χώρου και την σχέση πόλης-φύσης. Στη συνέχεια της περιήγησης εντοπίζεται η συνεισφορά της συναρμογής ως τρόπο σκέψης στην κατανόηση των αστικών διαδικασιών. Τέλος, η ενότητα κλείνει με την ανάλυση των ‘μη-ανθρωποκεντρικών’ αστικών γεωγραφιών και τις ‘πολυειδικές’ (multispecies) και ‘διαειδικές’ (transspecies) θεωρίες για την πόλη.

Εδώ είναι σημαντικό να τονιστεί πως οι θεματικές αυτές δεν είναι σαφώς ορισμένες και μονολιθικές. Η κάθε μία συγκροτείται από ένα πλήθος ετερογενών ιδεών και έργων καθώς και τις αντίστοιχες κριτικές και αμφισβητήσεις. Σκοπός της ενότητας αυτής δεν είναι να παράσχει μία ολοκληρωμένη και περιεκτική ιστορική καταγραφή των μεταλλαγών των ιδεών για την πόλη αλλά να αναδείξει ένα μικρό δείγμα των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους οι θεωρητικές αναζητήσεις της προηγούμενης ενότητας έχουν επηρεάσει, εμπλουτίσει και αναθεωρήσει τους τρόπους με τους οποίους κατανοούμε τον αστικό χώρο.

Ανθρώπινη Οικολογία. Η πόλη ως οργανισμός

Η ‘τυπική’ κοινωνία έχει πάντα λίγο ή πολύ συνείδηση για τον σκοπό για τον οποίο υπάρχει και την οργάνωση μέσω της οποίας επιτυγχάνεται αυτός ο σκοπός είναι πάντα περισσότερο ή λιγότερο προϊόν σχεδιασμού. [...] Είναι, ως εκ τούτου, αλήθεια ότι η κοινωνία στην οποία ζούμε είναι προκαθορισμένη και έμφυτη (Park, 1963 [1927], σσ. vii–viii).

Η ‘Σχολή του Σικάγο’ αποτελεί όρο ομπρέλα που χρησιμοποιείται για την αναφορά σε μία ομάδα κοινωνιολογικών μελετών, στο πλαίσιο του νεοσύστατο πεδίο της αστικής

κοινωνιολογίας, που είχε ως επίκεντρο την παραγωγή εμπειρικών ερευνών για την πόλη του Σικάγο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το μοντέλο σκέψης στο οποίο βασίστηκε η Σχολή του Σικάγο για την θεωρητικοποίηση της παραγωγής του αστικού χώρου είναι αυτό της 'ανθρώπινης οικολογίας' (human ecology). Ο McKenzie (1984 [1925]) ορίζει την ανθρώπινη οικολογία ως «την μελέτη των χωρικών και χρονικών σχέσεων των ανθρώπων όπως αυτές επηρεάζονται από τις επιλεκτικές, διανεμητικές και προσαρμοστικές δυνάμεις του περιβάλλοντος» (σ.63-64). Στο ίδιο πλαίσιο ο Burgess (1984 [1925]), διερευνά την ανάπτυξη της πόλης ως ένα σύνολο διαδικασιών, όπως η επέκταση και η διαδοχή, που πρέπει να νοηθούν ως εσωτερικές και διαρκής διαδικασίες ενός μεταβολικού συστήματος που μπορεί να οδηγήσει είτε στην πρόοδο ή την καταστροφή σύμφωνα με προκαθορισμένα σύνολα ισορροπιών που κληρονομούνται σε ένα σύστημα, όπως αυτό της πόλης ή της κοινωνίας εν γένει. Όπως προτείνει ρητά, η αστικής ανάπτυξης μπορούν να γίνει κατανοητή "ως το αποτέλεσμα διαδικασιών οργάνωσης και αποδιοργάνωσης ανάλογων των αναβολικών και καταβολικών διεργασιών του μεταβολισμού" (Burgess, 1984 [1925], σ. 53).

Πιο συγκεκριμένα, το κυρίαρχο μοντέλο κατανόησης της πόλης είναι αυτό της οργανικής μεταφοράς μέσω της οποίας γίνεται προσπάθεια αποτύπωσης και ανάλυσης του αστικού κοινωνικού πεδίου μέσω της χρήση λειτουργιών και παρατηρήσεων από τη φύση. Το παράδοξο του μοντέλου αυτού είναι ότι παρά την υιοθέτηση ενός οικολογικού μοντέλου και λεξιλογίου που οδηγεί στην 'φυσικοποίηση' των κοινωνικών διαδικασιών και επομένως σε ντετερμινιστικές και ουσιοκρατικές αντιλήψεις, οτιδήποτε φυσικό ή μη-ανθρωπογενές αποκλείεται 'εκτός πόλης' στα πλαίσια των ερευνών της Σχολής του Σικάγο (Honorika, 2008, σ. 97). Έτσι, σύμφωνα με την οργανική μεταφορά, η πόλη είναι ένα κλειστό σύστημα, ένας οργανισμός που αποτελείται από τη διασύνδεση διαφορετικών οργάνων, καθένα από τα οποία έχει ένα ρόλο, και όλα μαζί βρίσκονται συνεχώς σε κίνηση (DeLanda, 2006). Κάθε στοιχείο πρέπει να διαδραματίσει έναν ρόλο στη διαμόρφωση του συνόλου με βασικό στόχο ένα συγκεκριμένο και σαφώς ορισμένο τελικό σκοπό, βάσει του οποίου καθορίζεται η ωφελιμότητά ή μη του στοιχείου αυτού. Αυτό συνεπάγεται τόσο έναν ντετερμινιστικό όσο και έναν λειτουργιστικό/φανκτιοναλιστικό τρόπο κατανόησης των επιμέρους υποκειμένων και αντικειμένων που λαμβάνουν χώρα στην διαδικασία παραγωγής αστικού χώρου (ό.π.). Κατά τις διατυπώσεις της Σχολής του Σικάγο, όπως αυτές εκφράστηκαν από τους Park και Burgess (1984 [1925]) η υποκείμενη εννοιολόγηση του τελικού σκοπού βάσει του οποίου λειτουργεί το σύνολο ορίζεται ως πρόοδος με την έννοια των «φυσικών ρυθμών κοινωνικής αναπαραγωγής» (σ.64). Έτσι, όταν κάποιο επιμέρους στοιχείο, ή οι αλληλεπιδράσεις με αυτό, αποκλίνουν από την επίτευξη του σκοπού, τότε γίνονται αντιληπτοί ως

«συμπτωματικές ανωμαλίες του κοινωνικού μεταβολισμού» (ό.π.).

Η Πόλη ως συναρμογή

Ένας ακόμα σημαντικό κομμάτι του πρότζεκτ για την επανύλοποίηση της αστικής γεωγραφίας είναι η συζήτηση μεταξύ της κριτικής αστικής θεωρίας και της συναρμογής ως τρόπο σκέψης (Farias, 2009; Jacobs, 2012; McFarlane, 2011a). Αυτό το έργο βασίζεται στη σχεσιακή σκέψη, αναγνωρίζοντας ότι η εμπρόθετη δράση, η εξουσία και η υποκειμενικότητα αναδύονται μέσα από αλληλεπιδράσεις.

Έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες για τον συσχετισμό του assemblage με διάφορα πεδία της κοινωνικής γεωγραφίας, όπως η πολιτική γεωγραφία (Dittmer, 2014; Müller, 2015a, 2015b) και η πολιτισμική γεωγραφία (Barua, 2014a; Whatmore, 2006; Whatmore & Thorne, 2000). Όσον αφορά τη συσχέτισή του με τις αστικές μελέτες, αρκετοί συγγραφείς έχουν υποστηρίξει τη σημασία της αστικοποίησης ως συναρμογή για την κριτική αστική σκέψη (Angelo, 2011; Dovey, 2011; McFarlane, 2011; Farias, 2011), θέση η οποία ωστόσο δεν έχει μείνει αδιαμφισβήτητη (βλ. Brenner κ.ά., 2011; Wachsmuth κ.ά., 2011).

Ακολουθώντας το νήμα αυτής της συζήτησης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο βρετανός γεωγράφος Colin McFarlane είναι από τους βασικότερους εισηγητές της υιοθέτησης του τρόπου σκέψης που περιγράφεται ως συναρμογή για την διατύπωση της κριτικής αστικής θεωρίας (McFarlane, 2011a, 2011b, 2016).

Ο McFarlane (2011a), οργανώνει το επιχειρήμα του σε τρεις διαστάσεις - τρεις τρόπους κατανόησης της συναρμογής έναντι της αστικής θεωρίας: (1) η συναρμογή ως «περιγραφικός προσανατολισμός» που επιτρέπει την εκτίμηση της άνισης παραγωγής του αστικού χώρου μέσα από πυκνές περιγραφές (thick descriptions) (McFarlane, 2011a, σ. 208)· η συναρμογή ως αναλυτικό εργαλείο που θα αποσταθεροποιήσει την έμφαση στις αναπαραστάσεις, αναδεικνύοντας τις κοινωνικοϋλικές διαδικασίες της αστικής παραγωγής (ό.π., σ.13). και η συναρμογή ως «συνάθροιση, συσπείρωση και σύνθεση», ως μορφές, δηλαδή, αλληλεπίδρασης ετερογενών παραγόντων που νέες διαδρομές για το κριτικό φαντασιακό και την αμφισβήτηση (McFarlane, 2011a, σ. 219). Αυτές οι διαστάσεις προτείνονται ως η βάση για να σκεφτούμε «την πόλη ως συναρμογή» (Jacobs, 2012, σ. 416) και ως «αντικείμενο πολλαπλότητας» (Farias, 2009, σ. 13).

Με άλλα λόγια, παρόλο που η 'πόλη ως συναρμογή' θεωρείται επίσης ότι αποτελείται από διαδικασίες συσχετίσεων μεταξύ πολλαπλών οντοτήτων, οι ικανότητες του συνόλου συνολικά δεν νοούνται ως το απλό άθροισμα των ιδιοτήτων των οντοτήτων ξεχωριστά (DeLanda, 2006; Farias, 2009; Müller, 2015b). Έτσι, ενώ τα υλικά, κοινωνικά, δομικά,

πολιτισμικά χαρακτηριστικά των οντοτήτων λαμβάνονται υπόψη, δεν αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες, γεγονός που επιτρέπει σε αυτή τη θεωρία να ξεπεράσει ζητήματα ντετερμινισμού και ουσιοκρατίας που έχουν καθορίσει προηγούμενους τρόπους σκέψης. Αυτό σημαίνει ότι η δυναμική των συναρμογών δεν πηγάζουν από την ουσία των μερών τους αλλά αναδύονται δυναμικά από τις αλληλεπιδράσεις τους (Müller, 2015b). Επιπροσθέτως, αυτό που προσφέρει αυτός ο τρόπος σκέψης είναι ότι δεν υπάρχει εγγενής σταθερότητα και σκοπιμότητα που καθορίζει τις αστικές συνθέσεις, οριοθετώντας τις σε περιορισμένα δομημένα συστήματα. Επομένως, εάν δεν υπάρχει σταθερότητα και καθορισμένες γραμμές δράσης, μη γραμμικοί και ενδεχόμενοι τρόποι ύπαρξης υφίστανται ως δυναμικές αλληλεπιδράσεις (McFarlane, 2011). Όπως επισημαίνει ο Farías (2009), αυτός ο τρόπος σκέψης επιτρέπει την εκτίμηση της πολυπλοκότητας του αστικού χώρου ως «μια πληθώρα διαδικασιών 'γίνεσθαι', συγκρότηση κοινωνικοτεχνικών δικτύων, υβριδικών συλλογικών και εναλλακτικών τοπολογιών» (σ.2).

Αστική Πολιτική Οικολογία: Η Πόλη ως μεταβολική διαδικασία

Ένα από τα σημαντικότερα θεωρητικά ρεύματα που αποσταθεροποίησαν την ανθρωποκεντρική θεώρηση της πόλης ήταν η Αστική Πολιτική Οικολογία (Urban Political Ecology). Η Αστική Πολιτική Οικολογία (ΑΠΟ), ένα ρεύμα τόσο θεωρητικό όσο και πολιτικό, βασίστηκε στη μαρξιστική σκέψη και το έργο της Πολιτικής Οικολογίας για να θέσει το έδαφος για την επανασύσταση της έννοιας της αστικοποίησης ως μεταβολικής διαδικασίας και της πόλης ως «υβριδικό κοινωνικοφυσικό αντικείμενο» (Swynghedouw, 1996, σ. 66). Όπως τονίζουν οι Angelo και Wachmuth (2015), η συν-εννοιολόγηση του 'κοινωνικού' και του 'φυσικού κόσμου' μπορεί να προσφέρει ένα ισχυρό πλαίσιο για την αμφισβήτηση των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας. Έτσι, οι υποστηρίκτριες της ΑΠΟ επισημαίνουν τη σημασία της διασύνδεσης αυτών των συστημάτων και την απόλυτη ανάγκη να εξεταστούν από κοινού ως αμφίδρομες διαδικασίες, ενώ μας προκαλούν να αμφισβητήσουμε προκαθορισμένα κατασκευασμένα δίπολα όπως η πόλη και η ύπαιθρος ή η κοινωνία και η φύση.

Εκ' αρχής, ο σκοπός που οδήγησε αυτό το θεωρητικό πεδίο ήταν να προβληματοποιήσει ριζικά το δίπολο πόλη-φύση (Braun, 2005; Swynghedouw, 1996). Η κίνησή του προς μια ριζική σχεσιακή οντολογία έχει εμπνευστεί βαθιά από τις συνεισφορές των θεωριών που δημιουργήθηκαν στη διασταύρωση μεταστρουκτουραλιστικών και φεμινιστικών θεωρητικών κινημάτων (Haraway, 1991). Ως εκ τούτου, μέσα από το ρεύμα αυτό, η πόλη νοήθηκε ως 'υβρίδιο' και οι διαδικασίες αστικοποίησης ως «cyborg

διαδικασίες», σηματοδοτώντας μια ανάλυση που επικεντρώνεται στη συνύπαρξη και την ανάδυση μέσω ροών στις οποίες τα φυσικά και κοινωνικά στοιχεία μπλέκονται διαρκώς σε ροές και νέους μεταβολικούς σχηματισμούς.

Πιο συγκεκριμένα, ο Swyngedouw (2006) μας προσφέρει ένα νέο πλαίσιο μέσα από το οποίο μπορούμε να αντιληφθούμε τον κόσμο ως ένα σύνολο σχέσεων μεταξύ κοινωνικών, τεχνολογικών και φυσικών διαδικασιών. Μέσω της ιστορικοποίησης των εννοιών «κυκλοφορία» και «μεταβολισμός»¹⁰, μας αποκαλύπτει μια νέα προοπτική μέσω της οποίας υποκείμενα και αντικείμενα αντιληπτά ως μέρος ενός δικτύου, ενώ η ανάγνωση της ιστορίας μετατρέπεται σε μια αλληλουχία αλληλεξαρτώμενων διαδικασιών που διαμορφώνεται συνεχώς από άνισες σχέσεις εξουσίας.

Αντίστοιχα, ο William Cronon (1992), ξαναδιαβάζει την ιστορία αστικοποίησης που παρήγαγε την πόλη ου Σικάγο τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Η αφήγησή του μας βυθίζει στις πολύπλοκες σχέσεις και διαδικασίες που έλαβαν δράση, εντός και εκτός πόλης, για να ολοκληρωθεί ως παλίμψηστο που αποτέλεσε το αρχέτυπο της βιομηχανικής πόλης. Όπως αφηγείται ο Cronon αντίστοιχα, η αστικοποίηση μπορεί να φανταστεί ως μια ακολουθία μυριάδων ταυτόχρονων σπειροειδών κινήσεων που σταδιακά σαρώνουν και μπλέκουν αντικείμενα που συναντώνται στο δρόμο τους (ό.π.). Έτσι, ο Cronon μας παρουσιάζει ένα από παράδειγμα αυτού που ο δηλώνει ο Swyngedouw (2006), πως «η πολιτική-οικολογική ιστορία οποιασδήποτε πόλης μπορεί να γραφτεί από την προοπτική της ανάγκης αστικοποίησης και 'εξημέρωσης' της φύσης και της παράλληλης ανάγκης να εξωθούντα οικολογικά της σύνορα προς τα 'έξω' καθώς η πόλης επεκτείνεται» (σ.114).

Παράλληλα, σε αν από τα πιο βασικά κείμενα των αρχών του ρεύματος αυτού, ο Braun (2005), αποκρυστάλλωσε την έννοια της μη-ανθρωποκεντρικής αστικής γεωγραφίας στηριζόμενος στην συνεισφορά της ΑΠΟ. Στο κείμενο αυτό τοποθετεί σε συζήτηση βασικές δημοσιεύσεις που εισήγαγαν και πλαισίωσαν την ΑΠΟ (Gandy, 2004; Kaika, 2005; Keil, 2003; Swyngedouw, 1996) με το θεωρητικό έργο των ερευνών της πολιτισμικής γεωγραφίας που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο των αστικών ζώων (Hinchliffe κ.ά., 2005; Wolch, 2002; Wolch κ.ά., 1995) για να εισαγάγει την έννοια της 'μη-ανθρωποκεντρικής πόλης'.

---

¹⁰ Εδώ υπάρχει φαινομενικά μία συσχέτιση με τη Σχολή του Σικάγο καθώς υιοθετείται και πάλι ένα οργανικό λεξιλόγιο. Ωστόσο, καθώς οι ανάλυση βάσει της μεταβολικής διαδικασίας είναι εμπνευσμένη από την μαρξιστική σκέψη και χρησιμοποιείται για να περιγράψει μία διαρκή κινητικότητα από την οποία παράγονται τα υποκείμενα, δηλαδή ένα ανοιχτό και ρευστό σύστημα, η χρήση των όρων στο πλαίσιο αυτό δεν οδηγεί σε ουσιοκρατικές και τελεολογικές ερμηνείες.

Έτσι, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '90, η ΑΠΟ επαναπροσδιόρισε τις σπουδές πόλης μέσω της κινητοποίησης νέων εννοιών και σχετικών μορφών, όπως «υβριδικές φύσεις» και «cyborg πόλεις» (Swyngedouw, 2006), «μη-ανθρωποκεντρική αστική γεωγραφία» (Braun, 2005) και η «πόλη των ροών» (Kaika, 2005). Όπως αναφέρει και ο Swyngedouw (1996), «τα σώματα και τα αντικείμενα είναι cyborg, διαμεσολαβητές, πάντα εν μέρει κοινωνικά και εν μέρη φυσικά, αλλά χωρίς διακριτά όρια, εσωτερικεύοντας συνεχώς τις πολλαπλές αντιφατικές σχέσεις που επαναπροσδιορίζουν και επαναλειτουργούν κάθε σώμα και πράγμα» (σ.70). Επομένως, η ΑΠΟ έχει παράσχει έναν φακό μέσα από τον οποίο μπορούν να αναλυθούν τόσο οι πόλεις, όσο και επιμέρους στοιχεία στις πόλεις, ως ιστορικές, υλικές κοινωνικοφυσικές συναθροίσεις (Angelo & Wachsmuth, 2015, σ. 18).

Η έρευνα σε αυτές τις γραμμές συνήθως 'ακολουθεί' κοινωνικοφυσικά στοιχεία και ροές φυσικών πόρων που διασχίζουν την πόλη, χαρτογραφώντας τις δυναμικές που καθιστούν τις κινήσεις αυτές δυνατές καθώς και τις πορείες τους. Αυτές οι ροές διασυνδέουν μέρη τόσο κοντινά, όσο και μακρινά, διατρέχοντας πολλαπλές κλίμακες, από την πιο κοντινή του σώματος ως μεγάλης κλίμακας διακρατικές υποδομές. Βασικός στόχος είναι ο εντοπισμός των σχέσεων εξουσίας που ωθούν ή εμποδίζουν την κίνηση. Μέσα σε αυτές τις γραμμές δράσης, το νερό έχει αποδειχθεί ότι ένα κρίσιμο σημείο εισόδου (Kaika, 2005; Swyngedouw, 1996). Όπως επισημαίνει ο Braun (2005), «το νερό, η ενέργεια, τα τρόφιμα και τα απόβλητα έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμα για σκέψη, γιατί διαρρηγνύουν κάθε κατανόηση της πόλης και του κράτους ως διακριτούς τόπους» (σελ. 637).

2.2. Μη-ανθρωποκεντρικές αστικές γεωγραφίες.

Έχει γίνει ήδη αναφορά στην συμβολή της μη-ανθρωποκεντρικής γεωγραφίας στην αναθεώρηση του τρόπου που γίνεται κατανοητή η σχέση φύσης και κοινωνίας και πιο σημαντικά πως αυτή εκφράζεται στον χώρο. Σύμφωνα με αυτή την θεώρηση, ο χώρος γίνεται αντιληπτός ως αποτέλεσμα δυναμικών συσχετίσεων μεταξύ ετερογενών οντοτήτων όπως, άνθρωποι, κτίρια, ζώα, φυτά, υποδομές κλπ. Τι συμβαίνει όμως όταν αυτή η αντίληψη επεκτείνεται για να συμπεριλάβει την πόλη, έννοια η οποία έχει κατασκευαστεί ως το αρχέτυπο της ανθρώπινης δημιουργίας και επιβολής ως το αντίθετο της του φυσικού χώρου, της υπαίθρου και της άγριας φύσης;

Αν και έχουν υπάρξει ήδη αρκετές θεωρητικοί της πόλης που υποστηρίζουν την ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις υλικές διαστάσεις των αστικών χώρων, από αντικείμενα και τεχνουργήματα, έως κτίρια και υποδομές (Angelo, 2011; Pilo' & Jaffe, 2020), ο ρόλος των ζώων στη διαμόρφωση του αστικού χώρου δεν έχει ακόμη διερευνηθεί αντίστοιχα πολύ. Ωστόσο, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, έχουν αρχίσει να αναδύονται όλο και περισσότερες φωνές που διακηρύσσουν την ανάγκη για την ένταξη των ζώων στη μελέτη, τη θεωρητικοποίηση και τον σχεδιασμό του αστικού χώρου τόσο για θεωρητικούς, όσο και για ηθικούς και πολιτικούς λόγους (Carter, 2016; Hinchliffe & Whatmore, 2006; Wolch, 2002). Σύμφωνα με τις Hubbard & Brooks (2021), έχει αρχίσει να εμφανίζεται σταδιακά μια διστακτική 'αστική θεωρία «διαφόρων ειδών», η οποία «διερευνά πώς οι πόλεις συγκροτούνται και παράγονται από τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων ζώων» (σ.2) .

Τόσο η Αστική Πολιτική Οικολογία όσο και κατανόηση της 'πόλης ως συναρμογή' έχουν προσφέρει σημαντικά εργαλεία για την αποδόμηση της ιδέας της πόλης ως διακριτής από την φύση. Ωστόσο, ενώ τα φυτά, τα αντικείμενα, τα φυσικά στοιχεία και οι φυσικοί πόροι έχουν διαδραματίσει καίριο ρόλο στην αναθεώρηση αυτή, τα μη-ανθρώπινα ζώα έχουν μείνει σε μεγάλο βαθμό εκτός της συζήτησης. Έτσι, ενώ οι 'υλικές επιστροφές' (Whatmore, 2006) προσφέρουν το σημείο εισαγωγής των πολλαπλών αντικειμένων και πτυχών που απαρτίζουν το αστικό περιβάλλον, τα μη-ανθρώπινα ζώα ως όντα δεν μπορούν να περιοριστούν στις υλικές τους διαστάσεις περιπλέκουν έντονα το εγχείρημα της 'μη-ανθρωποκεντρικής' γεωγραφίας με αποτέλεσμα να μένουν συχνά εκτός από αυτό. Υπάρχουν τουλάχιστον δύο βασικοί λόγοι για τους οποίους τα ερευνητικά εγχειρήματα είναι συνήθως διστακτικά στην αναφορά σε μη-ανθρώπινα ζώα: πρώτον, για την συμπερίληψη των ζώων στην ανάλυση καθίσταται αναγκαίο να ληφθούν ταυτόχρονα

υπόψη οι υλικές, συναισθηματικές και αισθητηριακές τους διαστάσεις γεγονός που καθιστά αυτό το εγχείρημα ιδιαίτερα δύσκολο· δεύτερον παρότι τα ζώα είναι περίπλοκα όντα με πλούσιο συναισθηματικό κόσμο, η έλλειψη δυνατότητας της έλλογης επικοινωνίας καθιστούν την ανάλυση και αναπαράστασή τους συχνά προβληματική καθώς ενέχει ο κίνδυνος ότι του ανθρωπομορφισμού τους (Buller, 2015). Συνεπώς, ενώ τα μη-ανθρώπινα ζώα εκλείπουν συχνά από τις κοινωνιολογικές αναλύσεις γενικά, οι αστικές θεωρίες ειδικά έχουν παραμελήσει σε μεγάλο βαθμό το ρόλο των στην ανάλυση των διαδικασιών παραγωγής του αστικού χώρου.

Η υπόδειξη της απλής παρουσίας ζώων στις αστικές μελέτες δεν είναι ένα εντελώς νέο φαινόμενο. Τα ζώα έχουν συνήθως λαμβάνονται υπόψη ως προς τις συμβολικές τους αναπαραστάσεις τους, τη «χρησιμότητά» τους ως τροφή και/ή ως στοιχεία που εμπλέκονται σε καπιταλιστικές διαδικασίες ροής εμπορευμάτων (Atkins, 2012b). Τελευταία όμως, και με βάση τα ερεθίσματα που προέρχονται από την πολιτισμική γεωγραφία, πολλαπλές φωνές έχουν αμφισβητήσει τον ισχυρό ανθρωποκεντρισμό στον οποίο έχουν στηριχτεί οι σπουδές πόλεις εν γένει (Atkins, 2012b; Braun, 2005; Hinchliffe κ.ά., 2005; Wolch, 2002)(Atkins, 2012; Braun, 2005; Hinchliffe et al., 2005; Wolch, 2002).

Πιο συγκεκριμένα, η ανάγκη ένταξης των ζώων στις σπουδές πόλης εισήχθη για πρώτη φορά - με συνεκτικό και δομημένο τρόπο - μέσω του έργου της Jennifer Wolch, αρχικά με το έργο της 'Zoöpolis' (Wolch, 1996) και στη συνέχεια με το κείμενό της 'Anima Urbis' (Wolch, 2002), όπου διατύπωσε την ανάγκη μίας νέας 'αστικής θεωρίας πολλαπλών ειδών' (transspecies urban theory). Η Wolch προτείνει τρεις βασικές διαστάσεις σύμφωνα με τις οποίες θα πρέπει να διερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ ανθρώπου, ζώου και πόλης: πρώτον, βάσει του ρόλου των ζώων στη διαμόρφωση της αστικής ταυτότητας, δεύτερον, ως προς την αναδιαμόρφωση των διαδικασιών της διαμόρφωσης τόπων (place-making) μέσω των σχέσεων ανθρώπων και ζώων και τρίτον, την επίδραση των ζώων στα 'ηθικά τοπία' (moral landscapes) της πόλης (Wolch, 2002).

Μέσα από αυτό το βασικό έργο, η Jennifer Wolch έδωσε τη σπύθα που κινητοποίησε γρήγορα μια διορατική και εκθετικά αναπτυσσόμενη ομάδα ερευνητών. Βάσει των τριών διαστάσεων, οι Urbanik και Morgan (2013) μελετούν τα αστικά πάρκα σκύλων ως χώρους όπου διαπραγματεύεται συνεχώς η ύπαρξη των κατοικίδιων σκύλων ως νομιμοποιημένων αστικών κατοίκων, διαδικασία που εκφράζει και μεταλλάσσει τους πολιτικές και κοινωνικές δυναμικές της πόλης εν γένει. Αντίστοιχα, οι Hinchliffe κ.ά. (2005) προτείνουν την ιδέα ενός συστήματος ανθρώπινων και μη ανθρώπινων οικολογιών που αλληλοεπιδρούν διαρκώς στον χώρο της πόλης, διερευνώντας το τι μπορεί να σημαίνει αυτό για τις αστικές πολιτικές.

Αντλούν το λεξιλόγιο τους από τον Latour για να ασχοληθούν με ‘αστικά άγρια πράγματα’ εξερευνώντας τις ιδέες που μπορεί να προσφέρει αυτή η εμπλοκή. Προτείνουν την έννοια της ‘κοσμοπολιτικής’ σε μια προσπάθεια να προωθήσουν την έννοια της πολιτικής που ξεφεύγει από το καθιερωμένο δίπολο ανάμεσα στη φύση και την κοινωνία.

Έτσι, τις τελευταίες δύο δεκαετίες, τα ζώα ‘συμμετέχουν’ στις αστικές έρευνες με ποικίλους τρόπους. Ερευνήτριες προσεγγίζουν τόσο νέα όσο και πολυδιατυπωμένα θέματα που σχετίζονται με τον αστικό χώρο μέσα από το νέο αυτό πρίσμα. Οι έρευνες αυτές σκιαγραφούν νέα μονοπάτια για να σκεφτούμε: την συσχέτιση μεταξύ αστικών χώρων και των τόπων (Wolch, 2002), την διαδικασία κατασκευής αστικών ταυτοτήτων (Urbanik & Morgan, 2013), την αστικοποίηση ως μια μεταβολική διαδικασία στην οποία τα ζώα και η φύση κατέχουν κεντρικό ρόλο (Barua, 2014b; Cronon, 1992), τις αστικές πολιτικές ως προς ζητήματα αποκλεισμού και ένταξης (Hinchliffe & Whatmore, 2006; Holmberg, 2015), διαδικασίες εξευγενισμού όπου τα ζώα μπορεί να είναι τόσο κινητήριες δυνάμεις όσο και αποκλεισμένα υποκείμενα (Hubbard & Brooks, 2021), την αστική διακυβέρνηση σε πόλεις του Παγκόσμιου Νότου (Honorka, 2008), καθώς και τον ρόλο των ζώων ως μέρος μιας ευρύτερης οντολογίας και ανάλυσης των αστικών υποδομών (Barua, 2021).

Με την ίδια λογική, οι ιστορικές αφηγήσεις των πόλεων έχουν αναδιατυπώνονται μέσω της συμπεριληψης μη-ανθρώπινων οντοτήτων (Atkins, 2012a; Forsyth, 2017; Lambert, 2015; J. Lorimer & Whatmore, 2009; Olson & Hulser, 2003; Wilcox & Rutherford, 2018). Δίνοντας προσοχή στους ποικίλους τρόπους με τους οποίους εμφανίζονται ιστορικά τα ζώα στις πόλεις και στους διαφορετικούς ρόλους που κατέχουν σε σχέση με τον άνθρωπο, οι ιστορικές αυτές αναλύσεις εντοπίζουν τις διαδικασίες μέσω των οποίων ορισμένες ανθρώπινες ταυτότητες κατασκευάζονται παράλληλα με μη-ανθρώπινες μορφές. Αναπόφευκτα, μια τέτοια ισχυρή φιγούρα που έχει διερευνηθεί ευρέως είναι αυτή του Γερμανικού Ποιμενικού· μια ράτσα που έχει συνυφανθεί με εκφράσεις κρατικού ελέγχου και καταστολής, αστυνομικής βίας και/ή ιμπεριαλιστικών αφηγήσεων (Cherkaev & Tirikina, 2018; Neocleous, 2011; Skabelund, 2008; Wall, 2016). Για παράδειγμα, ο Tyler Wall (2016) επανεξετάζει ένα κρίσιμο ιστορικό γεγονός που διαμόρφωσε την σχέση σκύλου-αστυνομίας-κράτους, αυτό της αστυνομικής βίας κατά των μαύρων διαδηλωτών που έλαβε χώρα στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960 στο Μπέρμιγχαμ των ΗΠΑ (σ.863). Αυτή η ανάλυση αποτελεί παράδειγμα των τρόπων με τους οποίους τα σκυλιά της αστυνομίας, και ο γερμανικός ποιμενικός ειδικά ως μέλος του τμήματος K-9, μετατρέπεται σε μια μορφή «κρατικής τεχνολογίας» που διαιωνίζει τις άνισες σχέσεις εξουσίας και νομιμοποιεί τις ρατσιστικές εκφράσεις βίας (Wall, 2016, p.2). Σε ένα πιο

πρόσφατο παράδειγμα, η Narayanan (2017) ακολουθεί τη φιγούρα του αδέσποτου σκυλιού στις πόλεις της Ινδίας μέσω των αναφορών τους σε μέσα ενημέρωσης, επικοινωνιακές καμπάνιες για την καλή διαβίωση των ζώων και σε νομικά έγγραφα. Στην έρευνα αυτή το αδέσποτο σκυλί κινητοποιείται ως μία κοινωνικοπολιτική μορφή, ενώ μέσω της διαχείρισης των μη-ανθρώπινων υποκειμένων ζώων διατυπώνονται και διαπραγματεύονται οι έννοιες του 'άτυπου' (informality) και της αποικιοκρατικής βιοπολιτικής (Narayanan, 2017, σ. 475).

Ταυτόχρονα, οι διαρκείς διαπραγματεύσεις της θέσης των ζώων στην πόλη αντικατοπτρίζουν και αποτυπώνονται σε 'μεγάλες αφηγήσεις', όπως η «εξυγιασμένης πόλη» (sanitized city) (Atkins, 2012b, σ. 2), η «ιδανική μητρόπολη» (Jerolmack, 2008, σ. 72). Οι μεταβαλλόμενες αντιλήψεις των μη-ανθρώπινων δρώντων ως κατοικίδια, άγρια ζώα και παράσιτα διερευνώνται και αναλύονται στο Jerolmack (2008) μέσω μιας εκτεταμένης έρευνας ανάλυσης περιεχομένου άρθρων των New York Times με έμφαση στα περισσότερα στη μεταφορική και συμβολική τους μορφή (σ. 73). Τραβώντας γραμμές μεταξύ κοινωνιολογικών μελετών ανθρώπου-ζώου και πολιτισμικής γεωγραφίας, αυτή η έρευνα διερευνά γιατί, πότε και πώς ορισμένα ζώα μετατρέπονται σε πρόβλημα μέσα από ένα ιστορικό ταξίδι που μπλέκει τις έννοιες του πολιτισμού/της φύσης με τις κανονιστικές προοπτικές της εξυγιασμένης πόλης, της ιδανικής μητρόπολης, της νεωτερικότητας και το διαρκές άγχος που προκαλεί η ιδέα της 'διατάραξη' (disorder) των αφηγήσεων αυτών (Jerolmack, 2008).

2.3. Ερευνώντας τα ζώα της/ στην πόλη

Βάσει των παραπάνω τίθεται η ανάγκη για εύρεση νέων μεθοδολογιών που διευρύνουν συμβατικές τεχνικές έρευνας δίνοντας έμφαση σε ενσώματες εμπειρίες, στις συναισθησείς (affect), στις πρακτικές και την επιτελεστικότητα. Σε αυτήν την ανάγκη έρχονται να ανταποκριθούν εθνογραφικές μορφές έρευνας που γίνονται με, καθώς και για τα ζώα που βρίσκονται σε σχέσεις ανθρώπου-ζώου. Αυτές οι εθνογραφικές προσπάθειες βασίζονται σε μια εν-συναισθητική διερεύνηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπων και μη ανθρώπων που νοούνται ως «υποκείμενα σε αλληλεπίδραση» (Arluke & Sanders, 1996, σσ. 56-57).

Η απάντηση στην ανάγκη αυτή απαιτεί μια σειρά από επεκτάσεις και πειραματισμούς με συμβατικές μεθόδους, όπως η χρήση κινητών μεθόδων, βάσει των οποίων οι ερευνήτριες ακολουθούν και βιώνουν τις συναντήσεις ανθρώπων-ζώων καθώς συμβαίνουν (Brown & Dilley, 2012; H. Lorimer, 2006; Whatmore & Thorne, 2000)· η έμφαση στις ενσωματωμένες και καθημερινές μορφές γνώσης (Dowling κ.ά., 2017; Ginn, 2014; Pitt, 2015)· και η προσοχή τις συν-αισθητηριακές και ατμοσφαιρικές διαστάσεις των συναντήσεων στην πόλη (Dowling κ.ά., 2018; Stewart, 2011; Vannini, 2015). Με άλλα λόγια, η ευαισθησία στον τρόπο με τον οποίο το τρίπτυχο άνθρωπος-ζώο-πόλη 'γίνονται μαζί' (becoming with). Ενώ δεν μοιραζόμαστε μια κοινή γλώσσα με τα ζώα, μοιραζόμαστε χώρους, αισθήσεις του κόσμου και affects. Μαζί, αυτές οι πηγές προσφέρουν σημαντικά εργαλεία για τη κατανόηση μη ανθρωποκεντρικών και μη-αναπαραστατικών 'ιστοριών ζωής' (Buller, 2015).

Εκκινώντας από την ανθρωπολογία, η μέθοδος 'multispecies ethnography' (εθνογραφία πολλών ειδών') είναι ένας αναδυόμενος τρόπος σκέψης, γραφής και έρευνας (Buller, 2015; Kirksey & Helmreich, 2010; Ogden κ.ά., 2013; van Dooren κ.ά., 2016). Η 'multispecies ethnography' είναι ένας όρος ανοικτού τύπου που περιλαμβάνει ποικίλους τρόπους σκέψης του «πώς ένα πλήθος έμβιων οργανισμών διαμορφώνει και διαμορφώνεται από πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις» (Kirksey & Helmreich, 2010, σ. 545).

Στηριζόμενες σε αυτό το πλαίσιο, ανθρωπολογικές έρευνες επανεξετάζουν οικείες συνθήκες υπό ένα νέο πρίσμα. Εστιάζοντας σε μια πανταχού παρούσα μη-ανθρώπινη ζω, το κουνούπι, οι Kelly και Lezaun (2014) συνδυάζουν ανθρωπολογικές αναφορές με τις πολιτικές της δημόσιας υγείας. Κινητοποιούν την έννοια της 'εξοικείωσης' (domestication) για να αναλύσουν τις ανταγωνιστικές σχέσεις ανθρώπου-κουνουπιού με φόντο το αστικό δομημένο περιβάλλον της πόλης Dar es Salaam (ό.π., σ.369). Ο Fox (2006) πραγματοποιεί

μία πολυεπίπεδη εθνογραφική έρευνα με βασικό θέμα τα ζώα ως μέλος της οικογένειας μέσω της οποίας διαταράσσει τον ισχυρό δυισμό φύση/πολιτισμός.

Συνδυάζοντας ανθρωπολογικές μεθόδους με τις συνεισφορές της Αστικής Πολιτικής Οικολογίας και την Actor Network Theory, οι μεθοδολογία των 'multispecies multi-sited ethnographies' 'ακολουθούν' και χαρτογραφώντας την κίνηση των ζώων στις διαφορετικές μορφές με σκοπό τον εντοπισμό δικτύων και ροών κίνησης. Βάσει αυτής της μεθοδολογίας, οι Instone and Sweeney (2014), ακολουθούν 'τα απόβλητα των σκύλων' και 'τα σκυλιά ως απόβλητα' για να εντοπίσουν τις σχέσεις ανθρώπου-σκύλου και τις πολιτικές που καθιστούν τα ζώα και τις πρακτικές τους ως ανεπιθύμητα ή 'εκτός τόπου' (σ.356). Οι Davies και Brooks (2019) χρησιμοποιούν μια ποικιλία μεθόδων για 'ακολουθήσουν' σαρδέλες στη Λισαβόνα μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο αστικού μετασχηματισμού και εξευγενισμού της πόλης. Ακολουθώντας τις σαρδέλες ως σύμβολα, εικόνες, φαγητά και άλλες υλικές μορφές σε όλη την πόλη, εξετάζουν διεξοδικά την διαδικασία παραγωγής νέων υποκειμένων στα πλαίσια των εκτεταμένων αστικών αναπλάσεων με στόχο την τουριστικοποίηση (ό.π.). Αντίστοιχα, ένα ακόμη μέσο προσέγγισης των δυναμικών και των σχεσιακών τρόπων αλληλεπίδρασης μεταξύ ετερογενών οντοτήτων είναι μέσω των «εν κινήσει μεθόδων» (Spinney, 2015, σ. 239) που προσφέρουν δυνατότητες κατανόησης των συναντήσεων ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων ζώων καθώς κινούνται μέσα στην πόλη εξερευνώντας τις χωρικές διαστάσεις που λαμβάνουν αυτές οι συναντήσεις και τα είδη ορίων στα πλαίσια αυτών.

Μέρος Τρίτο: Περιπατώντας με υβριδικά υποκείμενα στην Αθήνα

3.1. Εισαγωγή στην επιτόπια έρευνα

Οι πόλεις μπορούν να θεωρηθούν ως στροβιλιζόμενες δίνες συν-αισθήσεων (affect). Ιδιαίτερες συναισθήσεις όπως ο θυμός, ο φόβος, η ευτυχία και η χαρά βρίσκονται συνεχώς σε αναβρασμό, αυξάνοντας εδώ, υποχωρώντας εκεί, και αυτές οι συν-αισθήσεις αναδύονται διαρκώς είτε μέσα από μεγάλης κλίμακας γεγονότα, είτε απλά ως μέρος της εμπειρίας της καθημερινής ζωής (Thrift, 2004, σ. 57).

Οι εν κινήσει συνεντεύξεις αποτελούν σημεία συνάντησης διαφορετικών υποκειμένων, κλιμάκων και χρόνων. Στο επίκεντρο των συνεντεύξεων τοποθετούνται οι καθημερινές πρακτικές του υβριδικού υποκειμένου σκόλος-άνθρωπος. Αρχικά, η ίδια η συνέντευξη είναι μία εμπειρία που συγκροτείται σε παροντικό χρόνο μεταξύ των ανθρώπινων και σκυλίσιας συμμετεχουσών, της ερευνήτριας και των ετερογενών οντοτήτων που συναντάμε καθώς κινούμαστε στην πόλη. Παράλληλα, οι συζητήσεις διαμορφώνονται μέσα από τις αφηγήσεις των ανθρώπινων μερών του υβριδίου και αφορούν αναπαραστάσεις βιωμάτων, τόπων και υποκειμένων σε χρόνο παρελθοντικό.

Μέσα από κάθε τέτοιο σημείο συνάντησης λοιπόν αναδύεται μία πληθώρα συν-αισθήσεων. Κάποιες συν-αισθήσεις βρίσκονται εγγεγραμμένες στο μνημονικό των υποκειμένων και αναδύονται ξανά μέσα από τις εξιστορήσεις τους. Άλλες δημιουργούνται επιτόπου, στον ενδιάμεσο χώρο που δημιουργείται μεταξύ μας κατά τη διάρκεια των συζητήσεων. Κάποιες είναι κοντινές μας και εναλλάσσονται γρήγορα ανάλογα με το υποκείμενα και τα αντικείμενα με τα οποία ερχόμαστε σε επαφή, προσδίδοντας στιγμιαία μία γεύση της πολύπλοκης καθημερινότητας των συμμετεχουσών, και άλλες πηγάζουν μέσα από γεγονότα πιο μακρινά όπως οι πυρκαγιές, οι γυναικοκτονίες και οι ραγδαίες εξελίξεις στο Αφγανιστάν· συνθήκες *φαινομενικά* μακρινές, κάτι που τόσο η βροχή από στάχτες, όσο και η οργή από θηλυκότητες και αλληλέγγυους που βγήκανε στους δρόμους της πόλης μας υπενθύμιζαν με τρόπο βίαιο αλλά αναγκαίο. Η σύντομη αυτή αναφορά σε συνθήκες και γεγονότα είναι σαφώς περιορισμένη και στοχεύει να προσδώσει μία αίσθηση μόνο των ποικίλων παραγόντων που διαμορφώνουν διαρκώς την καθημερινότητά.

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύεται αυτή η διαρκής και καθημερινή διαπραγμάτευση βάσει των θεματικών που προέκυψαν μέσω των συζητήσεων. Σε πρώτο επίπεδο γίνεται αναφορά στους τρόπους με τους οποίους το δίπολο πόλη-φύση υλοποιείται στον αστικό χώρο και αντανακλάται στην καθημερινότητα στην πόλη. Στη συνέχεια, η συζήτηση επικεντρώνεται στις διυποκειμενικές και διαυλικές αλληλεπιδράσεις που λαμβάνουν χώρα

κατά τη μετακίνηση στην πόλη. Τέλος, γίνεται αναφορά στις επιπτώσεις της πανδημίας στις καθημερινότητες των συμμετεχουσών. Πριν την ανάλυση των συνεντεύξεων όμως είναι σημαντικό να αναφερθούν κάποιες μεθοδολογικές παρατηρήσεις που χαρακτηρίζουν την συγκεκριμένη έρευνα.

Μεθοδολογικές παρατηρήσεις

Αρχικά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω η εργασία αυτή εμπνέεται σε μεγάλο βαθμό από τις θεωρητικές και επιστημολογικές συνεισφορές της μη-αναπαραστατικής θεωρίας, οι οποίες διαμορφώνουν τόσο την επιλογή και την προσέγγιση του θέματος, όσο και τη συλλογή του εμπειρικού υλικού. Ωστόσο, καθώς ως βασικό μέσο συλλογής δεδομένων παραμένουν οι συζητήσεις και ως μέσο παραγωγής γνώσης ο γραπτός λόγος, η έμφαση στις αναπαραστάσεις παραμένει κεντρική. Η επιλογή των εν κινήσει συνεντεύξεων ως βασική μεθοδολογία έχει ως σκοπό την υπογράμμιση του ενεργού ρόλου του περιβάλλοντος στην διαμόρφωση των συναντήσεων όσο και στην συμπεριληψη των σκυλίσιων συντροφιών κατά τη διάρκεια συλλογής εμπειρικού υλικού. Επιπροσθέτως, καθώς η συζήτηση γίνεται μεταξύ των ανθρώπινων συντρόφων των σκύλων και της ερευνήτριας, η ερευνητική εργασία παραμένει ανθρωποκεντρική και ανθρωπογενής, ενώ ταυτόχρονα, είναι σημαντικό να τονιστεί πως παρότι το κείμενο που ακολουθεί παράγεται μέσα από υλικό που συλλέχθηκε συλλογικά κατά τις συνεντεύξεις, η ανάλυση του υλικού αυτού βασίζεται σε προσωπικές και υποκειμενικές ερμηνείες της ερευνήτριας.

Οι συμμετέχουσες και συμμετέχοντες βρέθηκαν αρχικά μέσω του ευρύτερου κοινωνικού δικτύου της ερευνήτριας και στη συνέχεια μέσω της 'μεθόδου της χιονοστιβάδας, αξιοποιώντας τα κοινωνικά δίκτυα των αρχικών συνεντευξιζόμενων. Το εμπειρικό υλικό συλλέχθηκε κατά τον μήνα Ιούλιο και Αύγουστο του 2021, σε διάφορες ώρες της μέρας και σε διαφορετικές μέρες της εβδομάδας και στους δημόσιους χώρους του βορειοανατολικού τμήματος του κέντρου της Αθήνας, όπως ο Λόφος Στρέφη, η Πλατεία Πρωτομαγιάς, το Πεδίον του Άρεως, το Πάρκο Δρακοπούλου και την Πλατεία Παπαδιαμάντη. Αρχικός στόχος της έρευνας ήταν η επικέντρωση στο Πεδίο του Άρεως ως βασικό πεδίο διερεύνησης. Καθώς όμως λόγω των εξελίξεων δεν υπήρχε δυνατότητα πρόσβασης στο πάρκο για ένα μεγάλο μέρος του καλοκαιριού, η έρευνα επεκτάθηκε στους δημόσιους χώρους της ευρύτερης περιοχής γύρω από το Πεδίο ακολουθώντας τις διαδρομές που επέλεγαν οι συμμετέχουσες.

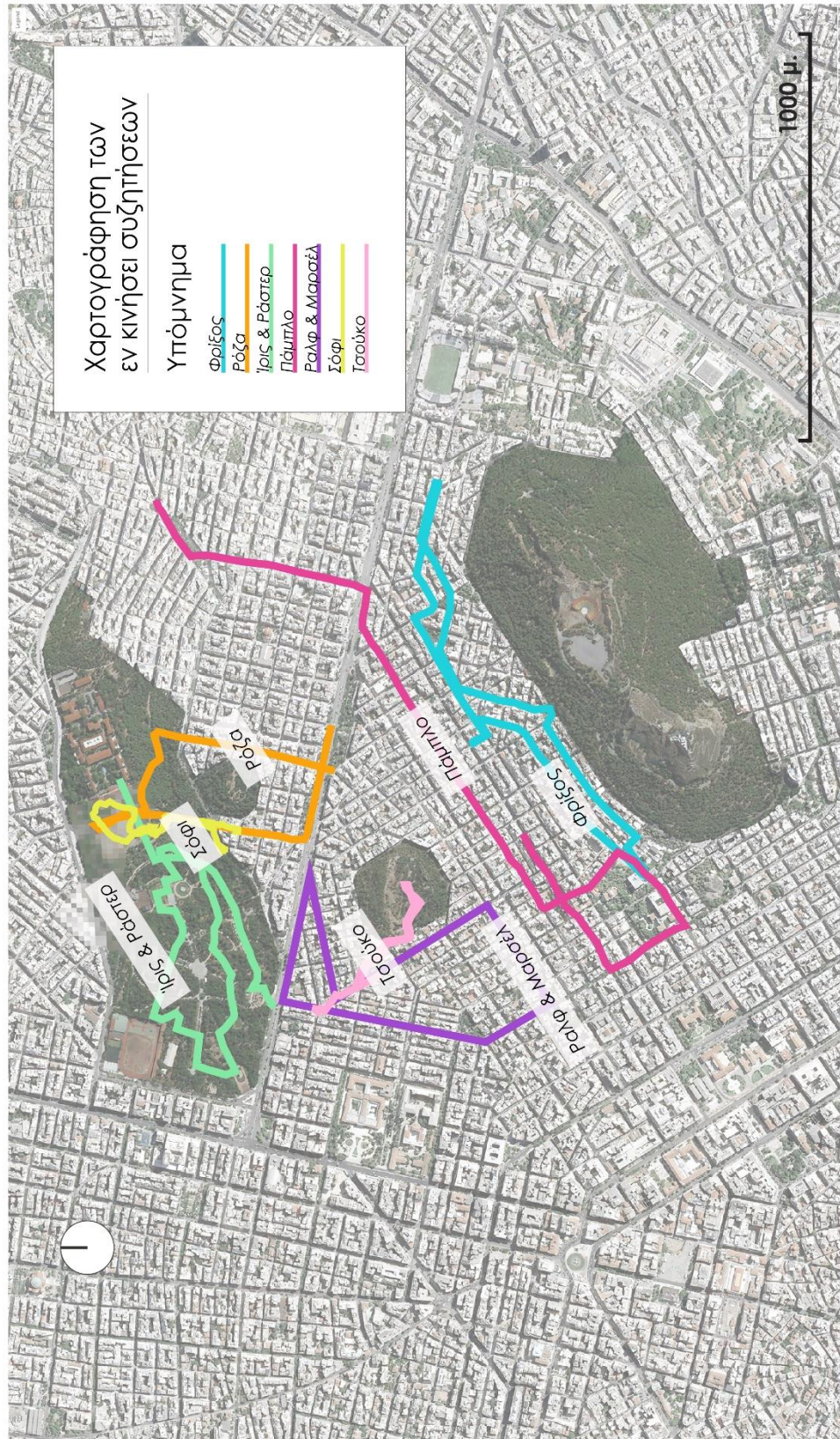
Η καταγραφή των διαδρομών με σκοπό την χαρτογράφησή τους έγινε έπειτα από την συναίνεση των ανθρώπων με τους οποίους έγιναν οι συναντήσεις. Τα ονόματα των ανθρώπινων συμμετεχουσών έχουν συμπεριληφθεί με το αρχικό τους, ενώ οι σκυλίσιες

συντροφιές είτε το όνομα τους είτε με ψευδώνυμο κατ' επιλογή των ανθρώπων συντροφιών τους.

Τέλος, λόγω της έκτασης της εργασίας αυτής, η αναφοράς στις αφηγήσεις των συμμετεχουσών παραμένουν αρκετά περιορισμένες, ενώ κατά την ανάλυση δεν περιλαμβάνονται αυτόνομα αποσπάσματα και από τις εννιά συνεντεύξεις. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η ανάλυση του εμπειρικού υλικού διαμορφώθηκε έχοντας κατά νου όλες τις εμπειρίες που μοιράστηκαν άνθρωποι και σκύλοι με την ερευνήτρια.

3.2. I

Το π
είναι να τ
ερωτήματα 1

Ποιες μορφές

Η έν
συζητήσεων.
θέματα όπ
αστικό χώρ
ιδιωτικούς χ

δυναμικά όρια που διαχωρίζουν οριζόντια ή κάθετα υποκείμενα εντός του αστικού χώρου.

Αρχικά, η ζωή στην πόλη με σκυλίσια συντροφιά εκφράστηκε συχνά ως καθοριστικός παράγοντας οικειοποίησης δημόσιων χώρων της πόλης, τόσο ως προς τη συχνότητα, όσο και ως προς την επιλογή συγκεκριμένων τόπων και των διαδρομών. Όπως μου αναφέρει ενδεικτικά ο Α., η ανθρώπινη συντροφιά της Ίρις,

Ίρις και Α. ...Πως ξεκινάει η μέρα. Λοιπόν, τη μέρα έρχεται, με σκουντάει. Ντύνομαι σχεδόν αυτοματοποιημένα. Ερχόμαστε εδώ (στο Πεδίο του Άρεως). Αυτό είναι το σημείο το πρωινό. Τώρα το καλοκαίρι αυτά, έτσι. [παύση παρακολουθώντας τις κινήσεις της Ίρις] και εδώ σε αυτές τις πέτρες είναι και ο πρώτος μου καφές εμένα. Δηλαδή ερχόμαστε εδώ για λίγο το απόγευμα. Ε, το καλοκαίρι που δεν είναι τόσο μεγάλες οι βόλτες μας στον ήλιο Εεε, τον χειμώνα βέβαια έχουμε άλλα ωράρια και άλλες συνήθειες. Τον χειμώνα οι βόλτες είναι κανονικές. Ξεκινάνε το πρωί, γιατί έχουμε και πιο εντατική δουλειά, οπότε, οι βόλτες είναι κλασικές, πριν την δουλειά, μετά τη δουλειά το μεσημέρι, και το βράδυ. Αλλά τώρα το καλοκαίρι είναι μία πρωινή, η οποία είναι περίπου μία ώρα βόλτα, και εδώ κοντά (τονίζει), ώστε όταν δω

Εικόνα 2: Το σημείο όπου ο Α. και η Ίρις ξεκινάνε την πρωινή τους βόλτα τα τελευταία 9 χρόνια. Φωτογραφία της ερευνήτριας

ότι δεν αντέχει και έρχεται και ξαπλώνει, να είμαστε κοντά στο σπίτι και να επιστρέψουμε.

Η ιδιαίτερη οικειοποίηση και καθημερινή επαφή με συγκεκριμένους χώρους διαμορφώνεται μέσα από τη σχέση με τον σκύλο. Παράλληλα, οι διαδρομές που ακολουθούνται βασίζονται τόσο στις ανθρώπινες επιλογές όσο και στις προτιμήσεις και τα χαρακτηριστικά των σκύλων, την ηλικία, τις αντοχές, την ύπαρξη ή μη άλλων ανθρώπων ή σκύλων.

Βύρμα και Μ. [...] κάπως νιώθω ότι βαριέται και αυτή εν τω μεταξύ αλλά αυτή έχει το νου της στο φαγητό οπότε έχει μία μνήμη έχω παρατηρήσει ακόμα και... αν έχουμε να περάσουμε πολύ καιρό από ένα σημείο μπορεί να... κυκλοφορούμε μετά

από πολύ καιρό και κάπως με έχει στο νου της λίγο άγχος. Με παρακολουθεί. Και έχω προσέξει μερικές φορές που μπορεί να έχουμε περάσει από μεγαλύτερες διαδρομές να... εκεί πέρα που είναι λίγο βαρεμένη και πάει έτσι χαλαρά να επιταχύνει λίγο και να προπορεύεται και να λέω τώρα κάτι έχει... κάτι θυμάται εδώ πέρα... στο συγκεκριμένο σημείο και εν τω μεταξύ μετά θυμάμαι και εγώ ότι α εδώ είχε... την είχα τσακώσει να τρώει κάτι από πάλι από γατιά ή ξέρω γω κανένα κόκκαλο ή κάτι τέτοιο και μου είχε κάνει τρομερή εντύπωση το πόσο της μένει στη μνήμη το... [...] Ντάξει δεν ξέρω πως δουλεύει ακριβώς το... η μνημονική διαδικασία στα σκυλιά αλλά πιστεύω ότι σίγουρα σκάει ένα τέτοιο 'ώπα! εδώ είχαμε φάει κάποτε κάτι καλό!'

Ταυτόχρονα, η επαφή με συγκεκριμένους χώρους καθορίζεται τόσο από την δυνατότητα πρόσβασης των μη-ανθρώπινων ζώων σε αυτούς, όσο και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σκυλίσιας συντροφιάς.

Ράστερ και Μ. Πηγαίνω σε μέρη που μπορώ να πάρω την Ράστερ. Αποκλειστικά και μόνο. Γιατί είναι ένα σκυλί ήσυχο. Που δεν δημιουργεί προβλήματα. Οπότε... μπορώ και την παίρνω παντού. Εκτός και αν ο ιδιοκτήτης του μέρους που πηγαίνω δεν θέλει ζώα. Όπου δεν το παίρνω προσωπικά. Είναι το πρόβλημά του γενικό με τα ζώα. Όχι συγκεκριμένα με τη Ράστερ. Πρέπει να έρθεις μία μέρα εδώ. Να είναι οι σεκιούριτι... να δεις πως μας κυνηγάνε οι σεκιούριτι εμάς.

Μέσα από τις συζητήσεις αναδύθηκε έντονα μία 'αίσθηση εκτός τόπου' ως βασικό στοιχείο της ζωής στην πόλη με σκυλί. Η συν-αίσθηση αυτή εκφράστηκε με διττή σημασία. Αρχικά, συζητήθηκε ως μία συνθήκη που αντικατοπτρίζεται διαρκώς στους αποκλεισμούς και τις δυσκολίες που βιώνουν κυκλοφορώντας στην πόλη με τις σκυλίσιες συντροφίες τους. Η έλλειψη προσβασιμότητας, σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους, με την οποία έρχονται αντιμέτωπα καθημερινά τα υβριδικά υποκείμενα, εκφράζεται με διαφορετικές εντάσεις, με πιο συχνή αυτή της διαρκής διαπραγμάτευσης της ύπαρξής τους ακόμα και σε χώρους που κατέχουν βασικό ρόλο στην καθημερινότητά τους, όπως αναφέρει παραπάνω η Μ. Αντίστοιχα αναφέρει και η Β., η παρέα της Τσοόκο,

Τσοόκο και Β. Η ασ πούμε και εκεί στο Πεδίο... που είναι ένα στάνταρ μέρος που μαζεύονται όλα τα σκυλιά. Περνάνε κάτι ηλίθιοι και αρχίζουν και γκρινιάζουνε.

Εικόνα 3: Η Τσοόκο (Φωτογραφία τραβηγμένη από την ερευνήτρια κατά τη διάρκεια της συνέντευξης στον Λ. Στρέφη

Ρε παιδιά ντάξει ξέρω γω μην περνάτε από εδώ αν δεν γουστάρετε. Τώρα κάπου πρέπει να πάνε και αυτά τα έρημα να τρέξουνε λίγο.

Συχνά, η αίσθηση ότι τα υβριδικά υποκείμενα δεν είναι αποδεκτά σε χώρους της πόλης αντανακλάται και μέσα από πιο έντονες αντιδράσεις άλλων υποκειμένων που οικειοποιούνται τους ίδιους χώρους.

Πάμπλο και Ε. Μας έχει τύχει μία στο Πεδίον του Άρεως όπου της έχει ανέβει για να κάνει χαρές. Το οποίο εντάξει το αντιλαμβάνομαι ρε παιδί μου, δεν είναι όλοι συνηθισμένοι σε αυτό και ούτε το κράζω ότι αααα.... Ντάξει είναι πολύ κατανοητό. Και κάποιες φορές που μπορεί να κινείσαι ρε παιδί μου μπορεί να μην τον προλάβεις ότι θα το κάνει σε κάποιον ας πούμε. Μπορεί να το κάνει σε πραγματικά πολύ άκυρο χρόνο... άκυρο... όλοι άγνωστοι είναι αλλά από χαρά θα το κάνει. Και της είχε κάνει εδώ ήταν σκονισμένη η φόρμα της και είχε γίνει ένα σκηνικό ...όπου έχει καλέσει τους ΔΙΑΣ.

Ο δεύτερος τρόπος με τον οποίο αναδύεται η συν-αίσθηση 'εκτός τόπου' απορρέει από την έκφραση της 'μη-φυσικότητας' της πόλης, η οποία προσδιορίζεται σε αντιδιαστολή με εμπειρίες τους στην ύπαιθρο. Η συν-αίσθηση αυτή μετατρέπεται σε αντικείμενο διαρκούς διαπραγμάτευσης για τις ίδιες τις ανθρώπινες συντροφικές των σκύλων με βασικό γνώμονα τις αλλαγές συμπεριφοράς των σκυλιών τους, οι οποίες μπορεί να εκφράζονται με τη μορφή 'επιστροφής' σε έναν χώρο που 'ανήκουν' ή και σε μία εγγενή φύση άγριου ζώου.

Βύρμα και Μ. ...Νομίζω ότι (η Βύρμα) είναι βουνίσια και το καταλαβαίνω, δηλαδή όσες φορές πάμε στο βουνό ότι αλλάζει τελείως η συμπεριφορά της. Και ενώ, καλά ντάξει σε θάλασσα σε καμία περίπτωση δεν ψήνεται να αράζει, και επίσης ντάξει εδώ τώρα με την πόλη μάλλον της φαίνεται λίγο βαρετό το context του αστικού περιβάλλοντος.

Σόφι και Σ. Αυτό που παρατηρώ, ακόμα και τώρα που είναι 16 χρονών, είναι ότι όταν είμαστε κοντά στη φύση, ακόμα και αν είμαστε σε δύσκολη συνθήκη, δηλαδή τώρα στην Εύβοια ήταν δύσκολη η συνθήκη πριν χρειαστεί να φύγουμε λόγω πυρκαγιάς γιατί είχε καύσωνα [...] Αλλά όταν το σκυλί είναι κοντά στη φύση ζωντανεύει, γίνεται πιο υγρή η μύτη της. Δηλαδή το τελευταίο δίχρονο παρατηρώ κάποιες επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές της που είναι καινούριες, δεν τις είχε ανέκαθεν. [...] Και κάπως ξεκίνησα να τα λέω συζητώντας και με κόσμο που έχει σκυλιά ή με το Κ., την κολλητή μου που είναι κτηνίατρος, ότι μάλλον είναι αρχή άνοιας και οκ γιατί είναι πολύ μεγάλη. Ε... όταν είμαστε στη φύση δεν υπάρχουν αυτά τα στοιχεία. Δηλαδή το σκυλί λειτουργεί διαφορετικά. Είναι τσακάλι ρε παιδί μου ξανά.

Πάμπλο και Ε. ...όταν ο Πάμπλο πήγε πέρσι όπως σου είπα πρώτη φορά για μπάνιο έβλεπες ρε παιδί μου πόσο οικείο του είναι το μέρος χωρίς να έχει μεγαλώσει

εκεί. Πόσο ελεύθερος νιώθει όταν είναι εκεί. Πόσο ευτυχισμένος νιώθει όταν είναι εκεί. [...] Αλλά και πάλι δεν ξέρω αν έχουμε πλήρη εικόνα το πως είναι η δική τους συνήθεια στο να είναι στο διαμέρισμα. Να μου πεις όμως από την άλλη δεν μπορούμε όλοι να έχουμε κήπο, ούτε μπορούν να είναι όλα αδέσποτα ή σε ένα καταφύγιο. Είναι... κάπου λίγο αυτή η ισορροπία περίεργη. Σίγουρα προσαρμόζονται στον τόπο που μένουν και αν ο τόπος που μένεις έχει διάφορες διεξόδους, π.χ. ο Λυκαβηττός είναι μία διεξόδος γιατί μπαίνει σε δέντρα μπαίνεις σε φύση. Και όποτε μπαίνουμε στο φανάρι που είναι να πάμε απέναντι στον Λυκαβηττό αν ας πούμε δεν έχω σκοπό να τον πάω Λυκαβηττό και πάω να στρίψω με τραβάει προς το φανάρι που είναι ο Λυκαβηττός. Δηλαδή το βλέπεις ναι! Το κάνει! Το θέλει ρε παιδί μου! Είναι τελείως διαφορετική η βόλτα του για αυτόν. [...] Αν πλησιάσει τη φύση είναι τελείως διαφορετικό ρε παιδί μου το πως είναι. Η χαρά τους, δηλαδή, την βλέπεις. Είναι πολύ διαφορετική.

Ένα ακόμα θέμα που επανέρχεται στις συζητήσεις είναι το κατά πόσο πρέπει να υπάρχουν ειδικοί χώροι για σκυλιά, τα λεγόμενα πάρκα σκύλων. Οι αποκρίσεις των συμμετεχουσών ποικίλουν αρκετά ενώ ανάλογα με την κάθε άποψη αναδεικνύονται οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους μπορεί να γίνει αντιληπτό ένα όριο στον αστικό χώρο.

Ο πρώτος που μου αναφέρει την ανάγκη ύπαρξης πάρκων σκύλων, και με δική του πρωτοβουλία, ήταν ο Α. ο οποίος στο τέλος της κουβέντας μου τονίζει ότι θεωρεί ότι η πόλη και η πολιτεία είναι επιθετική προς τα σκυλιά που ζουν και υποστηρίζει βάσει αυτού ότι θα έπρεπε να υπάρχει διακριτός χώρος όπου θα μπορούν να βγαίνουν βόλτα για την προστασία των σκυλιών. Ζητώντας του να μου εξηγήσει περαιτέρω αυτή τη θέση ο Α. μου αναφέρει:

Α. και Ίρις ...αυτό πιο συγκεκριμένα έχει ως εξής, ότι εδώ αν για οποιοδήποτε λόγο έρθει ένα σκυλί και δαγκώσει έναν άνθρωπο ή ένα παιδί και μετά αυτός ο άνθρωπος ή ο γονιός του παιδιού θεωρήσει ότι θα πρέπει να τρέξει τη διαδικασία νομικά, από τον νόμο αν ένα σκυλί δαγκώσει έναν άνθρωπο θα πρέπει να θανατωθεί. Ή να τον πάρουν από τον ιδιοκτήτη και να τον πάνε κάπου... ξέρω γω... σε κάποιο μέρος του Δήμου. [...] Οπότε και το παιδί, ο άνθρωπος, είναι εκτεθειμένος, διότι δεν υπάρχει περιβάλλον το οποίο, σε ένα τόσο μεγάλο πάρκο, ίσως το δεύτερο μεγαλύτερο πάρκο της Αθήνας, δεν υπάρχει περιβάλλον να μπορούν να βγάζουν τα σκυλιά τους οι ιδιοκτήτες σκύλων. Οπότε θα μπορούσες να μεις σε περιπέτειες χωρίς να χρειάζεται. Χωρίς αυτό... ναι χωρίς να χρειάζεται αυτό το πράγμα. Χωρίς να ήταν απαραίτητο. Υπάρχουν τέτοιοι κίνδυνοι και παλιότερα εδώ σε αυτόν τον χώρο συγκεκριμένα ένα σκυλί γάβγιζε πάρα πολύ έντονα, και κάποιος έλεγε στον ιδιοκτήτη να το σταματήσει, ο ιδιοκτήτης δεν μπορούσε να το σταματήσει, γιατί το σκυλάκι ήταν σαν την Ίρις που γαβγίζει συνέχεια, και ο άγνωστος σηκώθηκε και πυροβόλησε τον σκύλο και έφυγε.

Σύμφωνα με αυτή την αφήγηση, η ύπαρξη ορίων έχει στόχο να προστατέψει τον

υβριδικό υποκείμενο τόσο από τυχαία ή καθημερινά γεγονότα, όσο και από πιο ακραίες συμπεριφορές ή και το ίδιο το νομικό πλαίσιο της πόλης που δυνητικά καθιστούν την μη-ανθρώπινη ζωή ως ευάλωτη ή και αναλώσιμη.

Έπειτα από την έντονη αυτή περιγραφή του Α. επιλέγω να συμπεριλάβω και στις επόμενες συζητήσεις το θέμα της ύπαρξης διακριτών χώρων. Με αντίστοιχο τρόπο μου αποκρίνεται και η Ε., η οποία αντιλαμβάνεται τον διαχωρισμό ως μία λύση για το διαρκές άγχος το οποίο βιώνει κυκλοφορώντας με τον Πάμπλο., καθώς θεωρεί πως εντός του διακριτού αυτού χώρου θα υπάρχει διαφορετικό επίπεδο κατανόησης από τα ανθρώπινα μέλη λόγω των κοινών βιωμάτων με σκύλους.

Κ. Θα ήθελες ειδικούς χώρους;

Πάμπλο και Ε. Ναι ρε. Είναι... Καλά και για τον ίδιο τον άνθρωπο άμα είναι στην πόλη είναι τρομερό το να υπάρχει ένας τέτοιος χώρος. Γιατί είναι αυτό... Δεν θα φέρει ο άλλος το παιδάκι του στο πάρκο των σκυλιών. Αυτό σε σώζει από πολύ μεγάλο άγχος. Και αυτό και να τσακωθούνε σε ένα πάρκο σκύλων δεν έγινε και κάτι. Αλλά είναι πάρκο σκύλων ρε παιδί μου. Αυτό λείπει πάρα πολύ. Δεν υπάρχει.

Εικόνα 4: Ίρις, η σκυλίτσα συντροφιά του Α. (Φωτογραφία τραβηγμένη από τον Α.)

Η Μ., παρέα της Ράστερ, επιλέγει να μου δώσει μία διαφορετική απάντηση που αναδεικνύει την ανάγκη αποστασιοποίησης της ίδιας από μία ευρύτερη κοινωνική ομάδα ανθρώπων συντροφιών σκύλων. Σύμφωνα με τη Μ. τα όρια στην πόλη δεν γίνονται αντιληπτά ως τρόπος διαχωρισμού της πόλης από τα υβριδικά υποκείμενα αλλά ως γραμμές που αναγκάζουν σε συνύπαρξη μία ομάδα ετερογενών υποκειμένων.

Κ. Θα ήθελες να υπάρχει ειδικός χώρος...

Μ. Όχι. Γιατί υπάρχουν ασυνείδητοι κηδεμόνες. Δεν θέλω δηλαδή. Ακόμα και να φτιάξουνε χώρο για τα σκυλιά εγώ δεν θα πηγαίνω. Γιατί... Δεν έχουμ παιδεία. Δεν έχουμ παιδεία. Οπότε σου λέω, μπορεί να έχει το σκυλί του περίοδο και να το φέρνει μέσα στο πάρκο με αστείρωτα σκυλιά. Θα γίνει μάχη. Που να πας και να έχει και γύρω γύρω κάγκελα. Δεν μπαίνεις μέσα. ...όπως δεν έχουμ παιδεία σε ΌΛΑ τα πράγματα έτσι ο κόσμος δεν έχει παιδεία και για τα σκυλιά του.

Η Σ, η παρέα της Σόφι, μου δίνει μία διαφορετική απάντηση μέσα από την οποία φαίνεται πως η ύπαρξη διακριτών χώρων γίνεται αντιληπτή ως συγκρότηση ορίων που δεν τη προκαλούν την αίσθηση της ασφάλειας και του ανήκειν αλλά μία αίσθηση αποκλεισμού και ετερότητας.

Κ. Αν υπήρχε χώρος στο πάρκο εδώ πέρα μόνο για σκυλιά, θα το προτιμούσες; Είναι κάτι που σου λείπει;

Σόφι και Σ. Όχι στα αλήθεια. Γιατί μου αρέσει να ανακατεύονται οι άνθρωποι με τα σκυλιά. Μου φαίνεται πιο σωστό. Μου αρέσει που στα πάρκα υπάρχουνε περιοχές μόνο για παιδιά. Μου φαίνεται σκόπιμο να μην μπαίνουνε τα σκυλιά στην παιδική χαρά. Που κατουράνε και χέζουνε και τα παιδάκια τρίβουν τα μούτρα τους κάτω. Δεν χρειάζεται. Τώρα το αν ας πούμε κάποιοι γονείς είναι λιγότερο μικροβιοφοβικοί από άλλους και διαλέγουν να έχουν το παιδί στο πάρκο να μαζεύει αντισώματα είμαι κουλ με αυτό. Αλλά δεν είμαι σύμφωνη με αυτό το διαχωρισμό. Δεν μου φαίνεται ότι θα βγει σε καλό δηλαδή. Μου δημιουργεί πιο έντονο αίσθημα ετερότητας.

3.3. Συν-αισθήσεις, υλικότητες και αλληλεπιδράσεις

Λαμβάνοντας υπόψη την συν-αίσθηση ως κεντρικό μηχανισμό αλληλεπίδρασης μεταξύ ετερογενών οντοτήτων και περιβάλλοντος, και παραγωγής υποκειμένων, το διττό πλαίσιο της δυνατότητας κίνησης και επηρεασμού καθίσταται κεντρικό (McCormack, 2008). Αντίστοιχα, η έννοια της κινητικότητας αποτελεί βασικό στοιχείο της συγκεκριμένης έρευνας, ως καθοριστική πτυχή της μεθοδολογίας αλλά και ως κεντρικό θέμα των αφηγήσεων. Η δυνατότητα ή μη κίνησης στην πόλη αναδεικνύει μέσα από τις συζητήσεις τις διαδικασίες παραγωγής τη σχέσης ανάμεσα στις οντότητες που απαρτίζουν το υβριδικό υποκείμενο, όσο και του ενδιάμεσου χώρου μεταξύ του υβριδίου και της πόλης

Στη συνέχεια περιγράφονται στιγμιότυπα που προέκυψαν από αλληλεπίδραση με τρία διαφορετικά ζεύγη ανθρώπων και σκύλων, μέσα από τα οποία αναδεικνύονται διαφορετικές δυναμικές της μετακίνησης στην πόλη με σκυλί.

Ιρις και Α.

Ο Α. και η Ιρις είναι μαζί περίπου εννιά χρόνια. Ρωτώντας για τις συνθήκες που οδήγησαν στην γνωριμία τους ο Α. μου απαντάει πως ήτανε κάπως απρόβλεπτο, σαν να αποφασίστηκε μόνο του. Η Ιρις είναι ένα σκυλί μεγάλου μεγέθους, με χαρακτηριστικά που θυμίζουν λυκόσκυλο και το τρίχωμά της έχει μέσα χρώματα σε αποχρώσεις γκρι, μαύρου και καφέ. Βρισκόμαστε με την Ιρις και τον Α. μία Τετάρτη απόγευμα στο τέλος του Ιουλίου. Έχουμε δώσει ραντεβού στο Γκύζη στην αρχή της καθιερωμένης τους διαδρομής με σκοπό να διασχίσουμε το Πεδίο του Άρεως. Ξεκινώντας την διαδρομή φαίνεται πως ο Α. και η Ιρις ακολουθούν μία πορεία σχεδόν αυτοματοποιημένα. Εγώ και ο Α. περπατάμε μαζί συζητώντας ενώ η Ιρις κινείται χωρίς λουρί σε απόσταση από εμάς. Ενώ συζητάμε περπατώντας στο πάρκο ο Α. παρακολουθεί διαρκώς με την άκρη του ματιού του την Ιρις, που βρίσκεται, τι μυρίζει, που κατευθύνεται και τι κάνει γενικά. Η απόσταση της Ιρις από εμάς δεν ήταν πάντα η ίδια. Άλλοτε βρίσκεται πίσω μας, άλλοτε μπροστά μας, και άλλες φορές την χάνουμε για λίγο εντελώς από το οπτικό μας πεδίο. Παρακάτω περιλαμβάνονται δύο στιγμές από την συζήτησή μου με τον Α. όπου μου περιγράφει πως μάθανε να κυκλοφορούν μαζί στην πόλη.

Α. Ε, ναι! Βασικά να σου εξηγήσω ότι γενικά, όταν πρωτοσυναντηθήκαμε με την Ιρις και αποφασίσαμε να συγκατοικήσουμε [γέλιο]... εεε... εγώ την άφηνα να περπατάει μόνη της και την ακολουθούσα για να δω τι θέλει να κάνει. Οπότε, πάνω κάτω μόνη της έχει αποφασίσει πως θα είναι η βόλτα της.

Α. Στην πορεία για κάποιο λόγο η Ίρις άρχισε να κάνει και αυτά που δεν της έδειξα. Όπως το περπάτημα στον δρόμο. Δηλαδή η πρώτη φορά που άρχισε να περπατάει στον δρόμο... δεν ξέρω... νόμιζα ότι θα γίνει κάτι πάρα πολύ κακό ασ πούμε, ότι θα περάσει από πάνω μας κανένα αμάξι. Αλλά απλά άρχισε να περπατάει στον δρόμο. Δηλαδή απλά άρχισε γιατί είχα αρχίσει να της φοράω το λουρί όταν βγαίναμε από το πάρκο. Οπότε όταν είχε μάθει πλέον την διαδρομή ότι από εκεί θα πάμε, δεν σταμάταγε στο σημείο που βάζαμε το λουρί και πήγαινε. Και όσο πήγαινε εγώ την άφηνα και έχουμε φτάσει από τα δύο της και μετά να μην έχει λουρί. Το κέρδισε! Της αξίζει Κατερίνα! (γέλιο)

Οι εξιστορήσεις των κοντινών και οικείων πτυχών της καθημερινής συν-ύπαρξης ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων υποκειμένων μπορεί να προβληματοποιήσει αντιλήψεις της υπεροχής και επιβολής του ανθρώπου στον σκύλο και να αναδείξει περιπλοκές διαδικασίες συνδιαλλαγής μέσω των οποίων παράγεται μία διαμοιρασμένη εμπρόθετη δράση.

Επιπροσθέτως, το περπάτημα στην πόλη προβάλλεται ως μία κοινή πρακτική μέσα από την οποία τα επιμέρους υποκείμενα διαμορφώνονται σταδιακά σε μία δυναμική σχεσιακή ύπαρξη, ή με άλλα λόγια ένα υβρίδιο. Η διαδικασία αυτή διαμόρφωσης βασίζεται

Εικόνα 5: Η Ίρις κατά τη διάρκεια της βόλτας της. Φωτογραφία της ερευνήτριας στα πλαίσια της συνέντευξης στο Πεδίο του Άρεως

στην αλληλεπίδραση, την παρατήρηση και την εμπιστοσύνη. Ταυτόχρονα, εκφράζεται και γεωγραφικά με τη μορφή συν-αισθητικών ατμοσφαιρών που μεταλλάσσονται ανάλογα με την εξέλιξη της σχέσης. Έτσι, αρχικά η σχέση ανάμεσα στον σκύλο και τον άνθρωπο αποδίδει στους δρόμους της πόλης μία ατμόσφαιρα στρες και άγχους, η οποία μπορεί στη συνέχεια να μετατραπεί σε μία ατμόσφαιρα πειραματισμού και εν τέλει σε μία μορφή οικειοποίησης όπου ο δρόμος λαμβάνει ενεργό ρόλο στο παιχνίδι και την εκπαίδευση του υβριδίου. Στο πλαίσιο αυτό συμμετέχει ενεργά και η παρουσία ή απουσία του λουριού το

οποίο μετατρέπεται σε διαμεσολαβητική υλικότητα.

Πάμπλο και Ε.

Βλέπω την Ε. να κατευθύνεται προς τα εμένα τον Πάμπλο, ένα σκυλί μεγάλου μεγέθους με κοντό τρίχωμα σε αποχρώσεις του μαύρου και του καφέ, που περπατάει μαζί της δεμένος με ένα λουρί. Η Ε. και ο Πάμπλο είναι μαζί τρεισήμισι χρόνια. Ο Πάμπλο είναι ένα αρκετά ενεργητικό σκυλί, φαινομενικά μόνιμα χαρούμενο και με διάθεση για παιχνίδια και χάδια. Για την Ε. το ζήτημα του λουριού αποτελεί βασικό θέμα άγχους στην μετακίνηση στην πόλη. Ο Πάμπλο είναι ένα αρκετά δυνατό σκυλί και παρόλο που δεν έχει δείξει ποτέ κατά την Ε. άγριες διαθέσεις, λόγω μεγέθους και υπερκινητικότητας προκαλεί άγχος τόσο στην Ε. όσο και στους ανθρώπους που συναντάνε στο δρόμο τους. Κατά τη διάρκεια της βόλτας, ο Πάμπλο παραμένει δεμένος με λουρί. Περπατάει πάντα μπροστά μας, ενώ ανά φάσεις δεν είναι ξεκάθαρο ποια ορίζει την διαδρομή, η Ε. ή αυτός. Σε άλλες στιγμές, το ελαφρύ τράβηγμα του Πάμπλο από την Ε. είναι αναγκαίο για να μπορέσει να συνεχίσει η βόλτα και να μην αφοσιωθεί ο Πάμπλο σε κάτι που τρώγεται ή μυρίζει στην διαδρομή. Φαίνεται πως πλέον αυτή η κίνηση του τραβήγματος γίνεται ανεπαίσθητα, ως αντίδραση είτε σε ένα οπτικό ερέθισμα, σε κάποια κίνηση άλλου ανθρώπου ή ζώου, είτε σε κάποια κίνηση του σώματος του Πάμπλο. Στην εξωτερική παρατηρήτρια πάντως, μοιάζουν σαν δύο σώματα, υλικά διαμεσολαβημένα από το λουρί, που πότε κινούνται ξεχωριστά και πότε σαν ένα σώμα που κινείται ρυθμικά στα πλαίσια της καθημερινής τους τελετουργίας.

Ε. Αααα... Είναι μεγάλος 'bro' ο Πάμπλο. Κοίτα δεν είναι εκπαιδευμένος. Αυτό ήρθε και λόγω συνθηκών, ντάξει, οπότε αυτό μπορεί να σου δημιουργήσει κάποια θέματα... Δηλαδή έχει ακόμα... έμφυτη χαρά, που δεν έχει περικόπτει μέσω της εκπαίδευσης. Οπότε είναι ξέρεις πάρα πολύ ενθουσιώδης, πολύ κοινωνικός, πρέπει να τον χαιρετήσουν όλοι, να τους χαιρετήσει όλους, πρέπει να πάρει από παντού ξέρω γω χαιρετούρες. Είναι πολύ έξυπνος.

[Μας προσεγγίζει μία νέα γυναικά στον δρόμο και αρχίζει να μας μιλάει.]

Γ. Συγνώμη να ρωτήσω κάτι; Τι κουκλί είναι αυτό; Τι είναι; Είναι; Όχι όντως τι έχει μέσα του; Είναι λυκόσκυλο;

Ε. Εεε ξέρετε τι δεν ξέρω... Είναι σίγουρα κυνηγόσκυλο αλλά δεν ξέρω τι είναι γιατί ήτανε στο δρόμο. Οπότε έχουμε χάσει.

Γ. Δεν ξέρουμε τι ποσοστά έχει; Θέλω να δω τι έγινε και βγήκε αυτό το πράγμα. Μπράβο σας! Παιδιά είναι ένα κουκλί! Γεια!

Ε. Να 'στε καλά. Ευχαριστούμε πολύ. (προς εμένα) Πολλές φορές το λένε αυτό για τον Πάμπλο η αλήθεια είναι. Περπατάει συνήθως έτσι.. η ψωνάρα. Ντάξει περπατάει ρε παιδί μου σαν ελαφάκι. Κάνει αυτό...Πως είναι στις εκθέσεις που βλέπεις κάτι σκυλιά που τα έχουν εκπαιδεύσει να πηγαίνουν χοροπηδητά. Πάει και αυτός έτσι. Ναι πολύ έχουνε σταματήσει και σου λένε. Ντάξει πλην της ομορφιάς ρε

παιδί μου και για την κοινωνικότητά του ρε παιδί μου ότι α.. τι χαρά που έχει, αυτό, εκείνο... Μετά... Όπως είναι το σκυλί είναι και ο ιδιοκτήτης του και τέτοια! Ότι το σκυλί έχει μάθει από τον ιδιοκτήτη του.

Ε. ...ναι μου δημιουργεί μία ασφάλεια. Και έξω βασικά. [...] δεν με έχει πλησιάσει κάποιος να μου κάνει κακό όσο είμαι με τον Πάμπλο. Χωρίς να με έχουν πλησιάσει.[...] Όσο έχω τον Πάμπλο ποτέ. Ποτέ. Και βασικά επειδή δεν ξέρω αν φταίει... αυτό ας πούμε που είπε η κοπέλα ρε παιδί μου 'τι έχει μέσα'. Έχει ας πούμε κάποια χρώματα που τα έχουν συνδυάσει πολλές φορές με το ροντβάιλερ κα με το γερμανικό ποιμενικό ή τη σωματοδομή του. Μπορεί να μην έχει και τίποτα από τα δύο. Απλά τα χρώματα ή το πως είναι η φάτσα του σε κάποιους το θυμίζει... και σε κάποιους δεν τους τα σκάει πολύ ωραία να τον πλησιάσουν ρε παιδί μου. Αλλά ντάξει άμα τον πλησιάζει βλέπεις ότι ούτε καν, δεν είναι επικίνδυνος. Δηλαδή με έχουν ρωτήσει... 'να πλησιάσω;' και λέω καλά για τον Πάμπλο μου το ρωτάνε αυτό; Που λιώνει σαν βούτυρο; Ούτε καν! Αλλά όχι δεν με έχουνε πλησιάσει ποτέ. Ποτέ

Εικόνα 6: Γνωριμίες στην πόλη με τον Πάμπλο. Φωτογραφία της ερευνήτριας.

ποτέ!

Κ. Έχεις γνωρίσει ανθρώπους με αφορμή τον Πάμπλο;

Ε. Ναι! Κατ' αρχήν την προηγούμενή μου σχέση την γνώρισα λόγω του Πάμπλο και αυτός λόγω του σκυλιού του. [...] Έχω γνωρίσει μετά... Μιλώ με άλλα άτομα στη γειτονιά που βγάζουμε σκυλιά και με ένα δυο ας πούμε μία κυρία που είναι έτσι μεγάλη σε ηλικία που είναι γλυκύτατη.. που φαίνεται ότι είναι λίγο μόνη της ρε παιδί μου όταν την βρίσκεις και μιλάτε βλέπεις ότι αλλάζει πάρα πολύ η ψυχολογία της ρε παιδί μου. Έχει ένα σκυλάκι έτσι πιο μικρόσωμο από τον Πάμπλο... Δεν έχουμε βγει... Αλλά θα έβγαινα ας πούμε ρε παιδί μου να πιούμε ένα καφέ και να αράξουμε. Γιατί ντάξει βόλτα τη βόλτα ψιλοκαταλαβαίνεις λίγο αν συνεννοείσαι με τον άλλο, πως να στο εξηγήσω ακριβώς... Ή ο τρόπος που θα πάρουνε το σκυλί προς τα πίσω ή ο φόβος μην φοβηθεί το σκυλί έχει και κάποια κοινωνικά στερεότυπα ας πούμε που και εγώ το έχω νιώσει σε μικρότερη ηλικία με τον Πάμπλο.

Μία σημαντική πτυχή της συνύπαρξης ανθρώπων και σκύλων στην πόλη είναι οι δυνατότητες που παρέχει για κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, καθώς η βόλτα στην πόλη με σκυλίσια συντροφιά θεωρείται ιδανική αφορμή για αυθόρμητες γνωριμίες και συναντήσεις. Τι μορφή λαμβάνουν όμως αυτές οι συναντήσεις; Τι είδους κοινωνικές σχέσεις δημιουργούνται; Πως επηρεάζονται από την ύπαρξη, τα χαρακτηριστικά και τον χαρακτήρα του σκύλου; Με ποιο τρόπο συνδιαμορφώνονται, διαπραγματεύονται και συγκροτούνται οι κοινωνικές ταυτότητες από κοινού με τις σκυλίσιες συντροφίες στην πόλη;

Στην περίπτωση της Ε., τόσο η 'έμφυτη' χαρά και η άκρατη κοινωνικότητα του Πάμπλο, όσο και τα σωματικά χαρακτηριστικά του, είναι πτυχές που επηρεάζουν άμεσα την κοινή τους ύπαρξη στην πόλη. Από τη μία πλευρά, η ενέργεια που χαρακτηρίζει τον Πάμπλο προσκαλεί συχνά ευχάριστες αντιδράσεις από ανθρώπους ή υβρίδια στον δημόσιο χώρο. Σε άλλες περιπτώσεις, οι έντονες εκφράσεις ενθουσιασμού του Πάμπλο σε συνδυασμό με το μέγεθος και τα χρώματά του μπορεί να προκαλούν νευρικότητα τόσο στα άτομα που τον συναντούν στον δρόμο όσο και στην ίδια την Ε. Έτσι, η ντροπή, το άγχος και η (αν)ασφάλεια αποτελούν συν-αισθήσεις που αναδύονται μέσω της επαφής του ανθρώπου,

Εικόνα 7: Ο Πάμπλο και το λουρί του. Φωτογραφία της ερευνήτριας κατά τη διάρκεια της συνέντευξης στα Εξάρχεια.

του σκύλου και των υπόλοιπων δρώντων στον δημόσιο χώρο.

Σόφι και Σ.

Βρίσκω την Σ. και την Σόφι στο Γκύζη ένα βράδυ Δευτέρας στις αρχές Αυγούστου. Έχουμε προγραμματίσει να κάνουμε την συνέντευξη στο Πεδίο του Άρεως όπου είναι ο καθιερωμένος χώρος της βόλτας τους, αλλά καθώς είναι κλειστό, όπως και οι περισσότεροι

ανοιχτοί πράσινοι χώροι της πόλης, περιορίζουμε την βόλτα μας στην Πλατεία Πρωτομαγιάς. Η Σόφι και η Σ. ζούνε μαζί εδώ και δεκαέξι χρόνια. Η Σόφι είναι μία σκύλα μεσαίου προς μικτού μεγέθους, με σγουρό τρίχωμα στα χώματα του μπεζ και του καφέ. Η Σ. περιγράφει την Σόφι ως σοφή, αυτόνομη και ιδιαίτερα στοργική. Μόλις συναντιόμαστε η Σ. μου δείχνει ένα τείζερ το οποίο έχει αρχίσει να κουβαλάει μαζί της στις βόλτες τους τελευταίους δύο μήνες, αναφορές για περιστατικά παρενόχλησης στην περιοχή από οικεία της πρόσωπα. Μου αναφέρει ότι δεν λειτουργεί κανονικά αλλά η εμφάνισή του και μόνο μπορεί να φανεί χρήσιμη σε περίπτωση ανάγκης.

Σ. Ρε αυτή είναι πάρα πολύ καλή... Δηλαδή μου 'λαχε επειδή ήμουν και άσχετη, δεν είχα σκυλιά εγώ πριν, μου 'λαχε ένα πολύ εύκολο σκυλί που δεν με ταλαιπώρησε... μου τα έμαθε τα πράγματα όλα όσα χρειαζότανε να ξέρω... Και είναι πάρα πολύ τρυφερή... Την θέλει την ασφάλεια της παρουσίας μου δίπλα της αλλά είναι και πολύ αυτόνομη. ...η Σόφι είναι escape artist. Γενικώς έφευγε... χανότανε... την έψαχνα.. την έβρισκα... ή με έβρισκε αυτή... Είναι αλητάμπουρας η Σόφι. Και είναι ακόμα και τώρα που είναι μεγάλη. Οπότε κάπως χωρίσαμε τις περιοχές μας όταν μείναμε μαζί. Ναι ότι φάση όλο το σπίτι είναι η αλάνα σου αλλά όχι η κουζίνα, γιατί η Σόφι είναι σκυλί που βγάζει πολύ τρίχα και το κρεβάτι και ο καναπές δικά μου. Τώρα ντάξει όλα τα σκυλάκια κλέβουν κάποια στιγμή. Αλλά η Σόφι είναι πολύ καλή, πολύ συνεπής. Οπότε έχουμε αυτή τη σχέση.

Σ. Να σου πω ένα πρόβλημα που έχουμε με τη Σόφι όλη μας τη ζωή; Δεν κατάφερα ποτέ να την μάθω - είναι δύσκολο κομμάτι εκπαίδευσης - να την μάθω να μην τρώει έξω. Να μη τρώει ότι να 'ναι. Έχει φάει τρεις φορές φόλα. [...] Η Σόφι γενικώς είναι χωρίς λουρί. Συνήθως την κρατάω δεμένη στον δρόμο και όταν είμαστε στο πάρκο την λύνω. Όταν είναι σε φάση σάλτας που τραβάει πολύ για να μυρίσει για να μην φάει την ξαναδένω. Αυτά. Ζούσε πολύ πιο ελεύθερη η Σόφι γιατί εγώ δούλευα για πολλά χρόνια στο στο Κουκάκι και την έπαιρνα στην δουλειά μαζί μου λυτή και γύρναγε όλο του Κουκάκι και την ξέραν όλοι με το όνομά της, την ταΐζανε... είχα σταματήσει να την ταΐζω στο σπίτι γιατί είχε γίνει τεράστια... και ήταν φοβερή. Ερχόταν πριν το κλείσιμο, με έβρισκε, φεύγαμε.

Κ. Οι άνθρωποι πως σας αντιμετωπίζουν μαζί στο δρόμο;

Σ. Οι άντρες προσπαθούν πολύ συχνά ας πούμε σε αυτά τα 15 χρόνια να σου πιάσουνε κουβέντα χρησιμοποιώντας το σκυλάκι. Που αυτό μαθαίνεις με τα χρόνια να το αποφεύγεις. Ε μετά η φάση είναι ότι επειδή αυτή είναι πολύ γλυκούλα όλοι οι σκυλάδες την παίρνουνε γραμμή και τη συμπαθούνε οπότε γενικώς σταματάνε, την χαϊδεύουνε, την παίζουνε... Και αυτής της αρέσουν τα χάρδια και κάθετα.

Κ. Είχατε ποτέ κακές αντιδράσεις από άλλους ανθρώπους;

Σ. Υπάρχουν κάποιοι που την φοβούνται, μαζεύουν τα παιδιά τους και τέτοια (γέλιο) Και φτιάξαμε με την κολλητή μου ένα... (γέλιο) όταν βλέπει ένα παιδάκι και το τραβάνε από το σκυλάκι αρχίζουμε και λέμε ότι στο σκυλάκι μας 'έλα εδώ έλα εδώ...

δεν είναι κακό το παιδάκι δεν θα σε πειράξει. Μην φοβάσαι!' Α! να σου πω άλλο ένα πράμα που είναι πολύ σημαντικό και το είχα τόσο δεδομένο που συζητώντας με άλλα κορίτσια το συνειδητοποίησα φέτος. Εγώ ως επί το πλείστον κάνω ελεύθερο τα καλοκαίρια και έχω κάνει πολύ ελεύθερο και μόνη μου και στις διάφορες κουβέντες για τα ελεύθερα συνειδητοποίησα ότι υπάρχει πολύ μεγάλη φοβία από τα κορίτσια να πάνε μόνα τους... για όλους αυτούς τους λόγους... και συνειδητοποίησα ότι εγώ αυτό το φόβο τον είχα πολύ μειωμένο γιατί ήμουν πάντα με τη Σόφι και ανεξάρτητα ότι δεν είναι κανένας σκύλος φύλακας και δεν είναι λύκος είναι ένα σκυλί που είναι μαζί μου, που θα γαβγίσει αν περάσει κάποιος από την καβάτζα, που έχει τον τρόπο της να με προσέχει. Και οι βραδινές βόλτες. Τώρα τελευταία την έχω κάνει αυτή... τους τελευταίους δυο τρεις μήνες είμαι με το τέιζερ. Πραγματικά περπατώντας μαζί της το βράδυ αισθάνομαι μαζί της οκ.

Η μετακίνηση στην πόλη περιγράφεται από τις συνεντευξιαζόμενες ως μία διαδικασία μέσα από την οποία άνθρωπος και σκύλος 'γίνονται από κοινού'. Στην συγκεκριμένη περίπτωση η συνθήκη αυτή υπογραμμίζεται ακόμα περισσότερο πως σκύλα και άνθρωπος μαθαίνουν μαζί, και ακόμα περισσότερο ο σκύλος μαθαίνει τον άνθρωπο για τον τρόπο συμβίωσης των δύο στην πόλη, μαθαίνει την ανθρώπινη συντροφιά να ακούσει τις ανάγκες και επιλογές του. Ακόμα περισσότερο μέσα από την συγκεκριμένη αφήγηση διαφαίνεται και η πιθανότητα ανάπτυξης μίας συμβιωτικής σχέσης όπου η ίδια η σκύλα αποκτά περιστασιακά αυτόνομο και αυθύπαρκτο ρόλο επιλέγοντας η ίδια τις διαδρομές της, καθώς αναπτύσσει ιδιαίτερα δικά της δίκτυα αλληλεπιδράσεων με ανθρώπινες ή μη οντότητες στους δρόμους της πόλης.

Στην διαδικασία αυτή καθοριστικό ρόλο κατέχουν οι διαφορετικές υλικότητες που διαμεσολαβούν την επαφή μεταξύ τους ή/και με την πόλη, όπως το λουρί, τα αμάξια, ένα τέιζερ ή η ισχυρή πιθανότητα ύπαρξης φόλας. Πιο συγκεκριμένα, ως προς το αίσθημα της ασφάλειας, θέμα που έχει ερευνηθεί σε μεγάλο βαθμό με βασικό υποκείμενο τον άνθρωπο, φαίνεται μέσα από τις συζητήσεις πως ίσως είναι μία αίσθηση, μία ένταση που διαμορφώνεται ανάμεσα σε πολλαπλά σώματα και υλικότητες. Έτσι, μέσα από τις αφηγήσεις αυτές αναδεικνύονται περίπλοκοι μηχανισμοί αλληλεπίδρασης μέσω των οποίων ανθρώπινη και σκυλίτσια συντροφιά 'γίνονται σε είδος' (Weaver, 2013), με την έννοια ότι τόσο η κοινωνική τους ταυτότητα όσο και τα χαρακτηριστικά του σκυλιού αποτελούν παράγοντες που διαμεσολαβούν τις καθημερινές τους εμπειρίες στην πόλη. Οι συν-αισθήσεις αυτές με τη σειρά τους δύνανται να αποτυπώνονται αλλά και να αναπαράγονται μέσω της ύπαρξης ή παρουσίας διαφόρων υλικότητων.

Εικόνα 8: Ο Φρίξος, η σκολία συντροφιά της Χ. σε μία από τις εξορμήσεις του. Φωτογραφία από την Χ.

3.4. Πανδημία και σκυλία συντροφιά

Η πανδημία του κορωνοϊού Covid-19, με τις συνακόλουθες ακραίες πρακτικές εγκλεισμού που επιβάλλονται δημιουργεί νέους όρους κοινωνικής και πολιτικής συνύπαρξης. Στο πλαίσιο αυτό, την δυνατότητα μετακίνησης στον δημόσιο χώρο διαμεσολαβούν μία αλληλουχία ετερογενών παραγόντων όπως κρατικά μέτρα, μηνύματα στο κινητό, έγγραφα, μάσκες, αλλά και μη-ανθρώπινα έμβια όντα όπως τα σκυλιά, τα οποία κατά τη διάρκεια των μηνών αυτών έχουν λειτουργήσει και ως μέσα μετακίνησης, κοινωνικοποίησης και αλληλεπίδρασης. Παράλληλα, η συνθήκη αυτή αποτυπώνεται και χωρικά στους διαφορετικούς τρόπους οικειοποίησης δημόσιων χώρων της πόλης.

Επομένως, θέμα των εν κινήσει συνεντεύξεων αποτέλεσε η επίδραση της πανδημίας στις καθημερινές πρακτικές, οι μεταλλαγές των χώρων που οικειοποιούνται τα υβριδικά υποκείμενα και ο ρόλος της σκυλίσιας συντροφιάς σε όλη αυτή τη συνθήκη. Εδώ είναι σημαντικό να τονιστεί πως όλα τα ζεύγη που συμμετείχαν στις συζητήσεις ήταν μαζί ήδη πριν την πανδημία και συναντήθηκαν με αφορμή αυτή. Οι αφηγήσεις που ακολουθούν αποτυπώνουν κάποιους μόνο από τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η πανδημία και οι συνθήκες εγκλεισμού που σχετίζονται με αυτή επηρέασαν τις πρακτικές των συμμετεχουσών.

Ίρις και Α.

Κ. Τι άλλαξε μέσα στην πανδημία; Άλλαξε κάτι στην καθημερινότητά σας;

Α. Στην πανδημία ναι. Βγαίναμε 15 ώρες την ημέρα σχεδόν. ... και εκμεταλλευόμουν την Ίρις.

Κ. Το πεδίο του Άρεως είχε περισσότερο κόσμο;

Α. Είχε πάρα πολύ κόσμο. Ε σε προσωπικό επίπεδο μου άρεσε που είχε κόσμο. Μου αρέσει γενικά η αίσθηση των ανθρώπων στο χώρο. Ε... αλλά ξέρω ότι δημιούργησε πρόβλημα ο πολύς ο κόσμος. Σε όσους βγάζουν τα σκυλιά συγκεκριμένα στο πάρκο. Διότι πλέον λιγότεψαν οι χώροι που κάποιος μπορεί να βγάλει τον σκύλο του στο πάρκο.

Κ. Μπορούσες να βγεις ότι ώρα θέλεις όπου θέλεις; Πως ένιωθες για αυτό;

Α. Ε ναι το είχες αυτό αλλά βέβαια εγώ έχω φάει μια παρατήρηση από την αστυνομία κάπου στις 2 το βράδυ που βγήκα και μου είπαν ότι 'καλά εντάξει μην το παρακάνεις' και αναγκαστικά να τους πω ψέματα ότι μόλις γύρισα από την δουλειά και τι ώρα να την βγάλω. Αλλά γενικά νομίζω ότι ναι ήτανε μία καλή περίπτωση το να έχεις σκύλο μέσα στην καραντίνα, διότι η εικόνα του να είσαι με σκύλο ήταν αφοπλιστική για οποιονδήποτε θα μπορούσε να σε ρωτήσει τι κάνεις αυτή τη στιγμή εδώ.

Κατά τη διάρκεια των lockdown οι σκυλίσιες συντροφίες αποτέλεσαν τόσο αφορμή όσο και μέσο για την μετακίνηση στην πόλη. Η ρόλος του σκύλου στην έξοδο στον δημόσιο χώρο ήταν τόσο συμβολικός, ως μία ‘αφοπλιστική’ εικόνα που νομιμοποιεί την ύπαρξη της ανθρώπινης συντροφιάς, όσο και υλικός, ως ένα είδος ‘μη-ανθρωποκεντρικής’ υποδομής νοούμενης στα πλαίσια μίας διευρυμένης οντολογίας (Barua, 2021), αλλά και κοινωνικός, καθώς οι χώροι της πόλης στους οποίους συχνάζανε υβριδικά υποκειμένα οικειοποιήθηκαν από μία πληθώρα νέων υποκειμένων, υβριδικών ή μη.

Σόφι και Σ.

Κ. Η πανδημία; Σας άλλαξε την καθημερινότητα;

Σ. Την έκανε πολύ καλύτερη για τη Σόφι. Ξαφνικά με είχε στη διάθεσή της όλη μέρα. Ήτανε το μέσο για να μπορούμε να είμαστε πιο πολύ έξω. Εγώ την πανδημία, το πρώτο της κομμάτι το έβγαλα με μία φίλη μου τη Μαριάννα και τη Σόφι, ήμασταν όλη μέρα στο πάρκο. Οπότε η Σόφι πέρναγε ζάχαρη γενικώς και... στον πρώτο γύρο. [...] Ο πρώτος 1.5 μήνας ήταν ok. Ε μετά γαμήθηκε!

Κ. Και όταν γέμισε εδώ πέρα με πιο πολλά σκυλιά και ανθρώπους;

Σ. Πιο ωραία ήτανε. Δηλαδή πιο πολύς κόσμος χρησιμοποιούσε το πάρκο και ήταν πιο ζωντανό και επειδή ήταν και κλειστά τα σχολεία είχε πάρα πολλά παιδάκια. Ερχόμασταν εδώ πολύ γιατί μας είχαν κλείσει και το Πεδίο στην αρχή και είχα γνωρίσει κάτι γαμάτες μαμάδες περίπου στην ηλικία μου, μπορεί και λίγο πιο μικρές, και είχαν τα πιτσιρίκια τους, είχαν δυο τρία η κάθε μία και τα είχαν έξω ρε παιδί μου σε πολύ ωραία φάση. [...] Αυτές φαινόταν ότι έχουν την κουλτούρα του πάρκου ρε παιδί μου και τα είχανε τα παιδιά και παρατηρούσα και τα παιδιά που ήτανε... παίζανε ώρες ατελείωτες... δεν μαλώνανε μεταξύ τους... ήταν πολύ ευγενικά... ερχότανε... παίρναν τα κολατσιά τους, τα μοιραζόντουσαν... Είχανε αγαπήσει πολύ αυτά τα σκυλάκια που αράζανε εδώ. Ήτανε σαν να έχουμε ραντεβού κάθε μέρα και παίζανε τη Σόφι και τη χαϊδεύανε και της δίνουν το φαΐ τους...

Αντίστοιχα, η μεταλλαγή αυτή στην οικειοποίηση βιώθηκε με διαφορετικό τρόπο από τα συμμετέχοντα. Στην αφήγηση της Σ., η σχέση της με τη Σόφι οδήγησε στο να περάσουνε περισσότερες ώρες μαζί στον χώρο που τους ήταν ήδη οικείος και να δημιουργηθεί μία νέα προσωρινή καθημερινότητα. Στα πλαίσια αυτά, καθημερινές πρακτικές, όπως το μεσημεριανό γεύμα, απέκτησαν δημόσιο χαρακτήρα μετατρέποντας το Πεδίο του Άρεως σε χώρος διευρυμένης συνύπαρξης και πυρήνα της ζωής της γειτονιάς.

Ράστερ και Μ.

Κ. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας άλλαξε η καθημερινότητά σας;

Μ. Άλλαξε γιατί εδώ μέσα γινότανε πανζουρλισμός. Και ζοριστήκαμε λίγο. Γιατί είναι φοβική η Ράστερ. Τώρα την βλέπεις σε πολύ καλό στάδιο. Κανονικά θα είχε φύγει που δεν σε ξέρει. Θα είχε πάει απέναντι και θα καθόταν μέσα στη μέση. [της δίνει ένα φιλί]. Αλλά κάναμε βόλτες γύρω γύρω δεν παίζαμε. Ερχόμασταν πολύ πρωί στην απογευματινή βόλτα. Στην πρωινή βόλτα περνάγαμε καλά. Ερχόμασταν πολύ

πρωί που ήταν άδειο. Και είχανε έρθει... ερχόντουσαν και άνθρωποι από άλλες περιοχές γιατί μαθεύτηκε εδώ το πάρκο. Με σκυλιά μη στείρωμένα... διάφορες ηλικίες... στείρωμένα, αστείρωτα, σκυλιά με περίοδο, να τσακώνονται, να σφάζονται. Οπότε το είχαμε κόψει εμείς. Αλλά πάλι καλά που το έχουμε και το πάρκο. Εγώ στενοχωριέμαι που δεν το προσέχουνε. Πολύ στενοχωριέμαι.

Ταυτόχρονα, όμως, οι εμπειρίες αυτές δεν βιώθηκαν από όλα τα υποκείμενα με τον ίδιο τρόπο. Συζητώντας για τον ίδιο χώρο, Μ. μου εξέφρασε μία διαφορετική οπτική, η οποία διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τα χαρακτηριστικά της σχέσης της με την Ράστερ. Έτσι, η οικειοποίηση του χώρου από νέα υποκείμενα είχε για αυτές αντίθετη επιρροή, προκαλώντας τες πλέον μία αίσθηση 'εκτός τόπου'.

Πάμπλο και Ε.

Ε. Μέσα στην πανδημία... εμένα με έσωσε ο Πάμπλο. Γιατί μπορούσα να πηγαίνω οπουδήποτε... οποιαδήποτε ώρα... και σίγουρα ήτανε... Ντάξει εμένα η ρουτίνα μου δεν άλλαξε καθόλου δηλαδή δεν σταμάτησα να δουλεύω δια ζώσης, δεν σταματήσαμε να έχουμε δουλειά... [...] Με βοήθησε πάρα πολύ ρε φίλε γιατί μπορούσα να βγαίνω οποιαδήποτε στιγμή. Όταν δηλαδή ήμουν σπίτι και δεν δούλευα ήξερα ότι δεν είμαι περιορισμένη. Δηλαδή και απαγόρευση να είχε για τον υπόλοιπο κόσμο που δεν είχε ζωντανό εμείς μπορούσαμε να βγαίνουμε. Οπότε δεν ένιωθα ότι έχω περιοριστεί. Ντάξει θα έστελνα χαζό μηνύματα και αυτά... Μία περίοδο δεν έστελνα καν... Δεν με σταματήσανε ποτέ ότι ώρα και να ήτανε! Ότι ώρα και να ήτανε! Ψυχολογικά ρε συ αυτό ήτανε... εξωφρενικό! Τεράστιο δώρο! Γιατί όχι μόνο... μπορούσα να πάω και με τα πόδια πάλι σε περιοχές για να δω άλλους φίλους μου. Έξω! Σε εξωτερικό χώρο! Αλλά και αυτό ρε παιδί μου δεν σκεφτόσουν 'α μήπως πάω εκεί με το αμάξι... εκείνο, το άλλο, με πιάσουνε...' Δεν το είχαμε ποτέ αυτό. Αλλά και γενικά ήτανε. Ήτανε επίσης ένας λόγος να συνεχίσεις να βγαίνεις έξω. Να συνεχίζεις να περπατάς. Να συνεχίσεις....

Τέλος, η αφήγηση της Ε. προσδίδει και αυτή μία εναλλακτική σκοπιά των νέων σχέσεων ανθρώπων-σκύλων που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Από τη μία πλευρά, η σκυλίσια συντροφιά μετατρέπεται και εδώ σε μέρος μίας αλληλεπίδρασης η οποία επιτρέπει την πρόσβαση σε διαφορετικούς χώρους της πόλης. Από την άλλη πλευρά, η σχέση αυτή λαμβάνει και έναν παράλληλο χαρακτήρα, αυτή μιας 'υποδομής φροντίδας' η οποία παρέχει την αφορμή και το στήριγμα που χρειάζεται για την διατήρηση της σχέσης με την πόλη υπό αυτές τις ακραίες συνθήκες.

Συμπεράσματα

Μέσω της εργασίας αυτής έγινε μία προσπάθεια να αναδειχθούν νέες γραμμές έρευνας καθιστώντας σαφή τη σημασία συμπερίληψης πολλαπλών υποκειμένων στα ερωτήματα που θέτουμε για τον αστικό χώρο. Στον πυρήνα της, αυτή η εργασία υποστηρίζει ότι η 'μη-ανθρωποκεντρικές προσεγγίσεις μας φέρνουν αντιμέτωπες με τους πιο θεμελιώδεις δυσμοούς που δομούν τη σύγχρονη σκέψη και μας ωθούν να τους υπερβούμε, να συμπεριλάβουμε πολλαπλές οντολογίες, να κινηθούμε διεπιστημονικά και διατομεακά, να πειραματιστούμε και να επιτρέψουμε στην έρευνα να υπερβεί τις προσδοκίες μας (Whatmore, 2006).

Τα ζώα, στη συμβολική και υλική τους μορφή, είναι άρρηκτα συνυφασμένα με πρακτικές που διαμορφώνουν το αστικό φαντασιακό. Έτσι, τα ζώα της/στην πόλη παίρνουν πολλαπλές μορφές, από σύμβολα έως υλικές ενσώματες οντότητες. Αυτές οι μορφές δεν είναι στατικές, αλλά σχεσιακές, αναδύμενες και δυναμικές (Law & Lien, 2014, σ. 331). Τα χαρακτηριστικά, οι υλικές ιδιότητες και οι υφές τους, διαστάσεις που οι όρος Law and Lien (2014) συνοψίζουν στον όρο «αρχιτεκτονικές ζώων», είναι προϊόντα διαφορετικών συσχετισμών μεταξύ ετερογενών δρώντων σε συγκεκριμένες τοποθεσίες και χρονικές στιγμές. Επομένως, για να εκτιμηθεί η μορφή, το νόημα και η υλική έκφραση της παρουσίας (ή απουσίας) μη-ανθρώπινων ζώων σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο αστικό τοπίο, πρέπει αρχικά τα ζώα να συμπεριληφθούν στα ερωτήματα που θέτουμε.

Μέσα από τις αφηγήσεις έγινε μία προσπάθεια αποτύπωσης των διαφορετικών τρόπων συνδιαλλαγής, διαπραγμάτευσης ή αμφισβήτησης των σχέσεων μεταξύ πόλης-φύσης και ανθρώπινης-μη ανθρώπινης ζωής. Ο κυρίαρχος λόγος που διαχωρίζει την πόλη από την φύση εκφράζεται τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού όσο και στην καθημερινή ζωή. Στα πλαίσια της διαπραγμάτευσης της σχέσης αυτής συχνά η έννοια της πόλης κατασκευάζεται ως ένα καθαρά δομημένο περιβάλλον το οποίο όμως δύναται να εμπεριέχει σημειακά κομμάτια φύσης όπου μπορούν να λειτουργήσουν ως τόποι διαφυγής. Μέσα από τις συνεντεύξεις γίνεται εμφανές πως η σχέση φυσικού-αστικού διαμορφώνεται σχεσιακά, τόσο μεταξύ υβριδικών υποκειμένων και άλλων δρώντων της πόλης, όσο και στα πλαίσια της ίδιας της συντροφιάς ανθρώπου και σκύλου, ενώ οι αναπαραστάσεις του τι είναι φύση και τι όχι υλοποιείται δυναμικά στον καθημερινό χώρο με τη μορφή αποκλεισμών, την ανάδυση συν-αισθήσεων ή την κατασκευή ορίων.

Βιβλιογραφία

- Αβραμοπούλου, Ε. (Επιμ.). (2018). *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό. Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο*. Συλλογικό (Ε. Τσιακάλου, Μτφ.). Νήσος.
- ντε Μποβουάρ, Σ. (2008). *Το δεύτερο φύλο* (Τ. Κωνσταντίνου, Μτφ.). Μεταίχμιο.
- Adey, P., Brayer, L., Masson, D., Murphy, P., Simpson, P., & Tixier, N. (2013). 'Pour votre tranquillité': Ambiance, atmosphere, and surveillance. *Geoforum*, 49, 299–309. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.04.028>
- Anderson, B. (2009a). Affect. Στο D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. Watts, & S. Whatmore (Επιμ.), *The Dictionary of Human Geography* (5th έκδ., σσ. 8–9). Wiley-Blackwell.
- Anderson, B. (2009b). Non-representational theory. Στο D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. Watts, & S. Whatmore (Επιμ.), *The Dictionary of Human Geography* (5th έκδ., σσ. 8–9). Wiley-Blackwell.
- Anderson, B. (2009c). Affective atmospheres. *Emotion, Space and Society*, 2(2), 77–81. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2009.08.005>
- Anderson, B., & Harrison, P. (2010). The Promise of Non-Representational Theories. Στο B. Anderson & P. Harrison (Επιμ.), *Taking-Place: Non-Representational Theories and Geography* (σσ. 1–36). Ashgate.
- Angelo, H. (2011). Hard-wired experience. *City*, 15(5), 570–576. <https://doi.org/10.1080/13604813.2011.609023>
- Angelo, H., & Wachsmuth, D. (2015). Urbanizing Urban Political Ecology: A Critique of Methodological Cityism: Urbanizing urban political ecology. *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(1), 16–27. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12105>
- Arluke, A., & Sanders, C. (1996). *Regarding animals*. Temple University Press.
- Atkins, P. (Επιμ.). (2012a). *Animal Cities: Beastly Urban Histories*. Ashgate.
- Atkins, P. (2012b). Introduction. Στο P. Atkins (Επιμ.), *Animal Cities: Beastly Urban Histories* (σσ. 1–18). Ashgate.
- Barad, K. (2003). Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(3), 31.
- Barua, M. (2014a). Circulating elephants: Unpacking the geographies of a cosmopolitan animal. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39(4), 559–573. <https://doi.org/10.1111/tran.12047>
- Barua, M. (2014b). Volatile Ecologies: Towards a Material Politics of Human–Animal Relations. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 46(6), 1462–1478. <https://doi.org/10.1068/a46138>
- Barua, M. (2021). Infrastructure and non-human life: A wider ontology. *Progress in Human Geography*, 0309132521991220. <https://doi.org/10.1177/0309132521991220>
- Bille, M., Bjerregaard, P., & Sørensen, T. F. (2015). Staging atmospheres: Materiality, culture,

- and the texture of the in-between. *Emotion, Space and Society*, 15, 31–38.
<https://doi.org/10.1016/j.emospa.2014.11.002>
- Braidotti, R. (2013). Posthuman Humanities. *European Educational Research Journal*, 12(1), 1–19. <https://doi.org/10.2304/eerj.2013.12.1.1>
- Braun, B. (2005). Environmental issues: Writing a more-than-human urban geography. *Progress in Human Geography*, 29(5), 635–650.
<https://doi.org/10.1191/0309132505ph574pr>
- Brenner, N., Madden, D. J., & Wachsmuth, D. (2011). Assemblage urbanism and the challenges of critical urban theory. *City*, 15(2), 225–240.
<https://doi.org/10.1080/13604813.2011.568717>
- Brown, K., & Dilley, R. (2012). Ways of knowing for ‘response-ability’ in more-than-human encounters: The role of anticipatory knowledges in outdoor access with dogs. *Area*, 44(1), 37–45. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2011.01059.x>
- Buller, H. (2014). Animal geographies I. *Progress in Human Geography*, 38(2), 308–318.
<https://doi.org/10.1177/0309132513479295>
- Buller, H. (2015). Animal geographies II: Methods. *Progress in Human Geography*, 39(3), 374–384. <https://doi.org/10.1177/0309132514527401>
- Burgess, E. W. (1984). The Growth of the City. An Introduction to a Research Project. Στο R. E. Park, E. W. Burgess, & R. D. McKenzie, *The City* (σσ. 47–62). The University of Chicago Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter. On the discursive limits of sex*. Routledge.
- Carter, S. B. (2016). Why planning limits its concern: A case study of planning for dogs in Melbourne, Australia. *Australian Planner*, 53(3), 251–259.
<https://doi.org/10.1080/07293682.2016.1210658>
- Cherkaev, X., & Tipikina, E. (2018). Interspecies Affection and Military Aims. Was There a Totalitarian Dog? *Environmental Humanities*, 10(1), 20–39.
- Conradson, D., & Latham, A. (2007). The Affective Possibilities of London: Antipodean Transnationals and the Overseas Experience. *Mobilities*, 2(2), 231–254.
<https://doi.org/10.1080/17450100701381573>
- Cronon, W. (1992). *Nature's Metropolis. Chicago and the Great West*. Ww Norton & Co.
- Cronon, W. (1996). The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature. *Environmental History*, 1(1), 7. <https://doi.org/10.2307/3985059>
- Davies, A., & Brooks, A. (2019). Interpellation and Urban transformation: Lisbon's sardine subjects. *Social & Cultural Geography*, 0(0), 1–23.
<https://doi.org/10.1080/14649365.2019.1647347>
- Deckha, M. (2012). Toward a Postcolonial, Posthumanist Feminist Theory: Centralizing Race and Culture in Feminist Work on Nonhuman Animals. *Hypatia*, 27(3), 527–545.

<https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2012.01290.x>

- DeLanda, M. (2006). *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity*. Continuum.
- Dittmer, J. (2014). Geopolitical assemblages and complexity. *Progress in Human Geography*, 38(3), 385–401. <https://doi.org/10.1177/0309132513501405>
- Donovan, K. P. (2014). ‘Development’ as if *We Have Never Been Modern*: Fragments of a Latourian Development Studies: Focus: Fragments of a Latourian Development Studies. *Development and Change*, 45(5), 869–894. <https://doi.org/10.1111/dech.12117>
- Dowling, R., Lloyd, K., & Suchet-Pearson, S. (2017). Qualitative methods II: ‘More-than-human’ methodologies and/in praxis. *Progress in Human Geography*, 41(6), 823–831. <https://doi.org/10.1177/0309132516664439>
- Dowling, R., Lloyd, K., & Suchet-Pearson, S. (2018). Qualitative methods III: Experimenting, picturing, sensing. *Progress in Human Geography*, 42(5), 779–788. <https://doi.org/10.1177/0309132517730941>
- Farias, I. (2009). Introduction. Decentring the object of urban studies. Στο I. Farias & T. Bender (Επιμ.), *Urban Assemblages* (σσ. 1–24). Routledge.
- Forsyth, I. (2017). A bear’s biography: Hybrid warfare and the more-than-human battlespace. *Environment and Planning D: Society and Space*, 35(3), 495–512. <https://doi.org/10.1177/0263775816664098>
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality. Volume I: An Introduction* (R. Hurley, Μτφ.). Pantheon Books.
- Fox, R. (2006). Animal behaviours, post-human lives: Everyday negotiations of the animal-human divide in pet-keeping. *Social & Cultural Geography*, 7(4), 525–537. <https://doi.org/10.1080/14649360600825679>
- Gandy, M. (2004). Rethinking urban metabolism: Water, space and the modern city. *City*, 8(3), 363–379. <https://doi.org/10.1080/1360481042000313509>
- Ginn, F. (2014). Sticky lives: Slugs, detachment and more-than-human ethics in the garden. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39(4), 532–544. <https://doi.org/10.1111/tran.12043>
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Haraway, D. (1991). *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*. Routledge.
- Haraway, D. (2008). *When species meet*. University of Minnesota Press.
- Hardt, M., & Berlant, L. (2021). *Για μια πολιτική έννοια της αγάπης* (Μ. Λαλιώτης, Μτφ.). Ηριδανός.
- Harvey, D. (1996). *Justice, Nature & the Geography of Difference*. Blackwell Publishing Inc.

- Hinchliffe, S., Kearnes, M. B., Degen, M., & Whatmore, S. (2005). Urban Wild Things: A Cosmopolitical Experiment. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23(5), 643–658. <https://doi.org/10.1068/d351t>
- Hinchliffe, S., & Whatmore, S. (2006). Living cities: Towards a politics of conviviality. *Science as Culture*, 15(2), 123–138. <https://doi.org/10.1080/09505430600707988>
- Holmberg, T. (2015). *Urban Animals. Crowding in zoocities*. Routledge.
- Hovorka, A. (2008). Transspecies urban theory: Chickens in an African city. *Cultural Geographies*, 15(1), 95–117. <https://doi.org/10.1177/1474474007085784>
- Hubbard, P., & Brooks, A. (2021). Animals and urban gentrification: Displacement and injustice in the trans-species city. *Progress in Human Geography*, 0309132520986221. <https://doi.org/10.1177/0309132520986221>
- Instone, L., & Sweeney, J. (2014). Dog Waste, Wasted Dogs: The Contribution of Human–Dog Relations to the Political Ecology of Australian Urban Space. *Geographical Research*, 52(4), 355–364. <https://doi.org/10.1111/1745-5871.12059>
- Jacobs, J. M. (2012). Urban geographies I: Still thinking cities relationally. *Progress in Human Geography*, 36(3), 412–422. <https://doi.org/10.1177/0309132511421715>
- Jerolmack, C. (2008). How Pigeons Became Rats: The Cultural-Spatial Logic of Problem Animals. *Social Problems*, 55(1), 72–94. <https://doi.org/10.1525/sp.2008.55.1.72>
- Kaika, M. (2005). *City of flows: Modernity, nature, and the city*. Routledge.
- Keil, R. (2003). Urban Political Ecology1. *Urban Geography*, 24(8), 723–738. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.24.8.723>
- Kelly, A. H., & Lezaun, J. (2014). Urban mosquitoes, situational publics, and the pursuit of interspecies separation in Dar es Salaam. *American Ethnologist*, 41(2), 368–383. <https://doi.org/10.1111/amet.12081>
- Kirksey, S. E., & Helmreich, S. (2010). The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology*, 25(4), 545–576. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>
- Lambert, D. (2015). Master–Horse–Slave: Mobility, Race and Power in the British West Indies, c.1780–1838. *Slavery & Abolition*, 36(4), 618–641. <https://doi.org/10.1080/0144039X.2015.1025487>
- Law, J. (2008). Actor Network Theory and Material Semiotics. Στο *The New Blackwell Companion to Social Theory* (σσ. 141–158). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781444304992.ch7>
- Law, J., & Lien, E. (2014). Animal architectures. Στο P. Harvey, E. Casella, H. Knox, C. McLean, E. Thoburn, & K. Woodward (Επιμ.), *Objects & materials* (σσ. 347–355). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203093610-40>
- Lorimer, H. (2006). Herding Memories of Humans and Animals. *Environment and Planning D: Society and Space*, 24(4), 497–518. <https://doi.org/10.1068/d381t>
- Lorimer, J., & Srinivasan, K. (2013). Animal Geographies. Στο *The Wiley-Blackwell Companion*

- to *Cultural Geography* (σσ. 332–342). John Wiley & Sons, Ltd.
<https://doi.org/10.1002/9781118384466.ch29>
- Lorimer, J., & Whatmore, S. (2009). After the ‘king of beasts’: Samuel Baker and the embodied historical geographies of elephant hunting in mid-nineteenth-century Ceylon. *Journal of Historical Geography*, 35(4), 668–689.
<https://doi.org/10.1016/j.jhg.2008.11.002>
- Massey, D. with the collective. (1999a). Issues and Debates. Στο D. Massey, J. Allen, & P. Sarre (Επιμ.), *Human Geography Today* (σσ. 3–21). Polity Press.
- Massey, D. with the collective. (1999b). Space of Politics. Στο D. Massey, J. Allen, & P. Sarre (Επιμ.), *Human Geography Today* (σσ. 279–294). Polity Press.
- McCormack, D. P. (2008). Engineering affective atmospheres on the moving geographies of the 1897 Andrée expedition. *Cultural Geographies*, 15(4), 413–430.
<https://doi.org/10.1177/1474474008094314>
- McFarlane, C. (2011a). Assemblage and critical urbanism. *City*, 15(2), 204–224.
<https://doi.org/10.1080/13604813.2011.568715>
- McFarlane, C. (2011b). On context: Assemblage, political economy and structure. *City*, 15(3–4), 375–388. <https://doi.org/10.1080/13604813.2011.595111>
- McFarlane, C. (2016). *Urban Informalities: Reflections on the Formal and Informal* (1η έκδ.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315548814>
- McKenzie, R. D. (1984). The Ecological Approach to the Study of the Human Community. Στο R. E. Park, E. W. Burgess, & R. D. McKenzie, *The City* (σσ. 63–79). The University of Chicago Press.
- Müller, M. (2015a). More-Than-Representational Political Geographies. Στο *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography* (σσ. 407–423). John Wiley & Sons, Ltd.
<https://doi.org/10.1002/9781118725771.ch30>
- Müller, M. (2015b). Assemblages and Actor-networks: Rethinking Socio-material Power, Politics and Space: Assemblages and Actor-networks. *Geography Compass*, 9(1), 27–41.
<https://doi.org/10.1111/gec3.12192>
- Narayanan, Y. (2017). Street dogs at the intersection of colonialism and informality: ‘Subaltern animism’ as a posthuman critique of Indian cities. *Environment and Planning D: Society and Space*, 35(3), 475–494.
<https://doi.org/10.1177/0263775816672860>
- Navaro-Yashin, Y. (2009). Affective spaces, melancholic objects: Ruination and the production of anthropological knowledge. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 15(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2008.01527.x>
- Neocleous, M. (2011). The smell of power. A contribution to the critique of the sniffer dog. *Radical Philosophy*, 167, 9–14.
- Ogden, L., Hall, B., & Tanita, K. (2013). Animals, Plants, People, and Things: A Review of

- Multispecies Ethnography. *Environment and Society: Advances in Research*, 4. <https://doi.org/10.3167/ares.2013.040102>
- Olson, R. J. M., & Hulser, K. (2003). Petropolis: A social history of urban animal companions. *Visual Studies*, 18(2), 133–143. <https://doi.org/10.1080/14725860310001632001>
- Park, R. E. (1963). Editor's preface. Στο F. M. Thrasher, *The Gang. A study of ,1,313 gangs in Chicago* (σσ. vii–x). The University of Chicago Press.
- Pilo', F., & Jaffe, R. (2020). Introduction: The Political Materiality of Cities. *City & Society*, 32(1), 8–22. <https://doi.org/10.1111/ciso.12252>
- Pitt, H. (2015). On showing and being shown plants – A guide to methods for more-than-human geography. *Area*, 47(1), 48–55. <https://doi.org/10.1111/area.12145>
- Robbins, P., & Marks, B. (2010). Assemblage Geographies. Στο S. Smith, R. Pain, S. Marston, & J. P. Jones, *The SAGE Handbook of Social Geographies* (σσ. 176–194). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9780857021113.n8>
- Skabelund, A. (2008). Breeding Racism: The Imperial Battlefields of the “German” Shepherd Dog. *Society & Animals*, 16(4), 354–371. <https://doi.org/10.1163/156853008X357676>
- Spinney, J. (2015). Close encounters? Mobile methods, (post)phenomenology and affect. *cultural geographies*, 22(2), 231–246. <https://doi.org/10.1177/1474474014558988>
- Srinivasan, K. (2016). Towards a political animal geography? *Political Geography*, 50, 76–78. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2015.08.002>
- Stewart, K. (2011). Atmospheric Attunements. *Environment and Planning D: Society and Space*, 29(3), 445–453. <https://doi.org/10.1068/d9109>
- Swyngedouw, E. (1996). The city as a hybrid: On nature, society and cyborg urbanization. *Capitalism Nature Socialism*, 7(2), 65–80. <https://doi.org/10.1080/10455759609358679>
- Swyngedouw, E. (2006). Circulations and metabolisms: (Hybrid) Natures and (Cyborg) cities. *Science as Culture*, 15(2), 105–121. <https://doi.org/10.1080/09505430600707970>
- Thrift, N. (1996). *Spacial Formations*. SAGE.
- Thrift, N. (1999). Steps to an Ecology of Place. Στο D. Massey, J. Allen, & P. Sarre (Επιμ.), *Human Geography Today* (σσ. 295–322). Polity Press.
- Thrift, N. (2004). Intensities of Feeling: Towards a Spatial Politics of Affect. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 86(1), 57–78.
- Travers, A. (2001). Donna J. Haraway (1996) odest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan@_Meets_OncoMouse™. Feminism and Technoscience. *culturemachine.net*. <https://culturemachine.net/reviews/haraway-modest-witness-travers/>
- Trepl, L. (1996). City and ecology. *Capitalism Nature Socialism*, 7(2), 85–94. <https://doi.org/10.1080/10455759609358681>
- Urbanik, J., & Morgan, M. (2013). A tale of tails: The place of dog parks in the urban

- imaginary. *Geoforum*, 44, 292–302. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2012.08.001>
- van Dooren, T., Kirksey, E., & Münster, U. (2016). Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness. *Environmental Humanities*, 8(1), 1–23. <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>
- Vannini, P. (2015). Non-representational ethnography: New ways of animating lifeworlds. *Cultural Geographies*, 22(2), 317–327. <https://doi.org/10.1177/1474474014555657>
- Wachsmuth, D., Madden, D. J., & Brenner, N. (2011). Between abstraction and complexity. *City*, 15(6), 740–750. <https://doi.org/10.1080/13604813.2011.632903>
- Wall, T. (2016). “For the Very Existence of Civilization”: The Police Dog and Racial Terror. *American Quarterly*, 68(4), 861–882. <https://doi.org/10.1353/aq.2016.0070>
- Weaver, H. (2013). “Becoming in Kind”: Race, Class, Gender, and Nation in Cultures of Dog Rescue and Dogfighting. *American Quarterly*, 65(3), 689–709. <https://doi.org/10.1353/aq.2013.0034>
- Whatmore, S. (1999). Hybrid Geographies: Rethinking the ‘Human’ in Human Geography. Στο D. Massey, J. Allen, & P. Sarre (Επιμ.), *Human Geography Today* (σσ. 22–40). Polity Press.
- Whatmore, S. (2006). Materialist returns: Practising cultural geography in and for a more-than-human world. *Cultural Geographies*, 13(4), 600–609. <https://doi.org/10.1191/1474474006cgj377oa>
- Whatmore, S., & Thorne, L. (2000). Elephants on the Move: Spatial Formations of Wildlife Exchange. *Environment and Planning D: Society and Space*, 18(2), 185–203. <https://doi.org/10.1068/d210t>
- Wilcox, S., & Rutherford, S. (2018). *Historical Animal Geographies*. Routledge.
- Wolch, J. R. (1996). Zoöpolis. *Capitalism Nature Socialism*, 7(2), 21–47. <https://doi.org/10.1080/10455759609358677>
- Wolch, J. R. (2002). Anima urbis. *Progress in Human Geography*, 26(6), 721–742. <https://doi.org/10.1191/0309132502ph400oa>
- Wolch, J. R., West, K., & Gaines, T. E. (1995). Transspecies Urban Theory. *Environment and Planning D: Society and Space*, 13(6), 735–760. <https://doi.org/10.1068/d130735>
- Wright, S. (2015). More-than-human, emergent belongings: A weak theory approach. *Progress in Human Geography*, 39(4), 391–411. <https://doi.org/10.1177/0309132514537132>

